

**Міністерство освіти і науки України
Науково-дослідний Інститут українознавства
Ministry of Education and Science of Ukraine
Scientific Research Institute of Ukrainian Studies**

Українознавець Connoisseur of Ukraine

Випуск VII

Львів – Lviv 2008

**Заступник головного редактора,
член редакційної ради та редколегії
наукового журналу “Українознавець”,
доктор філософських, політичних наук, професор
отець Михайло Пришляк під час зустрічі
з президентом України Віктором Ющенком у Львові**

Міністерство освіти і науки України
Науково-дослідний Інститут українознавства
Друкується за рішенням Вченої Ради
Науково-дослідного Інституту українознавства Міністерства освіти і науки України
протокол № 10 від 15 квітня 2008 року.
Ministry of Education and Science of Ukraine
Scientific Research Institute of Ukrainian Studies
The journal is published according to the decision of the Academic Council of Scientific
Research Institute of Ukrainian Studies, transactions №10 september, 15, 2008.

Число VII - 2008 р., журналу Українознавець пропонує наукові праці з українознавства, історії, філології, рецензії, які висвітлюють нові аспекти, нові погляди вчених України.

У VII-й випуск Українознавця увійшли праці вчених та рецензії з Львова, Києва, Харкова, Одеси, Риму та Москви які досліджують проблеми українознавства.

Українознавець - Connoisseur of Ukraine
Випуск VII. Львів 2008.

Редакційна Рада:

доктор історичних наук	Баран В.Д. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Васюта С.І. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Грабовецький В.В. (Івано-Франківськ, Україна),
доктор історичних наук	Дашкевич Я.Р. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Даниленко В.Н. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Когутяк М.В. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Калакура Я.С. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Кабузан В.М. (Москва, Росія)
доктор історичних наук	Лисак В.П. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Савчук Б.П. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Санін Г.О. (Москва, Росія)
доктор історичних наук	Сворака С.Д. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Терпиловський Р.В. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Федака С.Р. (Ужгород, Україна)
доктор історичних наук	Хорошкевич А.Л. (Москва, Росія)
доктор філософських наук	Пришляк М.Д. (Рим, Італія)
доктор філологічних наук	Єрмоленко С.Я. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Качкан В.В. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор філологічних наук	Крик Я.С. (Мюнхен, Німеччина)
доктор філологічних наук	Кононенко П.П. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мегела І.П. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мосенкіс Ю.Л. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мушинка М.В. (Пряшів, Словаччина)
доктор філологічних наук	Зимомря М.І. (Дрогобич, Україна)

Редколегія: доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту українознавства Міністерства освіти і науки України, академік Міжнародної академії наук Євразії, академік Академії Наук Вищої Школи України, лауреат премії ім. академіка І.П.Крип'якевича В.С. Ідзьо (**Головний редактор**), доктор філософських наук, професор М.Д.Пришляк (**заступник головного редактора**), кандидат історичних наук, вчений секретар НДІУ О.Б.Ярошинський, кандидат історичних наук, доцент Л.К.Токар, кандидат історичних наук, завідувач археологічного відділу УУМ В.С.Артюх, доктор філологічних наук, професор, академік П.П.Кононенко, кандидат філологічних наук, професор С.Г.Борзенко, кандидат філологічних наук, завідувач відділу мови НДІУ, В.Ю.Пономаренко, кандидат філологічних наук, доцент Л.В.Бабаєва, кандидат філологічних наук, доцент Л.І. Конюхова, кандидат філософських наук, доцент Т.П.Кононенко, кандидат технічних наук, доцент В.Д.Смичок, викладач кафедри українознавства УЛС, вчений секретар А.В.Захарченко (**літературний редактор**).

ISBN978-966-665-8

© Національний науково-дослідний Інститут Українознавства МОН України.
© Науковий Журнал «Українознавець».

Видруковано за сприяння Фонду Яра Славутича

Зміст.....	4
-------------------	----------

Історія

Губський Сергій. Участь етнічно неукраїнських військових частин армії УНР у боротьбі за українську державу.....	6
Зінько о. Василь, Андрушко Володимир, Огірко Олег. Вплив українського чернецтва на культуру рідного народу.....	13
Ідзьо Віктор. Лев Данилович в українській та європейській історичній традиції (1228 – 1301).....	18
Кононенко Тарас. Парадигмальні виміри історико-філософського дослідження. Трансформація принципів.....	36
Лазарева Валентина. Питання громадянськості в українознавчій спадщині Пантелеймона Куліша.....	42
Пришляк Михайло. Італійський вчений Віко як засновник науки про філософію історії (1668 - 1744).....	47
Сніжко Валерій. Слов'янські історично-семантичні образи українського терену.....	51
Токар Леонід. Досвід та уроки революційної доби (1917 - 1920рр.) у побудові незалежної Української держави.....	60

Філологія

Баран Ярослав. Відтворення прагматичної функції фразеологізмів у німецькому перекладі новели В.Стефаника “Палій”.....	68
Захарченко Андрій. Філософське осмислення слова в поезіях Яра Славутича.....	71
Ідзьо Віктор. Олег Ярославович Галицький (Настасич) – автор “Слова о полку Ігоревім”.....	74
Касян Людмила. Епістолярна літературна критика у творчій спадщині Б.Антоненка – Давидовича.....	85
Кучеренко Світлана. Про феномен мови.....	88
Петриченко Катерина. “Талант трагічної долі” Кліма Поліщука.....	89
Пономаренко Ангеліна. Концепція “Мова як українознавство”: етапи становлення.....	93
Скільський Дмитро. Українська мова – духовна основа української нації.....	98

Рецензії

Ідзьо Віктор. Рецензія на навчальний посібник “Релігієзнавство”, написаний доцентами Андрушком В.Т. та Огірком О.В.....	103
Касян Людмила. Рецензія на книгу професора кафедри української літератури Прикарпатського університету Слоньовської Ольги Володимирівни «Слід невловимого Протея (Міф України в літературі української діаспори 20-30-х років XX століття)». – Івано-Франківськ: Плай – Коломия: Вік, 2006. – 688.....	104
Недюха М. Рецензія на працю М. Пришляка. Історія філософії – Т.1. – Львів: Ліга-прес, 2007.....	105

Наші автори.....	107
-------------------------	------------

Content	4
History	
Gubsky Sergiy. Participation of ethno-noUkrainian millimary formation of UNR army (1919-1920) in struggle of Ukraine's independence.....	6
Zinko Vasyl Very Rev. OSBM, Andrushko Volodymyr, Ohirko Oleh. Influence of Ukrainian monkhood on culture native people.....	13
Idzo Viktor. Lev Danylovych in Ukrainian and European historical tradition (1228-1301).....	18
Kononenko Taras. Paradigmal Backgrounds of Historical and Philosophical Research. Transformation of Principles.....	36
Lazareva Valentina. The questions of civicism in works of Panteleimon Kulish.....	42
Pryshlyak Mykhajlo. Italian scientific Vico as founder science philosophy of history (1668-1744).....	47
Snizhko Valeriy. Slavic Historical and Semantic Images of the Ukrainian Teren.....	51
Tokar Leonid. Experience and lessons of revolutionary period (1917-1920) in the construction of the independent ukrainian state.....	61
Philology	
Baran Yroslav. Reconstruction of function phraseologic in the German translation short story of V. Stefanyk "Paliy".....	68
Zakharchenko Andryi. Philosophical meaning of word in the poetry of Yar Slavutych.....	71
Idzo Viktor. Prince Oleg Yaroslavovych Galytsky – writer "The word about regiment of Igor ".....	74
Kasyn Lyudmila. The epistolary literary criticism in a creative heritage of B. Antonenko - Davydovich.....	85
Kucherenko Svitlana . Phenomenon of the language.....	89
Petrychenko Kateryna. "Talant of tragical fate" of Klim Polishchuk.....	93
Ponomarenko Angelina. Stages of Development of "Language as Ukrainian study" Conception. Ckyl'sky Dimitr. Ukrainian language is spiritual basis Ukrainian nation.....	98
Reviews	
Idzo Viktor. Review for the handbook " Knowledge of Religion", which was written by Andrushko V.T. and Ogirko O.V.....	103
Kasian Lyudmila. Review for the book of professor Department Ukrainian literature of the Prykarpats'kyi University Slon'ovs'ka Ol'ga «The track of elusive Protey « - Ivano-Frankivs'k: Vik, 2006. – 688p.....	104
Nedyuha Mykola. Review for the writing of M. Pryshl'ak. The history of philosophy. – P.1. – Lviv: Liga-Press, 2007. – 248p.....	105
Our authors	107

Історія

УДК 94 (477): 355. 48/ 49

Сергій Губський

Участь етнічно неукраїнських військових частин армії УНР у боротьбі за українську державу

Анотація. У статті розглядається участь етнічно-неукраїнських формувань у складі Армії УНР в 1919-1920 рр. в боротьбі за незалежність України. Основна увага звертається на їх вклад у цю боротьбу та її значення для українських визвольних змагань. Також згадуються історіографічні праці, присвячені цьому питанню.

Ключові слова: Армія УНР, військові формування, держава, інші національності, росіяни, незалежність, збройна боротьба.

Після набуття Україною статусу незалежної держави в 1991 р. значно посилювався інтерес як вчених, так і широкої громадськості до вивчення досвіду вітчизняного державотворення. І закономірно, що найбільшу увагу в цьому плані привертає період української національно-демократичної революції 1917-1920 рр., який вмістив в собі багато героїчного і трагічного, національного піднесення і розчарування, створення власної незалежної держави та її втрату. За цей короткий період української історії відбулося надто багато. Війна і революція, зміна суспільно-економічних формацій, урядів, іноземна військова інтервенція, державні перевороти, суспільні потрясіння, яких не було в Україні ще, мабуть, з часів Хмельниччини докорінно змінили і внутрішнє, і міжнародне становище колишньої Малоросії у складі імперії Романових. Один з вдумливих українських політиків тієї доби — О.Шульгин досить влучно зазначив: “Історія, така скупа для українців протягом віків, занадто щедро наділила їх державними подарунками протягом місяців. Державність, самостійність, влада з усіма своїми труднощами і несподіванками не прийшла, а злетіла до нас... Україні довелося вести своє державне будівництво серед нечуваних обставин, на руїнах знесиленої Росії, на руїнах світової війни” [12, с.17].

В цьому році виповнюється 90 років з початку української революції 1917 року. Набутий тоді багатий практичний досвід державотворення має неоціненне значення для сьогодення. Це стосується і позитивних, і негативних його моментів. Зокрема, в процесі військового будівництва, оскільки армія є одним з важливих атрибутів державності, як переконають події 1917–1920 рр.

В цьому зв'язку хочеться звернути увагу на таку недостатньо досліджену сторінку визвольної боротьби цього періоду як участь неукраїнських за своїм етнічним складом військових формувань у складі української армії в боротьбі за національну державність українського народу. Участь етнічних неукраїнців в цій боротьбі мала не стільки військове, хоча потрібно враховувати і цей момент, скільки морально-політичне значення для української справи, оскільки вона розвіює міф і радянських, і деяких сучасних зарубіжних історіографів про т. зв. «вузький націоналізм» борців за українську незалежність. Серед офіцерського (старшинського) складу Армії УНР зокрема в досліджуваному періоді Директорії, перебувало чимало колишніх старшин російської царської армії. Частина з них вірно служила своїй новій державі, а деякі займали високі командні посади і своїм досвідом допомогли молодій українській армії. Насамперед, сюди слід віднести генерал-полковника С.Дельвіга, генерал-поручника В.Сінклера, генерал-хорунжого В.Агапієва.

До етнічно неукраїнських військових формувань кінця 1918–1920 років, що в різні періоди перебували в армії УНР слід віднести Російську Тульську бригаду, Єврейський (Жидівський) курінь та 42-й Донський козачий полк, перейменованій українським командуванням на 3-й Окремий кінний. Також в складі української армії перебували Московський кінний загін та в жовтні–листопаді 1920 р. 3-я Окрема Російська армія під командуванням генерала Перемикіна [7, с.120; 126; 9, с. 182-183].

До історіографічних праць, присвячених даній проблематиці, зокрема історії формування Тульської бригади, причин її переходу на сторону антибільшовицьких сил слід віднести працю Г.Лелевича [4]. Про спільні бойові дії російських вояків з Тульської бригади і українських бійців проти більшовицьких військ згадано в працях відомих українських військових діячів того часу: генерал-поручника П.Єрошевича [3], генерал-хорунжого М.Безручка [1], полковника, пізніше генерал-хорунжого А.Пузицького [6] та підполковника Армії УНР О.Проходи [5]. Відомості про перебування російської армії генерала Перемикіна в складі Армії УНР знаходимо в змістовній роботі генерал-полковника О.Удовиченка [9, с. 182–183].

До сучасних українських дослідників історії української революції 1917-1920 рр., зокрема цього військового аспекту, насамперед слід віднести праці історика Я.Тимченка [7, с.120-128; 8].

Тепер детальніше зупинимось на історії створення Тульської бригади, причинах її переходу на бік армії УНР і бойовим діям проти Червоної армії.

Після початку другої українсько-радянської війни в кінці 1918- на початку 1919 рр., значних поразок Армії УНР і втрати великої частини території України включно зі столицею Києвом, в середині березня 1919 р. українська армія змогла перейти в наступ і після жорстоких боїв прорвати фронт Червоної Армії. Особливо кровопролитні бої були за Бердичів, який кілька разів переходив із рук в руки. Головну роль в боях на цьому напрямку відіграв корпус Січових Стрільців під командуванням полковника Є.Коновальця. В районі Рівного червоних було розбито та відкинуто на лінію річки Прип'ять. Білшовики почали поспішно відступати. Українські війська енергійно переслідували червоних, причому їх авангарди підійшли до Києва на 25 км. За два тижні Армія УНР на київському напрямі просунулась на схід до 200 км. Сили були вичерпані, резервів не стало. Наступ припинився. В цей час командування Червоної Армії маючи величезні людські резерви, запаси зброї, військового спорядження, поспішно перекидало свіжі військові частини залізницею в район на захід від Києва.

Згрупувавши великі свіжі сили, поповнивши фронтові частини Червона Армія в кінці березня 1919 р. переходить в контрнаступ з головним ударом в напрямі на Козятин. Виснажена Армія УНР була не в силах зберегти свої позиції і розпочала відступ на захід, групуючи свої головні сили в районі Рівне — Шепетівка – Крем'янець.

У вже згадуваній книзі Г.Лелевича «Стрекопытовщина» (Мінськ, 1922) автор подає відомості з історії формування Тульської бригади як військової частини: «Бригада начала формироваться в Туле в ноябре 1918 года. Непосредственно перед этим в Тульской губернии произошел ряд крестьянских восстаний, между прочим, направленных против перехода от системы добровольческих красногвардейских отрядов к принудительным мобилизациям в Красную армию. Весьма возможно, что в числе мобилизованных был не один участник этих восстаний. Время пребывания бригады в Туле настолько непродолжительно, что ни о каком политическом воспитании красноармейцев, поставленном мало-мальским на серьезную ногу, не могло быть и речи: 22-го ноября в Тулу стали прибывать мобилизованные, а в начале января бригада была уже переброшена. Сначала ее расквартировали в Бобруйске и лишь потом перевели в Гомель. Передрыга эта эта отняла не менее двух недель» [4, с.15].

Таким чином згадується і той факт, що бригада, власне, поповнювалась і вчорашніми селянами-повстанцями Тульської губернії. Свідком тих подій був майбутній уславлений воєначальник Радянського Союзу О.Василевський, який у своїх спогадах згадував про стан у губернії так: «У кінці 1918 року в ряді повітів Тульської губернії, в тому числі в Новосільському, прокотилася хвиля куркульських заколотів. Сільські багатії намагалися розправитися з біднотою і з працівниками радянського апарату, нападали на продзагони»[1, с.37]. Той же О.Василевський згадує, що навіть у середині 1919 року йому доводилось брати участь у придушенні куркульських повстань. Наприкінці січня 1919 року 2-а (Тульська) бригада 8-ї стрілецької дивізії у складі недоформованих 67-го та 68-го стрілецьких полків прибула до Гомеля, де одразу потрапила в скрутне становище з розташуванням та постачанням: «В Гомеле полки прежде всего попали в отвратительные жилищные условия. Дело в том, что немецкие оккупанты, покидая город, не преминули оставить гомельчанам соответствующий подарок: почти все казармы были приведены в совершенно негодное состояние. Таким образом, для Тульской бригады не нашлось помещения, ибо восстановит казармы в течение нескольких недель, особенно при тогдашних условиях, было немыслимо. Пришлось поставить красноармейцев на постой по частным квартирам. Наряду с кризисом жилищным, Гомель в то время переживал тягчайший продовольственный кризис. Упродком, только что организованный, был еще совершенно неспособен удовлетворять огромные нужды воинских частей»[4, с.15].

Таким чином, у Тульській бригаді існували вагомі передумови підняття повстання проти радянської влади. Ось головні з них:

1) наявність серед солдатського складу частини колишніх повстанців, які, напевне, вели протирадянську агітацію;

2) наявність у бригаді деякої кількості колишніх офіцерів, що вороже ставилися до радянської влади та також проводили певну протибільшовицьку пропаганду, зустрічаючи підтримку, в першу чергу, серед колишніх повстанців;

3) відсутність нормального харчового постачання;

4) відсутність звичайних умов для життя. Отже, виходячи з цих передумов, цілком природним було те, що бригада згодом підняла протибільшовицьке повстання та врешті-решт перейшла на бік армії Української Народної Республіки. Ось як пише про подальший хід подій Г.Лелевич: «Началась организованная белогвардейская работа. В Гомеле образовалась подпольная белогвардейская

организация под названием «Полесский Повстанческий Комитет», безусловно имевшая связь с аналогичными группами, действовавшими во всех концах России. Она имела своих агентов среди командного состава Тульской бригады. Командир 68-го полка Мачигин впоследствии сам признался Реввоентрибуналу Запфронта в том, что он был одним из организаторов мятежа.

Точно так же бывший царский офицер Стрекопитов, впоследствии ставший во главе авантюры, был начальником хозяйственной части одной из войсковых единиц Тульской бригады»[4, с.16]. Так чи інакше, але бригаду потрібно було висувати на фронт, де в той час українські війська, розвиваючи свій наступ на північ, зайняли Коростень і просувалися до Овруча. Саме на цю ділянку фронту й було кинута Тульська бригада. 18 березня 68-й стрілецький полк отримав наказ вирушити в район Овруча, куди він прибув у повному складі лише наступного дня. Але в цей час українці вже зайняли й Овруч. Радянське командування вирішило 20-го березня відбити місто, але 68-й полк бився настільки неохоче, що був вимушений замість наступу три дні відступати аж до станції Словечно під містом Мозир, куди в ніч з 22-го на 23-є прибув вкінці розпропагандований 67-й Тульський полк: «Прибув на позиції, он немедленно устроил митинг, на котором зазвучали требования немедленно бросить фронт и ехать назад до самой Тулы»[4, с.20]. Бунтівники сіли до ешелонів і вирушили до Гомеля, залучивши до себе кінну команду розвідників та 4-у батарею окремого гарматного дивізіону бригади, що тільки-но прибула на позиції. На фронті біля Мозиря залишилася лише жменька людей, – переважно комуністи та прибічники радянської влади з Тульської бригади. А бригада 24 березня повернулася до Гомеля і захопила майже все місто за винятком готелю «Савой», у якому боронились місцеві більшовики. Але і цей оплот капітулював наступного дня, коли туляки почали обстрілювати його з гармат. Очолив повсталу бригаду колишній штабс-капітан М.Стрекопитов, перший пункт наказу № 1 якого проголошував: «Сего 24 марта, по избрании повстанческим комитетом, принял на себя обязанности командующего войсками Гомельской группы, восставшими против правительства Троцкого и Ленина» [4, с. 34]. Комендантом міста й одночасно виконуючим обов'язки начальника штабу бригади був призначений полковник старої армії Степін. Була встановлена особиста диктатура М.Стрекопитова, який за кілька днів випустив цілу низку декретів та наказів, що базувалися на таких засадах: 1). Вся влада – Установчим зборам. 2). Проведення в життя громадянських свобод. 3). Земля — народу. 4). Вступ Руської республіки в Лігу народів. 5). Сполучення приватної та державної ініціативи у сфері торгівлі та промисловості.

26-го березня підрозділи Тульської бригади захопили місто Речицю, розташоване поруч з Мозирем, в який уже вступали українські війська. М.Стрекопитов оголосив про створення Російської республіки, а себе призначив командуючим 1-ї армії Російської республіки, що фактично складалася з Тульської бригади. Але повстання туляків не мало успіху в околицях, а з Мінська, Могильова, Бобруйська та Смоленська вже вирушили на придушення його червоні війська. В цей же час під Мозирем на фронт було перекинуто значні радянські підрозділи й утворено ділянку фронту, спрямовану проти туляків, що перебували в Речиці. Таким чином, повсталі Тульська бригада опинилася в оточенні, до Гомеля вже йшли більшовицькі війська, а від армії УНР її було відрізано лінією фронту. В ніч на 29 березня туляки були вимушені облішити Гомель та перейти до Речиці, куди з передових позицій фронту та Гомеля підходили радянські війська. Бригада М.Стрекопитова опинилася у фактичному оточенні, притиснута до річки Прип'ять, з іншого боку якої вже були виставлені українські варті. У цій ситуації командування туляків пішло на останній крок: 1-го квітня біля містечка Хойники вояки бригади переправились на берег, зайнятий підрозділами армії УНР, і повідомили командування армії про своє бажання воювати проти радянської влади. Незначна кількість туляків на чолі з командиром 68-го полку Мачигініним відмовилась переходити на бік Армії УНР і склала зброю перед червоними підрозділами.

Ще з прибуттям до Гомеля Тульської бригади українські воєначальники почали отримувати від неї відомості про бажання особового складу бригади воювати проти більшовиків. Командування бригади очікувало лише найбільш зручної для повстання ситуації. В березні українські війська перейшли на північній ділянці фронту у наступ і відкинули противника аж до річки Прип'ять. Саме за цих умов туляки і з'єдналися з українськими військами. Ось які відомості про бригаду подав командир 17-ї української дивізії А.Пузицький: «Штаб полковника Х. мав певні відомості, що головні сили ворога на цьому фронті — Тульська бригада - цілковито не становить боєздатної сили, а взяті до неволі вояки цієї бригади підтвердили, що бригада при першій можливості перейде на наш бік і що зручніше це буде зробити біля Мозиря» [6, с. 14]. 28 березня 1919 року українські підрозділи вступили до міста Мозир, а 1 квітня Тульська бригада майже у повному складі перейшла на бік армії УНР. З цієї нагоди штаб армії видав наказ № 51 від 3.04.1919 р.: «Нарід Московський під загрозою розстрілу та китайських, латишських, мадярських багнетів комуністичними комісарами та «чрезвычайками» примушен воювати з нами, прокинувся і, нарешті, зрозумів, воюючи з Україн. трудовим нарідом, він

воює з такою ж як і сам демократією і що над проливаючеюся народ. кров'ю гріють різні комісари, більшість котрих перебувала на каторзі за грабiжі та розбишатства, свої брудні руки, не шкодують життя спантеличеного червоноармійця для того, щоб більше собі награвувати. Промучившись майже півтора року у більшовицькому ярмі і закоштувавши, що то значить комуна, нарід цей, не дивлячись на жорстокості китайців, латишів та мадярів, якими намагаються комуністичні комісари його придушити, повстав, і по багатьох містах Росії нині тече кров голодного, змученого московського селянина. Московський нарід і червона армія зрозуміли також, проти кого і задля чого вони воюють. Нарід і армія зрозуміли і переконались, що їх дурають. Доказом цьому може бути випадок, який мав місце вчора на Мозирському напр.: після короткого бою з нашими козаками перейшла на наш бік 1-а армія Російської Совітської Рабоче-крест'янської республіки, яка проситься прийняти її в лави нашої армії, аби повернути свої багнети назад і врятувати трудовий російський нарід від китайсько-латишсько-мадярського гніту та панування різних волоцюг-комісарів. Нами взято силу різного майна, особливо зброї, якої до цього часу підраховано 35 гармат та більше двохсот кулеметів; решта майна підраховується.

Повідомляючи про це Укр. Респ. військо, козакам-лицарям висловлюю подяку і наказую: 1) з тими червоноармійцями, які переходитимуть добровільно на наш бік, поводитись, як цього вимагає козака честь - не ображати їх, зодягти і годувати, як своїх братів, не проливаючи ні однієї краплини невинної крові і 2) комуніст. ударні загони з китайців, мадярів і латишів та іншої наволочі, що ззаду піджинають червоноармійців кулеметами, нищити до ноги і в полон не брати. Наказ цей оголосити по всіх сотнях, батареях та командах, а також вивісити в прилюдних місцях. Підписали: в.о. Наказного Отамана отаман Мельник, в.о. начальника штабу отаман Тютюнник” [7, с.12].

Що ж насправді таке було ця Тульська бригада?

В організаційному плані вона мала два піших полки, гарматну батарею та кінний загін, що разом нараховували до 2000 людей, але боєздатних з них було не більше чверті. Про це згадує А.Пузицький: “Думалося використати на цьому фронті Тульську бригаду, але з командиром її уложено умову, згідно з якою впродовж місяця бригада мала відпочивати. Бригаду оглядав командир корпусу генерал Єрошевич і переконався, що вона поки що небоєздатна, і відпочинок для неї конечний. Багато вояків було хорих на різні хвороби, до скорбута включно” [6, с.15].

Отже, бригаду поки що не можна було використовувати у боях. Абсолютно не налагодженим було постачання. Через кілька днів Тульська бригада була відведена у тил - до міста Рівне та станції Клевань на відпочинок. У Коростені залишився курінь туляків у силі понад 100 багнетів, яким забракло вагонів, і він перейшов до розпорядження П.Єрошевича.

Так Тульська бригада опинилася у Рівному, де перебував штаб командуючого Північною групою військ, а також переважна більшість членів української Директорії. Під час цієї перерви між боями лікувалися хворі та поранені, воякам бригади надавався одяг та взуття. Гірше була справа з харчовим постачанням, оскільки за такий короткий термін його фізично неможливо було налагодити, і тому військовослужбовці бригади годувалися в тій чи іншій українській частині. Необхідно було по можливості замінити частину командного складу туляків, що залишився ще з Червоної армії, набраний з солдатів та унтер-офіцерів. Цю проблему було швидко вирішено, оскільки в українській армії служила певна кількість старшин, які при нагоді бажали вступити до російських білогвардійських формацій. Такі старшини звернулися до штабу Північної групи з письмовою заявою й одержали дозвіл на перехід. Так, згідно з наказом № 129 (Є12) від 12.04.1919 командуючого групою В.Оскілка, прибулі за мобілізацією 7,8,9 та 10 квітня деякі старшини направлялися до Тульської бригади: Чаплінський, Адамчук, Моєсїїв, Криворученко, Єсипович, Старостін. Зголосився добровольцем і військовий старшина (підполковник старої армії) Арцишевський, що перебував у відставці. Старшина Артемович безпосередньо вступив до 1-го Тульського полку [7, с. 124]. 18 квітня до 1-го пішого Тульського полку з 3-го Брест-Литовського українського перейшов, згідно з проханням, старшина Костін. [7, с.125] 21 квітня колективну заяву подали старшини 6-го українського запасного полку — військовий старшина (підполковник старої армії) Собіщанський, сотник (капітан старої армії) Гайжевський; значкові (штабс-капітани та поручники старої армії) Лосів, Жихарів, Чубко-Нікульцев, Головацький, Цеденко, Комаєв, Рахнін; хорунжі (підпоручники старої армії) Гелич, Прошин, Стецюк, Грецишин, Потальницький, Шидловський, Зварич, Жуковський, Величко та Гурський. Усі вони були переведені до 1-го Тульського полку. Того ж дня до Тульської бригади було призначено старшину Чумака. [7, с.125]. Таким чином, Тульська бригада отримала 29 старшин, з яких 21 був направлений безпосередньо до 1-го Тульського полку.

В той час на фронті склалася надзвичайно важка ситуація. Червоні війська вибили підрозділи армії УНР з Житомира та Звягеля (Новоград-Волинський) і повели нестримний наступ на Шепетівку. Потрібна була допомога Тульської бригади. В цей час в ній більш-менш порядно зорганізований був 2-

й Тульський полк, що налічував понад 400 бойовиків. Але цього не можна було сказати ні про 1-й Тульський полк, ні про гарматну батарею, ані про кінний загін, які ще перебували у стадії формування. Тому було вирішено до Шепетівки вислати 16 квітня один 2-й Тульський полк, який мав, згідно з наказом начальника штабу Північної групи В.Агапієва, увійти до складу Запорізької бригади імені С.Петлюри під орудою отамана Семесенка, що боронила місто. [7, с.125] Але, як згадує начальник штабу корпусу Січових Стрільців М.Безручко, туляки спочатку були відправлені до Шепетівки, а 18 квітня Тульська бригада, підвезена потягами на станцію Майдан-Вілля, вивантажилася й повела наступ на Новоград-Волинський [1, с. 220]. У спогадах М.Безручка за 20 квітня знову йдеться про туляків: «Тульська бригада веде бої на лінії Киянка-Орени-Курман і не може зламати ворожого опору»[1, с. 220].

21 квітня на Звягельському напрямкові українські підрозділи просунулись до станції Ключки, а 1-й Тульський полк у цей час продовжував своє формування у Рівному [7, с.125]. Як бачимо, туляки не в змозі були взяти Звягель. 23 квітня, згідно з наказом начальника штабу армії отамана Мельника, до Новограда-Волинського на допомогу 2-му Тульському полкові було стягнуто цілу низку українських частин: 1). З боку Корця мав наступати загін отамана Єрошевича (17-а дієва дивізія). 2). Безпосередньо на позиції туляків було надіслано 1-й та 4-й Сірожупанні полки (разом 400 багнетів). 3). Мав бути задіяний також і панцерний потяг. Разом сили нараховували 1200 багнетів при кількох гарматах.

Командиром усього угруповання було призначено отамана Гусаренка. Більшовицькі сили під Звягелем нараховували до 1000 багнетів та шабель. Незважаючи на незначну перевагу, об'єднаним військам УНР і туляків так і не вдалося зламати оборону червоних. Як повідомляє М.Безручко, від 25 квітня «всі зусилля тульської бригади зламати ворожий опір під Новоградом-Волинським не мали успіху, й бригада стала підупадати в дусі»[1, с. 221]. 26 квітня з Рівного на Шепетівку було відправлено нарешті й 1-й Тульський полк; ця частина також була направлена під Звягель [7, с.125]. Наступного дня, за спогадами ад'ютанта сірожупанників В.Проходи, через нездатність отамана Гусаренка керувати військами між «сірими» та туляками відбувся поважний конфлікт: “Жодної системи в керуванні частинами не було, і це привело до того, що ввечері 27-го квітня, в районі Стрийова-Сусли, в той день, коли большевики збиралися втікати з Новограда-Волинського, а ворожі гармати в Суслах були захоплені одним з Московських Тульських полків, що перекинулися на бік український, відбувся досить серйозний бій між Сірими і Туляками; були втрати з обох боків. Тільки коли від захоплених в полон Туляків Сірі довідались, що це свої, бій припинився” [5, с.106]. Мусимо зазначити, що в Тульських полках досі ще панувала й певна анархія, бо солдати дозволяли собі вживати спиртні напої: “Увечері 28-го квітня “отаман” Гусаренко, перелякавшись на станції Колодянка стрілянини, що знялася в селі Колодянка п'яними Туляками, віддав розпорядження по телефону на станцію Орепи: “Наказую відступати” 27. Звичайно, що Гусаренка ніхто не послухався, і його відразу замінив на посаді сотник-сірожупанник Шеллер. День 29 квітня пройшов у підготовці до наступу на Звягель. Російські частини приготувалися до бою та стали на бойових позиціях. 1-й Тульський полк (250-300 багнетів) скупчився між хуторами Орепи та Горки, а 2-й Тульський полк (до 250 багнетів) зосередився між хуторами Орепи та Стрийова. Але, як зазначає В.Прихода, переможний настрій туляків все далі згасав: «День 29-го квітня пройшов в інтенсивній рушничній, кулеметній (надто в районі Горок) і гарматній перестрілці; більшовицькі кінні роз'їзди (надто вночі) збиралися в район с. Жалібного і зводили там страшенну кулеметну стрілянину (з Лютків), чим деморалізує впливали на частини групи, здеморалізовані й без того, надто 1-й і 2-й Тульські полки, які не мали налагодженого апарату постачання і яких довелося харчувати Сірим» [5, с.107-108]. Того ж дня у Рівному відбувся парад залоги міста на честь командуючого Північною групою В.Оскілка, що вчинив заколот і оголосив себе «Головним Отаманом» замість С.Петлюри. Наступного дня С.Петлюра безкровно зліквідував виступ Оскілка, а військові частини міста відправив на фронт. 30-го квітня мав відбутись наступ на Звягель. 1-й Тульський полк спільно з 1-м Сірожупанним полком отримав завдання вибити ворога з району Ярина-Юрковщина та рушити до міста. 2-й Тульський та 4-й Сірий полки з панцерним потягом мусили зайняти Стрийову та, залежно від розгортання подій, наступати на Сусли і вийти на лінію річки Случ. Але планам цим не дано було збутись, бо кіннота червоних зайшла в тил Звягельській групі й перервала її зв'язок з Шепетівкою. 1-й Тульський полк відкотився по шляху Курман-Колодянка-Стовби-Рилівка; 2-й Тульський та 4-й Сірий полки разом з панцерним потягом пробілися до станції Майдан-Вілля. Того ж дня Північна група, згідно з наказом № 148, передала Тульську бригаду до складу корпусу Січових Стрільців, що боронив Шепетівку [7, с.126]. Кінцеві пункти туляки разом з сірими боронили до 2-го травня, аж доки не отримали відомості про те, що більшовики вже у Шепетівці. Вкінці здеморалізований, Тульській бригаді нічого не залишалось, як відступити спочатку до Корчина, а 3 травня скупчитись на станції Славута. М.Безручко говорить, що бригаду після цього було відведено до Рівного та розформовано. Але це не відповідає дійсності.

Наступне повідомлення про Тульську бригаду датоване аж 13 травня. Згідно з ним, обидва Тульські полки разом з приєднаною батареєю перекидалися з району Шепетівки (Славути) до Клевани, ближче до лінії українсько-польського фронту. 16 травня польські війська захопили Луцьк і швидко вирушили до Рівного. За таких обставин командир Тульської бригади М.Стрекопитов поїхав до міста Олики, зайнятого поляками, на переговори. Туляки одногolosно заявили, що з поляками вони воювати не будуть. Неважко здогадатись, чим закінчились переговори Стрекопитова, бо 17 травня Тульська бригада вирушила до станції Киверці, зайнятої поляками, де була роззброєна та обдerta ними до нитки. Чому ж Стрекопитов прийняв рішення про перехід до поляків? По-перше, російська бригада почувала себе незатишно серед української армії через те, що остання боролася в першу чергу не з червоною армією, а з російською армією, якого б політичного забарвлення вона не була. По-друге, Стрекопитов завдяки полякам збирався перебраться до «своїх» — Північно-Західної білогвардійської армії генерала Юденича, що йому згодом і вдалося. А по-третє, командир намагався підтримати свій авторитет в очах підлеглих, яким несолодко довелось в Армії УНР через поразки на фронті, й, за міркуванням звичайних солдатів, у поляків мало бути краще, ніж в українців, бо «усюди краще, де нас нема». Однак постає чергове питання: а чому тоді українське командування пересунуло туляків так близько до поляків? Як ми вже згадували, бригада, що складалася з колишніх червоноармійців, була надто здеморалізована. Як бойовий елемент, туляки вже собою мало що представляли, і могли тільки погано вплинути на інші українські частини. З цих причин, напевне, і було відведено Тульську бригаду в тил, який буквально за кілька днів через наступ поляків перетворився на прифронтову смугу. Таким чином, Російська Тульська бригада залишила лави Армії УНР.

Поляки інтернували Тульську бригаду і помістили росіян як військовополонених в табір. Там вони перебували декілька місяців, до них надсилали полонених червоноармійців та колишніх російських офіцерів, що служили в Червоній Армії та потрапили до польського полону чи втекли сюди з Радянської Росії. Наприкінці липня 1919 р. туляків визволили представники Антанти та армії генерала Юденича і вони були відправлені з Польщі до Латвії, а потім під Нарву і включені в армію Юденича.

У 1920 р. Російським політичним комітетом у Польщі (РПК) на чолі з відомим антибільшовицьким діячем Б.Савінковим та польським урядом Й.Пілсудського було підписано угоду про створення в Польщі з рештків білогвардійських армій — Північно-Західної генерала Юденича, Північної генерала Міллера та Добровольчої генерала Денікіна (частини генерала Бердова), вояки яких опинилися у Європі, 3-ої Окремої Російської армії під командуванням генерала Перемикіна. Після заключення договору між РПК та Директорією і урядом УНР, згідно з яким комітет визнав незалежність України, ця російська армія перебувала на українській території, підпорядковувалася військовому командуванню Армії УНР. Усього в її складі було до 3000 піхоти, до 800 кіннотників при 12 гарматах. Російські й українські війська маючи своє окреме політичне завдання виступали проти спільного ворога. Армія генерала Перемикіна повинна була оперувати на лівому крилі української армії в напрямку Проскурів-Вінниця. Проте, через незакінчене формування ця армія, крім кінної дивізії, лише частково взяла участь в боях з червоними у жовтні-листопаді 1920р. В кінці листопада 1920 р. разом з Армією УНР вона була змушена відступити за Збруч, де і була інтернована поляками.

Отже, виходячи з вищенаведеного, хочеться зазначити, що хоча збройна боротьба за незалежну українську державу не увінчалася успіхом, та вона дала надію, що ця справа не загине і буде продовжена в майбутньому. І весь період української історії після 1920 року став наочним тому прикладом. В рік 90-ліття початку української революції ХХ століття ми повинні пам'ятати всіх — і українців і не українців, які в той час боролися за свободу України.

16 травня 2005 року вийшов Указ Президента України В. Ющенка «Про увічнення пам'яті видатних діячів Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки», в якому поряд з іншим зазначається, що цей Указ видано з метою «...утвердження в суспільній свідомості об'єктивної оцінки їхньої ролі (видатних діячів УНР та ЗУНР-Г.С.) в історії, забезпечення консолідації української нації...», а також «...виховання у молоді патріотизму і поваги до історичного минулого українського народу...» [11]

12 квітня 2007 р. вийшов Указ Президента України В.Ющенка «Про заходи з відзначення 90-річчя подій Української революції 1917-1921 років та вшанування пам'яті її учасників», де, також, наголошується, що «З метою забезпечення відзначення 90-річчя подій української революції 1917-1921 років, пов'язаних із заснуванням та діяльністю Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки, зміцнення суспільної злагоди і формування у громадян національної свідомості та на підтримку ініціативи НАН України... Кабінету Міністрів необхідно організувати поряд з іншими заходами і «...проведення наукових, науково-практичних конференцій та круглих столів у регіонах України...» [10].

У цьому зв'язку необхідно, щоб нинішній процес розбудови України міг багато в чому спиратися на кращі традиції і здобутки тієї доби. Основи політичного, суспільного й економічного ладу суверенної УНР, що ґрунтувалися на засадах демократії, свободи, пошани до особистості, народоправства, прав меншості й нині можуть служити надійним орієнтиром. Без тодішнього національного відродження в Україні нинішнє було б, мабуть, неможливим. Саме в 1917-1920 рр. було закладено таке міцне коріння української державності, що навіть більшовицький тоталітарний режим не зміг його повністю вирвати. А розбудовуючи свою державу, важливо використати всі кращі елементи державотворення, які наш народ здобув ціною величезних зусиль, врахувати як досягнення, так і помилки попередніх поколінь, щоб вони не повторювались в майбутньому.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Безручко М. Від Проскурова до Чортків // Історія Січових Стрільців: Воєнно-історичний нарис. — К., 1992. — С. 202-286.
- 2.Василевський О. Справа мого життя: Спогади. — К., 1989.
- 3.Єрошевич П. З боротьби українського народу за свою незалежність // за державність: Матеріали до історії Війська Українського. — Варшава, 1938. — Т. 8.
- 4.Лелевич Г. Стрекопытовщина. — Минск, 1922.
- 5.Прохода В. Записки до історії Сірих // За державність. Матеріали до історії Війська Українського. — Варшава, 1929. — Т.1.
- 6.Пузицький А. Боротьба за доступи до Києва // За державність: Матеріали до історії Війська Українського. — Варшава, 1936. — Т. 6.
- 7.Тимченко Я. Під трьома прапорами // Академія: Гуманітарний альманах. — К., б.р. — С. 120-128.
- 8.Тинченко Я. Українське офіцерство: Шляхи скорботи та забуття. 1917-1921 роки. — Ч. 1. Бібліографічно-довідкова. — К., 1995. — 258 с.
- 9.Удовиченко О. І. Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил. 1917-1921. — К., 1995. — 206 с.
- 10.Указ Президента України "Про заходи з відзначення 90-річчя подій Української революції 1917-1921 років та вшанування пам'яті її учасників" // Урядовий кур'єр. — 2007. — 18 квітня.
- 11.Указ Президента України "Про увічнення пам'яті видатних діячів Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки" // Українське слово. — 2005. — Ч. 21. 25-31 травня.
- 12.Шульгін О. Політика. (Державне будівництво України і міжнародні справи): Статті, промови, документи.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2008

Сергій Губський.

Участье этнически неукраинских военных частей Армии УНР (1919-1920 гг.) в борьбе за украинскую государственность.

Аннотация. В статье рассматривается участие этнически неукраинских военных формирований в составе Армии УНР в 1919-1920 гг. в борьбе за независимость Украины. Основное внимание уделяется их вкладу в эту борьбу и ее значение для украинского освободительного движения. Также приводятся историографические труды, посвященные этому вопросу.

Ключевые слова: Армия УНР, военные формирования, государство, другие национальности, русские, независимость, вооруженная борьба.

Sergiy Gubsky

Participation of ethno-noUkrainian millimary formation of UNR army (1919-1920) in struggle of Ukraine's independence.

Annotation: Activity of foreign millimary formations in the army of UNR in 1919-1920 in struggle of Ukraine's independence is examined in the article. Main attention is paid on their contribution into this struggle and its sense for Ukrainian liberation contest. Historiographical works which are devoted to this question are also mentioned.

Key words: Army of UNR, military formations, state, other ethnicities, russians, independence, armed struggle.

Вплив українського чернецтва на культуру рідного народу

Анотація: У статті проаналізовано роль чернецтва Української Греко-Католицької Церкви у розвитку культури українського народу.

Ключові слова: Чернецтво, Українська Греко-Католицька Церква, культура.

Поняття культура – здобуток людського духа, генія розумної істоти. З ним поєднано термін цивілізація, хоча вони не є однозвучними-синонімами. Перше перед усім відноситься до особи, а згодом до спільноти, а друге окреслює її поступ й розвиток. Культура глибоко проникає в душу людини й самої спільноти, а цивілізація часто може бути з невисоким розвитком культури. Це, зокрема, спостерігаємо в німецькій культурі, у якій є сильно розвинені розуміння суті ладу та порядку (Ordnung), хоча їм часто не вистачає належної культурності та пошани до інших осіб і їхніх здобутків. Про це можна було переконатися в час першої, а ще більше другої світової війни.

Чернецтво або монашество.

Це форма християнського життя вищого духовного стилю. Свій початок вона бере в самій Євангелії, тобто в словах Господа нашого Ісуса Христа: “Якщо хочеш бути досконалим, – піди, продай, що маєш, дай бідним, і будеш мати скарб на небі; потім приходи і йди за Мною”(Мт. 19, 21). Господь Бог розрізняє дві категорії вірних. Одні зобов’язані зберігати Декалог – заповіді Божі, тільки в досконаліший спосіб, як у Старому Завіті. А інші вірні, дотримуючись досконалого зберігання Декалогу, ще крім того добровільно виконують євангельські ради (убожество, чистота й досконалий послух), щоб таким чином ще більше уподібнитися до свого вчителя і Спасителя – Сина Божого Ісуса Христа. Чернецтво розвинулося вже в перших часах християнства. Зразу воно було малочисельне й розвивалося в домашньому середовищі та при церквах. У часах переслідування християнства воно перенеслось на пустинні окраїни Єгипту та й інших країн Близького Сходу. Згодом виникли пустиножителі, які самотньо намагалися нести подвижництво для своєї душі і для прослави Бога. З часом утворилися осідки самотників (з грецької мови – анахорети).

В подальшому закладаються монастирі та лаври. Перші – меншого формату домівки ченців, а другі – великі впливові обителі монахів.

Одним з перших, що запросив ченців до служби Церкві та Божому народові, був св. Василій Великий (329-379) з Кесарії Каппадокійської (Мала Азія). Згодом його систему удосконалив та уточнив св. Теодор Студит. З поширенням християнської віри розвивалися і монастирі. Спочатку – вони виникли на сході, а потім і на заході, охопивши цілу Христову Церкву.

Вживаємо термін “чернець”, бо монахи носили переважно чорний одяг – рясу, а монах, з грецької мови (“monos”) – означає один, сам, неодружений.

Слід зауважити, що вже саме християнське життя – це виразний прояв релігійної культури, бо ніхто так не удосконалює і не виробляє характеру та особистості як саме чернечий подвиг. Але не зважаючи на те, що монахи вели усамітнений стан життя, все ж таки вони посередньо спричинилися до окультурювання навколишнього середовища.

Вони будували помешкання – келії, обителі, монастирі, лаври та скити, які ще посьогодні існують, зокрема на Афонській горі. Монастирі своїм осередком вважали святиню – храм Божий чи каплицю.

Від самих початків при монастирях (наприклад, у оо. Василіян) гуртувалася молодь, виховуючись та пригтовляючись до належного релігійного й громадського життя.

Вже в перших спільнотах ченців чи анахоретів були свої келії, городи або й сади, яких вони доглядали, а також ревно молилися та й подвигалися.

Чернече життя на українських землях з’явилося ще до Володимирового хрещення 988 року. Перші монастирі, так звані скельні, виникли в Криму, а св. Теодор Студит хвалив своїх монахів скитальців, що вели в цих околицях добру місіюну роботу. Іконоборська єресь, яка тривала з VIII по IX століття, тобто набагато скоріше від офіційного хрещення Руси – України, спричинилася до скитання цих монахів. Добре зорганізоване християнство було також у Тьмуторокані (нинішня Кубань), де засноване одне з перших єпископств. Загалом монахи спричинилися також до поширення християнської віри і на заході. Варто згадати, що Західну Європу християнізували монахи

венедиктинці і тому св. Венедикт з Нурсії став покровителем Європи. Святі Кирило і Мефодій теж були чорноризцями. Саме ченцям було найдоречніше здійснювати місійну працю та проводити християнізацію.

Ще до виникнення Києво-Печерського монастиря в Києві Ярославом Мудрим були засновані два монастирі: св. Юрія для чоловіків та св. Ірини для жінок. Коли св. Антоній вернувся з Афону, то спочатку пішов шукати місце в київських монастирях, але йому не сподобався спосіб їхнього життя і він тоді поселився в печері митрополита Іларіона над Дніпром. Тому, як слушно зауважує проф. І. Смолич, що монашество, як нині відомо, прийшло на Русь ще перед офіційним прийняттям християнства й послужило за взірць правдивого християнського благочестя.

Печерський монастир, початки якого сягають 1051 року, називають школою чернечого подвигу, який побудовано не багатством, але “молитвою, сльозами, постом й чужаннями” самих тільки ченців [8, с.27]. За св. Феодосія Печерського монастир прийняв студитське правило чи устав. З цього монастиря вийшли численні місіонери, які намагалися здобути для Христа найбільш диких племен півночі та північного сходу [8, с. 31].

Культурно-духовний вплив цього монастиря ширився і на поган та юдеїв, та й жорстокі половці ставали ченцями [8, с. 32]. Загалом з нього вийшло до півсотні самих вищих духовників. У ньому зосереджувалося тодішнє наукове життя, зокрема, праця печерського ченця літописця Нестора та інших. Згодом монастирі виникли по цілій території України. Багато з них було й на галицьких землях. Їх розквіт не припинявся у післямонгольській добі, а продовжився далі на західних теренах під опікою галицько-волинських і згодом литовських князів.

В часи польської займанщини, яка не була прихильна до Київської Церкви, монастирське життя підупало й не могло мати належного впливу на народ. Та з відновленням єдності нашої Церкви з Апостольським престолом в 1596 році знову ожило. Завдяки заходам митрополита Йосифа Велямина Рутського та священномученика Йосафата Кунцевича монашество з 1617 р. стало відповідати вимогам нашої київської традиції. З їхніх заходів виник василіянський чин, який посьогодні продовжує свою не лише релігійну, але й культурну працю. Властиво кажучи василіянська родина отців і сестер майже до XX століття єдина впливала на культурне життя українців. Сьогодні чернече життя набуло більше видів з приходом чи відновою монаших установ своїх і західних.

Культурне життя українського етносу сьогодні оформлюють оо. василіяни, редemptористи, студити, салезіяни, франціскани та інші як, наприклад, згромадження Воплоченого Слова та св. Андрія тощо. З жіночих згромаджень крім Василіянок найстарішим є згромадження нового типу: сестер Служебниць, Пресвятої Родини, Студиток, св. Йосафата, св. Вінкентія, св. Анни, Воплоченого Слова та інші, число яких сягає вже до двадцяти.

Вплив чернецтва на життя українського народу часто видимий, наприклад, жінки, які виховувалися в школах сс. Василіянок і були на відповідальних становищах отримували почесну назву “василіянки”. Тобто, так чернече виховання позначилося на житті цих особистостей. І це, до речі, не поодинокі випадки.

Іншим впливовим чернечим уставом є сс. Служебниці. Вони довгими роками виховували при своїх станицях молодь, головню жіночу, за приписом своїх правил. Дівчина, яка навчалася в них, як бачимо часто серед діаспорних українців, знає достатньо нашу мову та грамоту. А ще важливіше – ці сестри уміли навчати української мови та культури чужинок, котрі навчалися в їхніх колегіях. О. Василь Зінко сам зустрічав чужинок, які вільно володіли нашою мовою й ще більше її вживали та її любили...

Нераз доводилося йому чути такі слова від одного діаспорного діяча: коли я зустріну у великому місті людину, яка є чесна та й знає рідну мову і грамоту, то я впевнений, що вона навчалася в оо. Василіян (Куритиба, Парана, Бразилія).

Дуже цікавим, для прикладу, є той факт, що о. Лазар Березовський на початку XX ст. ввів на місце етимологічного фонетичний правопис в жовківському календарі. Багато людей навчилося рідної грамоти при допомозі літератури чернечих видавництв: Жовква, Торонто, Прудентопіль, львівського видавництва “Свічадо” при монастирі студійського уставу та інших. Утримання на висоті українського культурного елементу – це заслуга монаших спільнот, які часто без інтересу посвящалися для української культури. Культурним доробком слов’янського сходу став Василіянський “Богогласник”, виданий у Почасві.

Великий вплив монастирів на розвиток церковної архітектури та живопису. Шедевром мистецтва є церква оо. Василіян у Жовкві (Україна), розписана малярем Юліаном Боцманюком. Кожного подивляє іконостас в церкві св. Онуфрія оо. Василіян у Львові (Підзамче).

Ченці йшли завжди також назустріч діячам рідної культури, так між двома світовими війнами жовківська василіянська друкарня безкоштовно друкувала “Рідну мову” професора Івана Огієнка та й інші його українознавчі твори, зокрема Службу Божу на українській мові.

У василіянських монастирях науковою роботою займалися Іван Франко, Осип Назарук та інші.

Всіляко популяризував українську мову, проживаючи в Бразилії та Аргентині, о. Василь Зінько, який редагував у Прудентополі “Працю”. Всі реколекції о. Василь Зінько проводив українською мовою, за що державна влада часто не дозволила йому їхати на місії. Такі ж старання були збоку і о. Миколи Іваніва, який завжди проповідував українською.

До речі, ще в 1932 році блаженний о. О. Ковч написав розвідку: “Чому наші нас залишають”, в якій наголошував, що вже давно в нас повинна бути в розмові з Богом уживана тепер рідна мова. Він вказував, що правдивий інтелігент в дійсності свого народу не залишить, як і не залишили його наші провідні люди в минулому... Те, що інтелігентові щось в нашій Церкві не подобається чи не викликає симпатії, не є причинами залишати Церкву батьків і свого народу. Цікавим, на нашу думку, є те, що автор говорить про характерні риси жінок священників, які повинні мати покликання до цього. Чи б ми мали нині блаженного Миколу Чернецького, якби не їмость, яка зайнялася бідним хлопчиною? І це не поодинокий випадок.

О. В.Зінько особисто знає багатодітного священника, дружина якого веде Марійську дружину і виховує молодь і є немовби монахиною в парафії. Були й такі їмості, що навіть затримували чоловіків від відступства. Про це, наприклад, можна прочитати в спогадах Степана Шухевича, дядька легендарного генерала Чупринки “Моє життя”.

На наше глибоке переконання, прикладом до наслідування у вихованні еліти нашого суспільства, повинні бути: св. Йосафат Кунцевич,...Тарас Шевченко,...Леся Українка, Іван Франко, слуга Божий митрополит Андрей Шептицький, Патріарх Йосиф Сліпий... Вони не були самолюбамі і не дивилися тільки на свою вигоду чи користь. Їх усіх прийняла б чужа стихія, але вони воліли, як казав Тарас Шевченко: “караюсь, мучусь, але не каюсь”.

Св. Йосафат Кунцевич вибрав найважчу дорогу, бо шукав правди і справедливості за всяку ціну й не здався. Леся Українка мала оте стоїцьке: “лиш боротись, значить жить”. І. Франко не хвалився любов’ю до Руси, а любив її надмірно. Історія справедливо свідчить, що люди, котрі перебігли до чужого табору – це перед усім люди без характеру, совісті і не варті навіть спогаду.

Ченці та їхні спільноти помітно і повсюдно вплинули не тільки на культурне, а й на політичне життя київських земель. Наприклад, митрополит Іларіон (XI ст.), автор “Слова про закон та благодать” почав своє духовне життя в печері коло с. Берестова, а потім по митрополитуванні вступив до Печерського монастиря під іменем Никона та був настоятелем по смерті св. Феодосія. Його слово – це чиста програма державного та суспільного ладу в Київській державі. Правда, він помер на вигнанні у Тьмутаракані над Азовським морем, бо без дозволу князя Ізяслава Ярославовича прийняв у монастир двох бояр [3, с.584].

Історія залишила нам спогад про св. Антонія Печерського (983-1073), який перед усім був аскетом, і мав великий авторитет, бо сам князь Ізяслав просив у нього благословення на своє князювання.

Наступник Никона св. Феодосій Печерський (1036-1074) ввів у монастирі студійський устав й добре упорядкував чернече життя, ченці відзначилися освіченістю, а сам Печерський монастир став школою для вищого духовенства. З нього вийшло до 50 вищих достойників нашої Київської Церкви. Монахи займалися також архітектурою і побудували церкву Успіння Пресвятої Богородиці.

Святий Феодосій визначився теж публіцистикою та залишив потомкам 11 творів, з них два послання до князя Ізяслава та вісім слів та мов до чернечої братії.

Особливо спричинився до української культури чернець і літописець Нестор (1056-1113), автор “Повісті временних літ”. Цей твір мав надзвичайно важливе значення для становлення київської культури.

До культурного розвитку нашого краю спричинилися й інші ченці, наприклад, ігумен Данило, який відвідуючи Святу Землю з національною гідністю поставив лампадку в Божому Гробі від себе і усієї землі Руської.

Середньовіччя у культурному впливі можна назвати зворотнім та полемізуючим. З одного боку стоїть постать згаданого вже св. Йосафата (1580-1623), а з другого його противника Мелетія Смотрицького (1572-1633) філолога, котрий написав слов’янську граматику, що багато разів видавалася, та й відомий в боротьбі з берестейським порозумінням, і заради цього св. Йосафат загинув у мученичу смертю у 1623 р. у Вітебську. Сам же М. Смотрицький, будучи православним єпископом, дуже розчарувався “благочестивим” сходом і на власні очі побачив масове невігластво,

впертий догматизм та й підозрілість до всього нового й нетрадиційного. Став монахом і прийняв берестейського порозуміння.

Митрополит Йов Борецький (1570-1631) був прихильний підпорядкуватися московитам, які тоді на це не зважилися.

Великий слід у культурі залишив молдаванин Петро Могила (1596-1647). Вихований на Заході і переписувався з Папою римським у справі Унії. Його Катехізис і Требник мають виразні західні впливи. Цікаво, що “благочестиві” цього не бачать, але за те бачать латинське й польське в берестейських християн св. Йосафата.

Архимандрит Інокентій Гізель (1600-1683) був категорично проти підпорядкування Київської Церкви Москві, що однак у 1686 р., тобто через три роки після його смерті, сталося.

Дуже позитивним і прозахідним був св. Дмитро Туптало (1657-1709), книгу якого “Житіє святих” московський уряд велів знищити, бо вона була написана у всехристиянським дусі. Навпаки, продали свої таланти й працю противникам нашого народу та його культури і релігійності Стефан Яворський (1656-1722) та Феофан Прокопович (1681-1736), які пішли на службу Москві й, на жаль, не спричинилися для розвитку української культури.

Згодом Москва вповні опановувала українську православну Церкву, яка стала васалом зарубіжжя і нині, тому вона має негативний вплив на культуру нашого народу.

Чернецтво св. Феодосія вплинуло на найважливішу ділянку культури трипільського народу під оглядом релігійності. “На створення своєрідного українського обряду склалося багато чинників, до яких треба зачислити церковнослов’янську мову з київською чи пак українською вимовою й правописом, народно-обрядові практики й звичаї, почитання рідних, святих, відзначування близьким духом українцям релігійний подій, своєрідна церковна архітектура й мистецтво, притаманне українське іконописання, як і самобутній церковний спів, тобто “спів на Божу хвалу” [8,с.46-47]. Тодішні монастирі були розсадниками освіти та зродилися початки красномовної літератури. Між тими визначився і Клим Смолятич, “що багато писань зробив і передав” [8,с.57].

Після нашествия монголів чернече життя та його культурний вплив позначувався в Галицько-Волинській державі. Хоча після 1340 року наші землі підпадають під литовське, а згодом польське панування, культурний вплив монашества, незважаючи на деякий занепад, все ж таки був відчутний в історії нашого народу.

Чернечий вплив Йосафатівської доби

Митрополит Велямин Йосиф Рутський та св. Йосафат Кунцевич обновили чернече життя, надавши йому динамізму та й великого культурного впливу. Василіянський чин міг впливати на культуру народу, бо ж мав у 1772 р. 145 осідків і багато з них мали школи, а де їх не мали, то вже сама душпастирська обслуга спричинялася до культурного розвитку люду. Тим самим чин дуже пильно і старанно дбав про тих, що голосили Боже слово, і урядових проповідників було до стоп’ятдесяти, а також мали багато їх у відпустових місцях, зокрема, в Жировичах й Холмі по 10, а в Почаєві було 20 проповідників [8,с.235].

Оо. Василіяни займалися місіями і тим усвідомлювали широкі маси віруючих та високо піднесли їхній духовий та моральний рівень. Такі вже не так легко піддавалися ворожій пропаганді (якої ціль була скінчити з нашим і білоруським народом) та без насильства не можна було відвести від своєї Київської Церкви [8,с.237].

Для виховання священства оо. Василіяни вели семінарії, які на жаль не були вповні використані, але це не вина чину в тім огляді [8,с.243]. Добре є відоме загалу, що ченці Василіяни провадили колегії. Їх було загалом до двадцяти. У них навчало, звичайно, чотири професори, а в деяких і сім. Програма була та ж сама, що в єзуїтських школах. В деяких вже навчали німецької та французької мови. Найбільше число учнів бувало в Барі – понад 800, Шаргороді – 600, по інших – 200 – 500 осіб. Загально в цих школах навчалася до три тисячі молоді, яких навчало коло сотні василіян – професорів [8,с.244].

У малих примонастирських школах, які мали переважно до 20 учнів з дуже скромною програмою, вчили читати й писати руською та польською мовами, катехизму, церковного співу та початків арифметики і трохи латинської мови [8,с.244].

Служба друкованому слову

Ченці василіяни старалися друком ширити віру та культуру. Мали свого часу друкарні у Вильні, Супраслі, Уневі, Почаєві й у Жовкві. У XX столітті Жовківський “Місіонар” між двома світовими війнами мав найбільше число читачів, бо його тираж нараховував 50 тисяч примірників, які поширювалися між нашим народом у краю та поза ним. Книгопечатні та видавництва повстали також у свій час у Прудентополі (1910 р., Бразилія), у Торонто (Канада), у Філадельфії (США), де працювали над тою справою сс. Василіянки.

У наш час, крім видавництва оо. Василіян, добре розвинули видавничу діяльність оо. Студити, пригадати б уже згадуване динамічне львівське “Свічадо”. Почаївська ж друкарня, як пишуть історики, поширювала книжки церковно-освітнього змісту і почаївські василіяни перші почали вживати народну мову у своїх виданнях для народних мас. Про неї висловився історик друкарства Іларіон Свенціцький: “Видавнича практичність і меткість почаївських “законників” виявилася найкраще в уживанні народної мови у книжках, призначених для широких мас, чим вони стали предтечами національного відродження західноукраїнських земель” [8,с.247]. До речі, сьогодні тамтешній монастир в неволі чужини й навіть в їхньому акафісті неправдиво подано, що через 120 років єретики опановували цей монастир...Значить нас на нашій власній українській землі справжні загарбники та люди без християнського духа ображають, але владні структури повернути цей монастир та інші власним справжнім господарям ані не думають.

Василіянські ченці – подвижники церковної і народної культури

Довгим є каталог василіянських письменників та науковців, наприклад: Ігнатій Кульчинський (1696-1741) – автор першого нарису Руської Церкви, Корнилій Срочинський (1731-1790) – видав понад сорок праць, зокрема, підручник по проведенню місій та зібрав відомості про василіянські монастирі. Іларіон Карпінський у 1765 р. видав перший підручник з географії в Польщі. Тимотей Щуровський (1740-1812) – засновник першого чернецого згромадження сс. Йосафаток в Київській Церкві і автор підручника церковного права. Підготував збірник проповідей. Кесарій Камінський писав на астрономічні теми. Самуїл Новіцький розпочав писати історію української Церкви. Юліян Добриловський (1760-1825) – предтеча будителів української мови. Він видав у народній мові свої “Науки парохіяльні” та збирав церковно-народні пісні. У свій час була дуже популярна його пісня “Дай же, Боже, добрий час”. Із недавніх василіян, варто згадати редакторів жовківського “Місіонаря”: Платоніда Філяса, Лазаря Березовського, Якіма Фецака. Останній, як капелан Української Галицької Армії, помер на тиф і похований у Чечельнику на Поділлі. Коли прийшли царські московські війська в час першої світової війни до Галичини, то за його голову давали велику суму рублів, щоб захопити його. Та не вдалося. Найбільшим народником та меценатом нашої культури був, без сумніву, митрополит Андрей Шептицький. Відзначилися оо. Василіяни теж виданням “Записок Чина св. Василя Великого”, томи яких є у головних бібліотеках світу. На ріст народної культури спричинилися і спричинюються товариства й братства ведені оо. Василіянами. Апостольство молитви, що має тисячі членів і відіграє поважну роль в житті народу – це теж праця ченців василіян. Апостольство гуртує людей і залучає їх до належної співпраці з духовенством та Церквою. З його родин маємо здорові та витривалі кадри чернецтва та священства. Веде воно й харитативну працю. Зокрема, ця організація дуже активно працює в нашій єпархії св. Івана Хрестителя в Бразилії, де число її членів доходить до 15 тисяч.

Не менше важливою у розвитку культури є Марійська Дружина. Вона розвинулася зусиллями оо. Маркевича, Назарка, Криницького та й інших, що пішли за ними. Ця організація виховує у молоді тверді християнські характери. Наприклад, при кінці другої світової війни на Закерзонні, під тортуррами ламалися навіть упісти, але членкині Марійської Дружини не здалися.

Сама Марійська Дружина часто влаштовує “академії”, де не лише ведеться чисто релігійна праця, але й формуються інтелігентні громадяни свого краю.

Отож, завдання нашого громадянства співпрацювати та й поширювати впливи чернецтва на широкі верстви нашого народу й краю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Амман А.Н. Нарис східнослов'янської Церкви. – Відень. – 1950.
2. Великий Атанасій, ЧСВВ. 3 літопису християнської України. X томів. – Рим – Львів. – 2000.
3. Грушевський М.С. Історія України – Руси: У 11т., 12 кн. – К., 1991-1998.
4. Енциклопедія Українознавства. – Мюнхен-Париж. – 1949-1955.
5. Зінько о. Василь, ЧСВВ. 3 Мозолівки до Сан Жвон де Капанема. – Львів. – 2002. – 115 с.
6. Лужницький Григорій. Українська Церква між Сходом і Заходом.- Філадельфія. - 1954.
7. Назарко Іриней, ЧСВВ. Київські і Галицькі митрополити. – Рим. – 1962.
8. Нарис історії василіянського чину святого Йосафата. - Рим. - 1992.- 642 с.
9. Сто найвідоміших українців. – К.: "Орфей", 2005. – 640 с.

о. Василий Зинько, Владимир Андрушко, Олег Огирко
Влияние украинского монашества на культуру родного народа

Аннотация: В статье проанализирована роль монашества Украинской Греко-католической Церкви в развитии культуры украинского народа.

Ключевые слова: Монашество, Украинская Греко-католическая Церковь, культура.

Very Rev. Vasyl Zinko, Volodymyr Andrushko, Oleh Ohirko
Influence of Ukrainian monkhood on culture native people

Annotation: In the article the role of monkhood of Ukrainian Greek-Catholic Church is analysed in development of culture of the Ukrainian people.

Keywords: Monkhood, Ukrainian Greek-Catholic Church, culture.

УДК 94 (477)

Віктор Ідзьо

Лев Данилович в українській та європейській історичній традиції (1228 - 1301)

Анотація: Основний акцент концентрується на вивченні діяльності одного із наймогутніших володарів Русі-України кінця XIII століття, засновника Львівського королівства, Лева Даниловича в українській та європейській історичній традиції.

Ключові слова: Лев Данилович, князь Лев Данилович, король Лев I, Русь - Укріина, король Данило, Юрій Львович.

Король Лев I Данилович є законним сином короля Данила Романовича Галицького та княгині Анни, дочки князя Мстислава Удатного. Від Анни Мстиславівни, як наголошує Руський літописець, народилися: "Іраклій, Лев, Роман, Мстислав, Шварн та інші". Літописець так характеризує Лева: "Був Лев князь мудрий, хоробрий і міцний на війні: немало відвагу показав у чисельних війнах" [26, с. 375, с. 451].

Низка вчених, серед них і львівський дослідник Я. Книш, досліджуючи літописні джерела, висловили припущення, що Лев Данилович народився між 1227 – 1229 рр. [19, с. 8-9]. Так вважають автори праці "Історія Львова", що вийшла друком у Львові у 2006 р. [13, с. 54].

Однак, якщо взяти до уваги наукові твердження Н. Баумгартена, який опирається на втрачені і маловідомі джерела, серед них і західні, можна вважати датою народження Льва Даниловича 1228 рік [28, с. 46]. Такої точки зору дотримується також автор коментарів до Галицько-Волинського літопису, що вийшов друком у 2002 р. в Інституті Історії Національної Академії Наук України, член-кореспондент НАН України М. Ф. Котляр [4, с. 255]. У коментарях М. Ф. Котляр, опираючись на твердження Н. Баумгартена, який видав свою наукову працю в Римі у 1927 р., наголошує: "Лев народився близько 1228 року" [4, с. 359].

Саме цю дату – 1228 р., проаналізувавши наявні історичні джерела та праці вчених, передусім Н. Баумгартена, Я. Книша, Я. Дашкевича, Л. Махновця, М. Котляра та багатьох інших, слід вважати роком народження Лева Даниловича. Отже, під час Ярославської битви у 1245 р. її молодому учаснику – княжичу Леву – було сімнадцять років [4, с. 255].

У літописній традиції згадується, що у 1240 р. Леву Даниловичу було дванадцять років. Власне тоді, як наголошує літописець, "у той же час поїхав був Данило в Угри до короля Бели". Як писав у своєму коментарі до Руського літопису Л. Махновець, Данило мав намір одружити свого сина Лева з дочкою Бели IV Констанцією [26, с. 397].

Літописець продовжує розповідь про цю подію: "Перед цим поїхав був Данило-князь до короля в Угри, маючи намір заприятелювати з ним, посвататись. Та не було приятні межі ними обома, і вернувся він од короля... і, залишивши сина свого Льва в Уграх, бо не оддав він його в руки галичанам, знаючи невірність їх: тому не взяв його з собою, він пішов із Угрів у Ляхи" [26, с. 398].

Розповідаючи про взаємини Данила з "галичанами", треба зазначити, що галицькі бояри вели з ним переговори про те, щоб княжич Лев був галицьким князем. Сторони переговорів – угорці, король Данило і галицькі бояри – сподівалися, що після шлюбу Лева і Констанції молоде подружжя

князюватиме у Галицькому князівстві. Але через те, що наближалася татарська навала, Бела IV відкинув таку привабливу для нього пропозицію.

Далі, як наголошує Л. Махновець, у Руському літописі йдеться: "Лев же, син Данила, вийшов із Угрів з боярами галицькими і поїхав у город Володаву до отця свого, і рад був йому отець" [26, с. 398].

Київський дослідник М. Ф. Котляр з цього приводу наголошує, що галицькі бояри бажали, щоб 15-літній Лев був галицьким князем, бо тоді їм було б легше від його імені управляти Галичиною. М. Ф. Котляр, опираючись на літописця, наголошує: "Бояри же галицькі Данила собі князем називали, а самі всю землю держали". Данило зрозумів хитрий задум галицьких бояр, тому не дозволив сину з ними князювати [4, с. 103].

Тривалий час, наголошують дослідники колективної праці "Історія Львова", що вийшла друком у 2006 р., було поширене твердження, що Лев Данилович не мав окремого удільного княжіння за життя батька, оскільки був ще юнаком [13, с. 54].

Про Лева Даниловича наголошує в своєму екскурсі "Князь Лев – справжній та в традиції" львівський історик Я. Дашкевич, ми знаємо і багато, і мало. Багато, бо його діяльність до 1289 р. упереджено фіксував волинський літописець, і водночас мало, бо він не зазначив ні точної дати народження князя Лева, ні часу його одруження з принцесою Констанцією, дочкою угорського короля Бели IV [10, с. 66-68].

І. Крип'якевич писав, що Лев Данилович не мав княжіння з 1243 по 1247 рр. [20, с. 22].

Однак, автори дослідження "Історії Львова" вважають, що Лев, як і його батько Данило та інші сини, найімовірніше, мали свої княжіння, як згодом і син Лева – Юрій. Дослідники наголошують, що Лев уже як володар згадується в буллах римського папи Інокентія IV, датованих 27 серпня 1247 р. та 12 вересня 1247 р. [13, с. 54].

На нашу думку, в цих документах справді йдеться про сина Лева, оскільки про Данилового первістка Іраклія нам нічого не відомо. Очевидно, в 1247 р. Лев був претендентом на Галицьке князівство. У 1247 р. йому було дев'ятнадцять років, тоді він уже був князем і мав своє, очевидно Галицьке, князівство. В Галичі, як наголошує автор Русього літопису і робить свої висновки у примітках до нього київський дослідник Леонід Махновець, у 1254 – 1255 рр. литовський князь Войшелк хрестив сина князя Лева від Констанції Юрія.

Але, оскільки літописець не зазначає точної дати народження Юрія Львовича, київський дослідник Л. Махновець припускає, що це сталося біля 1254-1255 рр. Відомо, що Юрій народився в Галичі, коли там князував князь Лев Данилович. Імовірно, що Данило Романович після шлюбу сина з Констанцією передав Леву у 1247 р. Галицьке князівство, щоб обеззброїти іншого претендента на нього – другого зятя Бели IV, чернігівського князя Ростислава Михайловича.

Саме в Галичі у 1255 р. народився, як бачимо з дослідження Л. Махновця, який опирається на свідчення літописця про хрещення Войшелком у Галичі Юрія, майбутній король Русі Юрій Львович. Згідно з гіпотез Л. Махновця, Юрій Львович народився на восьмому році подружнього життя Лева і Констанції. Літописець, який не знає дати народження Юрія, тільки припускає, що Войшелк охрестив батьком Левового сина Юрія. У другій половині 1247 р., в час одруження з Констанцією, Лев міг бути володарем Галицького князівства, а у 1255 р. народився в Галичі його єдиний син Юрій Львович [14, с. 16-33].

Через конфлікти з галицькими боярами, як це вважає більшість дослідників, Лев Данилович почав формування у колишньому Звенигородському князівстві, яке дощенту розгромили монголо-татари Батия, Львівського князівства із центром у Львові. Отже, князівство залишилося незмінним, змінився тільки адміністративний центр [13, с. 55].

У 1244 р. літописець зазначав, що Лев, який очолював першу військову кампанію проти чернігівського князя Ростислава Мстиславовича, який породичавшись з угорським королем Белою IV, "випросив у тестя, короля Бели, багато угрів, просився, щоб виступити на Перемишль. Коли він увійшов у Перемиську землю, то зібрав багато смердів піших і згуртував їх іти на Перемишль. Данило ж і Василько, почувши це, послав на Ростислава Лева, який був ще молодим. А оскільки йому не можна було піти в бій, молодим будучи, Данило послав синівця свого Всеволода Олександровича, двірського Андрія і стольника Якова Марковича та інших бояр. Билися вони на річці Січниці, й одолів Ростислав, бо він мав багато піших воїнів. Але Андрій і Яків билися і рубалися люто, тільки Всеволод не допоміг їм, а повернув свого коня на втікача, і хоча билися вони багато. Та од'їхали цілі. Данилові тим часом надійшла вістка про все, і він пішов, зібравши воїв многих і піших людей, і прогнав Ростислава із землі Перемиської. І пішов той в Угри [26, с. 401].

Опираючись на ці літописні свідчення, наголосимо, що в цей час Лев формально очолив військо, бо, як наголошує літописець, був ще молодим, а за традицією тільки князь повинен був

очолювати військо. Ростислав, побачивши 16-літнього Лева, вирішив заволодіти Перемильським князівством, а звідти готуватися до походу на Галич.

Літописець розповідає також про те, що Лев у віці сімнадцяти років був учасником Ярославської битви, яка відбулася 17 серпня 1245 р. Лев, як свідчить літописець, був хоробрим воїном: «Об того гордого Філю Лев, ся дитина, зламав списа свого». Продовжуючи розповідь, літописець наголошує: «І Лев стояв на місці бою, як воїн, посеред трупів, знаменуючи побіду свою» [26, с. 403-404].

Львівський історик Я. Дашкевич наголошує, що Лев насамперед був воїном, а згодом і дипломатом [10, с. 66-68].

У 1246 р., як наголошує літописець, "прислав король угорський Бела вісника, кажучи Данилові: "Візьми дочку мою за сина свого Лева», – боявся бо він його тому, що той був уже в Татарах і побідою подолав Ростислава Михайловича і угрів його. Але Данило, порадившись із братом своїм, слову його не поиняв віри, бо колись він змінив був його, пообіцявши отдати дочку свою Констанцію".

Восени і взимку 1246 р., наголошує літописець, "Кирило-митрополит ішов через Угри в Греки, посланий Данилом і Васильком, щоб там його поставили на митрополію руську. І коли був він у короля, вговорив його король багатьма словами і дарами умовив: "Я проведу тебе в Греки з великою честю, якщо учинить Данило зо мною мир". Він тоді сказав: "Клятвою клянися мені, що не переміниш ти слова свого". Я, пішовши, приведу його". І, прийшовши, митрополит сказав Данилу: «Чого ти хотів – те в тебе єсть. Візьми дочку його синові за жону» ...Василько братові сказав: "Іди до нього, адже він християнин є".

У свідченнях літописця за 1247 р. читаємо: "Звідти ж, із города Холма, Данило вирушив, узявши сина свого Лева і митрополита. І пішов він до короля Бели в город Изволин, і взяв дочку його Констанцію синові своєму за жону. І оддав він йому, Белі, захоплених бояр, що їх Бог дав у руки його, коли він із братом одолів біля Ярославля. І вчинив із ним мир, і вернувся у землю свою" [26, с. 406].

З цього приводу в своїх коментарях до Галицько-Волинського літопису київський дослідник М. Ф. Котляр наголошує, що після приїзду Данила із Сараю, де полягло чимало руських князів, угорський король Бела IV на початку 1246 р. прислав до Данила одного із своїх сановників з пропозицією династичного шлюбу та політичного союзу. Отож, в цей час він уже сам бажав видати свою дочку Констанцію за сина Данила, Лева, оскільки боявся галицького володаря. Данило довго вагався і з неохотою погодився на цей шлюб, який гарантував, хай і нетривкий, мир з Угорщиною [4, с. 22]. М. Ф. Котляр стверджує, що шлюб Лева Даниловича з королівною Констанцією відбувся не пізніше літа 1247 р., і ця подія була виявом доброї волі і скріпила союзницьку угоду [4, с. 263]. Знаємо, що шлюб Лева відбувся не пізніше літа 1247 р., а єдиний син Лева Юрій народився через 7-8 р. після шлюбу. Л. Махновець у своїх примітках до Руського літопису припускає, що Юрій народився між 1254 – 1255 рр., однак слід наголосити, що літописець, розповідаючи про хрещення Войшелком Юрія, описує події під 1255 р. Таким чином, єдиний син Юрій народився у Лева і Констанції тільки через 7-8 років їхнього подружнього життя. Опираючись на твердження Л. Махновця, дату народження і хрещення Юрія Львовича можна пов'язати з 1255 р.

Народження королівського нащадка стало визначною подією. На хрестини королівського внука Юрія в Галич, де хресним батьком був литовський князь Войшелк, приїхали король Данило і волинський князь Василько. У свідченнях читаємо: "Лев називає Войшелка кумом перед його вбивством у Михайлівському монастирі у Володимирі у 1268 році".

Літописець наголошує: «Лев сказав Войшелку: «Куме, випиймо по чаші вина». Це є непрямим свідченням достовірності хрещення Войшелком Юрія Львовича у 1255 р.

Юрій не був єдиною дитиною Лева і Констанції, цим можна пояснити його таке пізнє народження після шлюбу у 1247 році. У Лева і Констанції у 1248 – 1250 рр. народилися Святослава, яка стала монахиною, і Анастасія, яка була дружиною Зимовита, сина Казимира I. Отже, Юрій був третьою дитиною у сім'ї, і ми схилиємося до думки, що він народився у 1255 р. Нагадаємо, що шлюб Констанції з Левом у 1247 р. засвідчений усіма офіційними тогочасними угорськими джерелами. Такими чином, майбутній король Русі Юрій I Львович народився і був хрещений в Галичі в 1255 році [30, р. 13].

Даючи дозвіл на шлюб Констанції з Левом, Бела IV виправдовувався, що боїться Данила і татар. У своєму листі за 11 листопада 1247 р. до папи римського Інокентія IV угорський король писав, що він видав дочку Констанцію за не католика, бо боявся Данила і татарів" [33, р. 220-221].

Сучасний угорський вчений Т. Сенга вважає, що, одружуючи Констанцію з Левом, угорський король Бела IV назавжди зрікся на користь зятя і дочки титулу короля Галичини і Володимирщини, яким раніше, після підписання Спішської угоди 1214 р., титулував себе ще його батько – Андрій II.

Бела IV уже ніколи більше не мав намірів поширити своє панування у Галицькій землі, якою тепер володів його зять Лев і дочка Констанція [31, s. 18-23; s. 23-25].

На думку Т. Сенги, шлюб Лева Даниловича, нового короля Галичини і Володимирщини, і королівни Констанції, принцеси угорської, відбувся у 1246 р., коли Лева Даниловичу, саме виповнилося 18 років.

Новий титул Лева Даниловича – “Король Галичини і Володимирщини” – був у час могутності Данила Романовича, якого вже угорські джерела з 1245 р. називають “королем Русі” звичайною протокольною традицією в міждержавних відносинах, а можливо, й ознакою, того, що Лев Данилович коронувався у 1292 р. королівською короною Данила Романовича., не надаючи цій події великого розголосу через загрозу татарської навали. Детальних історичних свідчень з цього приводу ми не маємо, однак знаємо, що всі західноєвропейські джерела Лева Даниловича титулювали: “Leon Regem Ruthenorum”, “Kunic Leo von Riuzen”, “Chuning Leo von Russen” – королем Русі. Саме під таким титулом Лев Данилович знаний у європейській історії та державницькій традиції [31, s. 18-23; s. 23-25].

У 1248 – 1249 рр. літопис розповідає про Лева як про князя, який славився своєю могутністю і впливовістю під час походу на Литву. У Літописі читаємо: «Тим часом Данило і Василько порадилися з сином Данила Львом, і Данило брата свого послав на Волковийськ, а сина на Слонім» [26, с. 409].

У 1251 – 1253 рр. в союзі з литовськими князями Данило з братом Васильком та сином Левом прийшов до Пінська [26, с. 410].

У 1253 р. Лев на прохання тестя бере участь в Австрійському поході проти чеського короля Оттокара: «Вчинив тоді раду Данило і Лев з Володиславом, куди піти воювати, але він правди їм не сказав і дав їм проводиря для обману. І послав князь Данило Льва, і Тевтивила, і Єдивида, і двірського Андрія, і всіх воїв, а сам zostався з невеликою дружиною... Лев отожд пішов і воював, але побачив він, що обманюють проводирі, і не послухав їх: він рушив у лісості гори і взяв здобич велику... В цей час Данило біля Опави сказав Володиславу: «Якщо б Лев і люди мої тут були всі, то великого збитку ми цій землі учинили і город сей був би взятий». І пожалкував він, що одіслав сина свого Лева... Того ж вечора прийшов Лев із воями, маючи здобич велику з собою» [26, с. 411-412].

У грудні 1253 р. Лев Данилович бере участь у коронації батька Данила легатом Опізо з благословення папи Римського Інокентія IV на короля Русі. Згодом Лев Данилович є учасником походу на Ятвязьке князівство. Літопис так свідчить про цю подію: «...Прийняв же Данило од Бога вінець у городі Дорогочині, коли він ішов на війну проти ятвягів із сином Левом і з Сомовитом, князем лядським. Коли ж король Данило прийшов на землю Ятвязьку і спустошив її, то Лев, довідавшись, що Стекинт, князь ятвязький у лісі... зліз з коня і бився з ними кріпко. Лев один бився з ними... Лев увігнав сулицю у щит Стикента і тоді Лев мечем убив Стикента і брата його пронизав мечем... Коли ж Данило-король став у домі Стикентовім, то приніс до нього Лев оружжя Стикентове і брата його на знак побіди своєї, наголошував, розповідаючи про участь Лева у Ятвязькому поході короля Данила» [26, с. 413].

У 1254 р. Лев Данилович здійснив похід на Бакоту і звільнив її від татарського панування, а її посадника Милія привів до присяги, запевнивши Данила, що Милій буде вірним королю Данилу. Літописець так описав ці події: «У ті ж роки, чи раніше, приїхали татари до города Бакоти, і прилучився Милій, старший города, до них. Данило тоді пішов на війну проти Литви, на Новгородок, але тому, що була розкаль, послав він свого сина Лева на Бакоту, а Лев послав двірського перед собою. Напавши зненацька, схопили вони Милія і баскака, і привів Лев Милія до отця свого, і стала знову Бакота королевою, отця його. Потім же, порадившись із сином, Данило одпустив його, Милія, а поручником був Лев, що буде вірним...» [26, с. 413].

У 1254 р., наголошує літописець, Лев, за наказом батька короля Данила, виїхав з посольством до двору угорського короля Бели IV. Тоді на Галич наступав Ізяслав Мстиславович. Згідно з літописом, Лев теж взяв участь у війні і, захопивши людей Ізяслава і боярина Федора, поїхав в Угри [26, с. 414].

У 1256 році Лев бере участь у поході короля Данила на ятвягів. Як свідчать історичні дані, Лев порубав ятвязьке село, виявивши хоробрість. Король Данило хотів іти за ними, «та задержав його Лев, кажучи: “Пошли мене вслід за ними”, але отець не пустив його... Данило ж і Лев тих в’язали, а інших із чагарів виводили і рубали їх» [26, с. 415].

Літописець коротко описує війну короля Данила проти Куремси, у якій брав участь і Лев, який воював на Побужжі проти татарів [26, с. 416].

Літописець так описує взяття Возвгяля та участь у битві князя Лева: «...Але назавтра прийшов Данило із силою-силенною війська, із братом своїм Васильком і сином Левом. І коли побачили це городяни, то страх напав на них, і не видержали вони, і здалися. І Данило город запалив, а людей вивів

і отдав то брату своєму, то Левові, інших – Шварнові. І пішов він до себе додому, взявши город. ...Потім Роман поїхав услід за отцем, узявши з собою трохи людей... А Лев поїхав до себе додому” [26, с. 417].

Наголосимо, що діяльністю князя Лева як господаря Львова та Львівського князівства цікавився руський літописець. Під 1256 р. читаємо запис у Галицько-Волинському літописі про пожежу міста Холма, яку ототожнюють із першою писемною згадкою про Львів: ”Року... 6767 Куремса вирушив війною на Данила і Василька... І коли Данило і Василько збиралися до бою, трапилося таке, як кара за гріхи. Зайнявся Холм через окаянну бабу... і полум’я було таке, що з усієї землі було видно заграву, також і зі Львова, по Белзьких полях було видно, бо сильним було полум’я пожежі” [24, с. 195].

У 1259 р. князь Лев, як засвідчує літописець, був уже володарем окремого князівства. У літописі йдеться про становище Львівського князівства під час навали Бурундая та про зруйнування укріплень найважливіших міст, серед них і Львова: ”Року 6769 р. прийшла звістка до князя Данила і до Василька, що наближається Бурундай, окаянный, проклятий. І засмутилися обидва брати. Бо Бурундай прислав послів з такими словами: ”Якщо ви зі мною в мирі, зустріньте мене, а хто мене не зустріне – ті зі мною у війні”. Василько князь зі своїм синівцем Левом поїхали назустріч Бурундаєві. А Данило не поїхав разом із братом, а послав замість себе холмського єпископа Івана. І поїхав князь Василько з Левом і з єпископом назустріч Бурундаю, взявши дари чисельні і напої. І зустрів їх у Шумську. І прибули до нього Василько з Левом і єпископом, а той дуже розгнівався на князя Василька і на Льва, і владики був у великому страсі. І тоді сказав Бурундай Василькові: ”Якщо ви в мирі зі мною, розкиньте всі свої міста. Лев розібрав Данилів і Стіжок, а, звідтіля пославши людей, розібрав Львів. А Василько послав людей і розкинув Крем’янець і Лучеськ” [24, с. 198].

Про прихід Бурундая у Руському літописі читаємо: ”Данило, отожд, сів із братом Васильком і сином Львом думати. ...Дальше у походи Бурундая на Польщу та Литву. ...Лев тоді сказав Данилові: ”Вої твої голодні і коні їх» [26, с. 420-421]. «Пішов Бурундай швидко до Любліна, а від Любліна до Завихвоста”. Як зазначає М. Ф. Котляр в коментарі до Галицько-Волинського літопису, в історичних джерелах та науковій літературі існують розбіжності щодо датування походу Бурундая на Польщу, в якому брали участь сини Данила Лев та Роман [4, с. 305].

Згідно з “Великою чи обширною хронікою поляків або лехитів”, у поході Бурундая взяли участь Василько й сини Данила Лев та Роман. Тоді татарське військо штурмом здобуло Сандомір. “Велика хроніка” наголошує, що Василькові, Романові і Леву під час облоги міста спало на думку ”оточити жителів фортеці обманним шляхом”. Вони переконали мешканців Сандоміра капітулювати перед татарами, пообіцявши їм можливість вільно вийти з міста. Таку обіцянку сандомірці отримали і від Бурундая. Однак, коли мешканці вийшли з міста, татари напали на них повбивали, утопили у Віслі [3, с. 184-185].

У 1261 р., як розповідає літописець, Данило та його сини Лев і Шварн гуляють на весіллі у місті Володимирі, де князь Василько видавав заміж свою дочку Ольгу за Андрія Всеволодовича у Чернігів. Потім Лев з дядьком Васильком їздив із посольством до Бурундая [26, с. 421].

У 1262 р. Лев з батьком, королем Данилом, і стриєм Васильком та братом Шварном взяв участь у з’їзді руських і лядських князів у місті Тарнові. Там було укладено мирну угоду між Руссю і Польщею. Літописець так викладає перебіг цих подій: ”...урядилися вони межи собою про землю Руську і Лядську, заприсягнувши хрестом чесним” [26, с. 424].

У записах за 1268 р. у Руському літописі йдеться: ”... Прислав Лев посла до Василька, так кажучи: “Хотів би я зустрітися з тобою, і аби тут і Войшелк був». Василько тоді страсної неділі послав посла до Войшелка, так кажучи: ”Прислав до мене Лев, аби ми зустрілися. А ти не бійся нічого”, – бо Войшелк боявся Льва і не хотів їхати. Але поїхав він за Васильковою порукою, і приїхав на святій неділі у Володимир, і став у монастирі святого Михайла Великого. Тим часом Маркольт, німчин, позвав усіх князів до себе на обід – Василька, Льва, Войшелка. І стали вони обідати, і пити, і веселитися. Василько ж, напившись, поїхав додому спати, а Войшелк поїхав до монастиря, де ото він стояв. Але після цього приїхав до нього в монастир Лев і почав говорити Войшелкові: ”Куме! Випиймо по чаші вина!”. І стали вони пити, а диявол споконвіку, не хочачи добра роду людському, вложив у серце Левові злий намір, і вбив він Войшелка од зазисті, що той дав землю Литовську брату його Шварнові... І княжив по Войшелкові Шварн у Литовській землі. Але, княживши літ небагато, він же представився. І положили тіло його в церкві святої Богородиці в Холмі поблизу отчого гробу” [26, с. 427].

Радянський вчений В. Т. Пашуто, коментуючи вбивство Войшелка, дійшов до висновку, що Лев убив Войшелка за мовчазної згоди Василька, який, як старший у роді Романовичів, не отримав від Войшелка Литовське князівство [23, с. 293].

Цю гіпотезу спростовує М. Ф. Котляр, який вважає, що саме Василько в союзі з Шварном перешкоджав Леву “узурпувати владу в Галицько-Волинській Русі”. Безглуздо-жорстокий вчинок Лева, наголошує М. Ф. Котляр, завадив йому посісти місце свого батька Данила. Лев, який підступно вбив шанованого у литовському і руському суспільствах Войшелка, який був до того ж ченцем у 1267 р. Як вважав Ян Длугош та М. С. Грушевський, це змусило Литву з острахом та недовірою ставитися до правління Литвою Шварна [4, с. 320].

Літописець розповідає, що після смерті Шварна з 1272 року “Лев став княжити в Галичі і Холмі”. Цього ж року князі порадились і вирішили піти на ятвягів, але настала зима, тому князі самі не пішли, а послали воєвод з військом. Лев тоді послав зі своєю раттю Андрія Путивлича. Тоді, наголошує літописець, “приїхали до Лева і Володимира та Мстислава князі ятвязькі: Минтеля, Шюрпа, Мудійко, Пестило, миру собі просячи. Але вони ледве дали їм мир, і раді були ятвяги мирові, і тоді поїхали у землю свою” [26, с. 428].

Під 1274 – 1276 роками літописець розповідає про взаємини князя Лева з литовським князем Тройденом: “Коли ж Тройден іще княжив у литовській землі, то жив він з Левом у великій приязні, і слали вони дари многі один одному. А з Володимиром він не жив у приязні через те, що отець Володимирів убив був на війнах трьох братів Тройденових: Борзу, Лісію, Свелкенія...”

Після цього ж Тройден, забувши приязнь Львову і пославши городян, звелів узяти Дорогочин... Коли ж почув се Лев, то опечалився він сим вельми. І став він помишляти про помсту, і послав у Татари послів до великого цесаря Менгу-Тімура (внук Батия), просячи собі підмоги в нього проти Литви. Менгу-Тімур дав, ото ж, йому військо, і Ягурчина з ним, воєводу, і задніпрянських князів усіх дав йому в поміч: Романа Михайловича брянського із сином Олегом, і Гліба Ростиславовича, князя смоленського, і багато інших князів, бо всі князі були у волі татарській...

Як приспіла зима, то стали споряджатися князі руські – і Лев, і Мстислав і Володимир; пішли з ними також князі пінські і туровські. І коли йшли вони мимо Турова до Слуцька, то тут з’єдналися з татарами... Татари ж ішли праворуч своїм військом, а від них зліва Лев ішов зі своїм військом, а ліворуч од Лева Володимир зі своїм військом. Тим часом татари прислали гінців до Льва і до Володимира, так кажучи: “Діти наші бачили, що рать стоїть за горою: пара іде з коней. Пошліте-но доблесних людей з нашими татарами, нехай роздивляться, що воно там буде. ...Лев тим часом обманув братів своїх. Притаївшись од Мстислава і Володимира, він узяв із татарами окольний город, а дитинець zostався. А назавтра, після взяття города, прийшов Роман і Гліб із великою силою. І гнівалися всі на Льва: Мстислав, і Володимир, і тесть його Роман брянський, і Гліб Смоленський, і інші князі многі. Всі гнівалися на нього за те, що він не вважав їх людьми, рівними собі: сам узяв город з татарами. Вони ж бо надумали так, щоб усім їм усім, узявши Новгородок, потім також піти у Литовську землю. Але не пішли вони через гнів на Льва...” [26, с. 428-429].

Доповнює свідчення про взаємини Льва і Тройдена запис у літописі Археологічного Товариства, який датується 1270 – 1282 рр. Йдеться про “Навчання у князя Лева у Львові руської мови литовського княжича Римонта”. Князь Лев заснував школу, де й навчався Ремонт, син литовського князя Тройдена”. І Тройден узяв собі за дружину дочку мазовецького князя і мав з нею сина, названого Римонтом. І коли син його Римонт підріс, то батько його Тройден віддав його для навчання руської мови до Лева Мстиславича, який заснував місто в ім’я своє, Львів. І, мешкаючи у князя Льва, Римонт навчився руської мови...” [25, с. 94].

М. Ф. Котляр наголошував, що союз Лева і Тройдена був нещирим, бо виявився нетривким і неміцним. Обидва князі дбали насамперед про власні вигоди, не зважаючи на принципи моралі, а християнин Лев – ще на приписи церкви. Суперництво за литовський престол зробило їх ворогами, і рвучкий Лев не приховував намірів сісти на місце Тройдена. Литовський князь зрозумів це і першим почав конфронтацію, у 1275 р. напавши на Дорогочин. На знак помсти Лев з татарами і руськими князями Володимиром Васильковичем, Мстиславом та Романом брянським на початку 1276 р., взимку, ходили походом на Литву. Похід не був вдалим, оскільки запальний і нерозсудливий Лев заради егоїстичних інтересів і в пориві помсти скерував татар на своїх недавніх союзників. Такий вчинок трактує як аморальний волинський літописець [4, с. 322-323].

Однак, як свідчать проаналізовані джерела, похід з татарами на Литву для Лева Даниловича був успішним з огляду на те, що він зумів, завдавши удару по Литві, знову повернути захоплену нещодавно литовцями Дорогочинську землю і встановити цілісність своєї володіння.

Наступної зими, у 1277 – 1278 рр., прислав хан Ногай послів і грамоти до Лева і Мстислава та Володимира, кажучи: “Завше ви жалієтесь мені на Литву. Так ось я вам даю рать і воєводу з ними Мамшія. Підіть же з ним на ворогів своїх». І коли приспіла зима, то тоді пішли князі руські на Литву. А Лев не пішов, а послав сина свого Юрія...” [26, с. 431].

У 1278 – 1280 рр., свідчить літописець, «...по смерті ж великого князя Болеслава не було кому княжити в Лядській землі, тому, що не було в нього сина, і захотів собі Лев Лядської землі, але бояри лядські були сильні і не дали вони йому сеї землі. Було, однак, у Болеслава п'ять синівців... І бояри лядські вибрали собі одного із них, Лешка, і посадили його в Кракові на столі Болеславовім, і став княжити Лешко.

Після цього ж Лев захотів частини в Лядській землі – города на Вкраїні (Люблінську землю). Він поїхав до хана татарського Ногая, окаянного, проклятого, підмоги собі просячи в нього на ляхів, і він дав йому поміч – окаянного Кончака, і Козія, і Кубатана. І коли прispіла зима, вони тоді і рушили: Лев радо пішов із татарами і з сином своїм Юрієм, а Мстислав Данилович, і Володимир Василькович... пішли через неволю татарську. І так рушили вони всі до города Судомира..., і пішли на ту сторону Вісли. Спершу перейшов Лев і з сином своїм Юрієм, а після нього Мстислав із сином своїм Данилом, а вже після них татари... Після цього ж рушив Лев зі своїм полком, із силою великою до города Кропивниці, з годістю великою, маючи намір іти до Кракова... Як ото ми попередньо писали про Лева, коли він ішов полками своїми і стали вони розходитися пустошити, то Бог учинив над ними волю свою, бо вбили ляхи із війська його багато бояр і слуг добрих і татар частину вбили. І так вернувся Лев назад із великим безчестям».

М. Ф. Котляр у коментарях до Галицько-Волинського літопису наголошує, що мазовецький князь Конрад Земовитович, прагнучи захопити краківський престол, вирішив заручитися підтримкою свого родича Лева Даниловича, оскільки його батько Земовит у 1248 р. одружився із сестрою Лева – Переяславою. Очевидно, Лев хотів бачити свого родича і союзника Конрада на краківському престолі. Конрад за допомогу, як наголошує польський дослідник Володарський, пообіцяв йому Сandomirську та Люблінську землі. Ймовірно, що сам Лев, знаючи могутність польських магнатів, не претендував на краківський престол, бо бачив багато претендентів із Польщі. Його завданням, на нашу думку, було сприяти найближчому родичеві Конрада у завоюванні престолу і отримати як подяку за допомогу Сandomirську землю. Цього Лев, отримавши Люблінську землю, почасти досягнув, як це справедливо зазначають М. С. Грушевський та І. П. Крип'якевич [4, с. 328-329].

У 1281 р., за свідченням історичних джерел, "у відплату за це рушив Лешко Чорний на Лева і взяв у нього город Перевереськ. І порубав він у ньому людей усіх, од малого і до великого, а город запалив і пішов назад до себе" [26, с. 431-432].

Узимку 1282 р., як читаємо у Руському літописі, "...коли йшов окаянний і нечестивий хан Ногай і хан Телебуга з ним на Угри силою великою у незчисленному мно́жстві, то повеліли вони з собою піти і руським князям – Леву, Мстиславу і Володимирі, Юрію Львовичу.... Після цього Лев, увійшовши в Угорську землю, одпущений був. І поїхав він додому, і пожалкував над тим, що сталося, тому, що Болеслав пустошив його землю. І послав він посла до брата свого Володимира, кажучи йому так: "Брате, складемо із себе сором сей. Пішли, підніми Литву на Болеслава... Лев, отож, і Володимир спорядили удвох свою рать..., але Литва не поспіла вчасно, і Лев та Володимир самі не пішли, а послали воевод: Лев послав зі своєю раттю Тюйму і Василька, Белжанина і Рябця, а Володимир послав зі своєю раттю Василька Романовича, князя слонімського, і Желислава, і Борка Олов'янця, і Вишту. І, отож, рушили вони на Болеслава, і стали пустошити вони коло Вишгорода, і захопили челяді незлічене мно́жество, і скоту і коней. А після цього прийшла Литва до Берестя... Литва пустошила довкола Люблина і захопила багато челяді і, набравши здобичі, пішла тоді назад із честю. А після цього прийшла рать Львова і Володимирова з честю великою, узявши здобичі мно́жество. І тоді розійшлися вони кожен до себе" [26, с. 434].

У наступній війні проти Болеслава, що продовжувалася у 1285 – 1286 рр., взяв участь, окрім Володимира і литовців, князь Юрій Львович, але, як наголошував літописець, "коли були вони в городі Мельниці, то прислав до нього отець його Лев посла, кажучи йому так: "Сину мій Юрію! Не ходи сам із Литвою. Убив я князя їх Войшелка. Іще захочуть вони помсту вчинити». І Юрій не пішов, згідно з отчим словом, а послав рать свою" [26, с. 435].

У записах, датованих 1287 р., читаємо: "Захотів піти окаянний і нечестивий Телебуга на Ляхів. І зібрав він силу велику, бо забув він про кару Божу, що збулась над ним в Уграх... І Телебуга послав послів до задніпровських князів і до волинських – до Лева, і до Мстислава і до Володимира, велячи їм піти з собою на війну. Тоді ж були всі князі в неволі татарській..., і догнав його Лев-князь коло села Бужковичів з питтям і з дарами... Лев-князь ішов із сином своїм Юрієм і з своєю раттю... Телебуга тим часом хотів іти до Кракова, але, дійшовши до нього, вернувся у городі Торжку, бо вість прийшла йому, що Ногай попередив його до Кракова прийти, і через те він пішов назад на Львівську землю, на город на Львів. І стояли вони на Львівській землі дві неділі, кормлячись і не розорюючи, але не давали вони навіть із города вийти за прокормом. Хто ж виїхав із города, то тих вони побивали, а других захопили, а інших, обдерши, пускали нагих, і ті од морозу померли, тому що була зима вельми. І зробили вони

пустою землю всю. Се ж навів їх на нас Бог за гріхи наші, караючи нас, щоби покаятись ми за лихі свої і беззаконні діла. Ще ж і нарешті нашле він на нас гнів свій! І померло в городах в облозі незчисленне множество, а інші померли в селах, вийшовши з городів, після того, як пішли нечестиві агаряни... Коли ж одійшов Телебуга і Ногай, Лев-князь перелічив, скільки погинуло в його землі людей, що захоплено, побито, а що їх за Божою волею померло: двадцять з половиною тисяч. Тої ж зими, наголошував автор Руського літопису, «...у Юрія, князя Львовича, помер син на ім'я Михайло, який був малим. І плакали по ньому всі люди, і, опрятавши його тіло, положили його в церкві святої Богородиці в Холмі, що її спорудив був прадід його, великий князь Данило-король, син Романів» [26, с. 436].

М. Ф. Котляр у своєму коментарі до Галицько-Волинського літопису висловив припущення, що похід Телебуги розпочався в грудні 1286 р. і тривав упродовж кількох місяців 1287 р. Польські хроніки датують похід орди Телебуги 1287 р. Дослідники М. Грушевський та В. Пашуто вважали, що Телебугу й Ногаю навів на Польщу Лев Данилович, який тоді вперто боровся із Лешком Чорним за Люблінщину. У поході виникли суперечності між Ногаєм і Телебугою, це перешкодило їм досягнути успіху, але через них постраждала Львова земля, яку розграбували татари [4, с. 335].

У грудні 1287 р., наголошує літописець, «коли настала зима..., пішли хан Телебуга і хан Алгуй із великою силою, а з ними йшли руські князі – Лев, Мстислав, Володимир і Юрій Львович, і інші многі князі в Ляхи. Мстислав тоді вдарив чолом перед братом своїм Володимиром, і послав послів Володимир до брата Лева і до синівця до Юрія з такими словами: "Ось я вам обом об'являю: дав я єсмь брату своєму Мстиславу землю свою і городи". Лев же сказав Володимир: "Так і гаразд, що ти єси дав. Хіба мені домагатися од нього по твоїм животті? Адже всі ми ходимо під Богом. Аби мені дав Бог зі своїм змогти справитися в сей час". А після цього послав Мстислав послів до брата свого, до Лева, і до синівця свого Юрія, так кажучи: "Осе ж, брате мій, Володимир дав мені землю свою всю і городи. Ачей чи захочеш ти чогось домагатися по животті брата свого і мого, то ось тобі цесарі. Ось цесар, а ось я. Мов за мною чого ти захочеш? Лев, однак, не сказав на це слово нічого. Після цього ж пішов Телебуга в Ляхи, і Аглуй із ним, і всі князі" [26, с. 437].

Літописець розповідає, що ходом війни у Ляхах цікавився володимирський князь Володимир: "А брат мій Лев, і Мстислав, і синовець мій чи здорові? Слуги відповіли: "Гоподине! Живі всі і здорові". Володимир ж доповіли, що Мстислав віддає город його Всевож боярам, і села віддає. І Володимир був цим сильно обурений. І послав Володимир посла свого з жалобою до брата свого Мстислава, кажучи: "Брате! Ти мене ані на війні, ані списом мене не добув єси, ні із городів не вибив мене єсть, раттю прийшовши на мене, а так чиниш ти надо мною! Ти мені брат єсть, а другий мені брат Лев, а синівцець мені Юрій. Я ж із вас трьох вибрав єсм тебе одного і дав тобі єсм землю свою всю і городи по своїм животті. А за мого ж живоття не вмішуватися тобі ні в що. Бо се я учинив єсм за гордість брата свого і синівця свого, дав єсм тобі землю свою" [26, с. 438].

Очевидно, дізнавшись про негаразди у відносинах між Володимиром і Мстиславом у другій половині жовтня, як наголошує Л. Махновець, 1288 р. «прислав Юрій Львович посла свого до стрія свого, князя Володимира, кажучи, йому: "Господине, стрію мій! Бог відає і ти, як я тобі служив єсм зо всею правдою своєю. Я мав тебе єсм за отця собі. Пожаліти б тобі мене за службу, бо нині, господине, отець прислав до мене. Оди́німає він у мене городи, що мені був дав, – Белз, і Червен, і Холм, а велить мені бути в Дорогочині і в Мельниці. Тож б'ю я чолом Богові і тобі, стрієві своєму: дай мені, господине, Берестій, і то б мені разом було. Володимир же сказав послу: "Синівче, скажи – не дам. Ти знаєш сам, що я не говорю двояко, ні лжею я іще не був. І Бог те відає, і все піднебесся. Не можу я порушити ряду, котрий я докончав єсм із братом своїм Мстиславом. Я дав єсм йому землю свою всю і городи, і грамоти єсм написав». І з тими словами одрядив він посла синівця свого. А після цього послав Володимир слугу доброго свого, вірного, на ім'я Рачшу, до брата свого Мстислава, так кажучи слугі: "Скажи брату мому: "Прислав до мене синовець мій Юрій. Просить він у мене Берестія. Але я йому не дав ні города, ні села. І ти, скажи, не давай нічого"...

Як наголошує літописець, у листопаді 1288 р. "прислав... Лев до Володимира єпископа свого перемишльського на ім'я Мемнон. І слуги його, Володимира, сказали йому: "Владика, господине, приїхав". Він же спитав: "Котрий владика?" І вони сказали: "Перемишльський. Приїхав од брата твого, одо Лева". І Володимир, який розумів, що було раніш і буде потім, нащо він приїхав, послав по нього.

Він ото ж увійшов до нього, і поклонився йому до землі, кажучи: "Бог тобі кланяється". І велів князь йому сісти, і став він посольську мову правити: "Бог тобі, господине, мовить: "Стрий твій король-Данило, а мій отець, лежить у Холмі, у святій Богородиці, і сини його, брати мої і твої, Роман і Шварно – і всіх кості тут лежать. А нині, брате, чуємо ми про твою неміч велику. Аби ти, брате мій, не загасив свічі над гробом стрія свого і брата свого. Аби дав ти город свій Берестій, то б твоя свіча була". Але Володимир розумів мову наздогад в неясне слово. І, поговоривши з єпископом багато

реченнями зі Святих книг, тому що був він книжник великий і філософ, якого ото не було в усій землі і ні після нього не буде, сказав він єпископу: "Брате, скажи, Лево-княже! Чи ти без ума мене вважаєш, щоби не розумів я сеї хитрості? Чи мала тобі, скажи, своя земля, що Берестія ти хочеш? Адже сам ти держиш три княжіння – Галицьке, Перемишльське, Белзьське, і тобі не досить! А ось пак скажи, мій отець, а твій стрий, лежить в єпископії, у святій Богородиці у Володимирі. А чи єсьм багато ти над ним свіч поставив? Що, дав єсть ти котрий город, аби то свіча була? Якщо, скажи, ти просив єси живим, то вже пак мертвим просиш? Не дам. Не скажу города, а навіть села не візьмеш у мене! Розумію я твою хитрість! Не дам! І Володимир одаривши владику, тому, що той не бував у нього ніколи, одпустив його" [26, с. 442].

З цього приводу М. Ф. Котляр вважає, що Лев Данилович ще за життя Володимира намагався ошукати Володимира Васильковича і заволодіти Берестейською землею. У всіх коментарях до Галицько-Волинського літопису М. Ф. Котляр дає Леву Даниловичу негативну характеристику, а Володимиру і Мстиславу – позитивну, хоча навіть Волинський літопис наголошує, що Володимир не був воїном і полководцем, а Мстислав, за висловом М. С. Грушевського, бездарним князем і політиком [4, с. 339].

Отже, М. С. Грушевський не схвалював те, що Володимир Василькович передав Мстиславу Даниловичу всі свої землі. «Волинський філософ», князь Володимир Василькович, як його звеличував волинський літописець, був не воїном чи полководцем, і заздрих Леву Даниловичу, який бажав єдності та цілісності староукраїнської держави. Замість того, наголошував М. С. Грушевський, щоб віддати свої володіння енергійному, талановитому державному будівничому Леву Даниловичу, він віддав їх невинному у держаних справах луцькому князю Мстиславу, молодшому брату Лева Даниловича. Проаналізувавши історичні джерела, М. С. Грушевський дає високу оцінку Левові. Дослідник вважав, що якби Володимир раніше віддав Леву всю свою землю, злучена Русь-Україна вже у 80-х рр. XIII ст. була б міцною великою державою і змогла відновити свої позиції у Литві та в Краківській землі [6, с. 107-108].

Є підстави твердити, що волинський літописець симпатизував Леву, називаючи його «хоробрим воїном і переможцем у многих ратях», і писав, що волинський князь Володимир Василькович був поганим стратегом. Він не любив воювати, а це було особливо важливо тоді, коли політична ситуація ґрунтувалася на загарбницьких засадах, а в староукраїнському суспільстві вважалося, що добрий князь мусить бути хоробрим воїном. Тому не дивно, що після його смерті Юрій Львович раптово захопив Берестя.

Літописець пише про самовільне захоплення Юрієм Львовичем Берестя, про дипломатичні переговори з цього приводу між Мстиславом Даниловичем і Юрієм Львовичем та Левом Даниловичем: «І послав він (Мстислав) послів до синівця (Юрія) свого, так кажучи: "Синівче! Коли б ти мені не був у тім поході і не чув ти. А ти сам чув гаразд, і отець твій, і рать уся чула, що брат мій Володимир дав мені землю свою і городи, по своїм животті, при цесарях і при його радцях. І він вам сказав, і теж вам сказав. Якщо ти чого хотів, чому єсть тоді зо мною не говорив при цесарях? Скажи-но мені се: чи сам єсть у Берестії сів, своєю волею, чи за велінням отця свого, щоб мені було відомо? Не на мені ж та кров буде, а на винуватому, бо за правим Бог помічник і Хрест чесний. Я ж маю намір підняти татар, а ти сиди. Якщо ти не поїдеш добром, то злом тоді поїдеш-таки".

Після цього Мстислав послав "послів до брата свого Лева, єпископа свого володимирського Євстигнія, кажучи йому: "Жаліюсь я Богові і тобі тому, що ти мені... єсть, за волею Божою, брат ти мені єсть старший. Скажи мені, брате мій, по правді: чи твоєю волею син твій сів у Бересті, а чи за твоїм повелінням. Якщо буде, що твоїм повелінням він се вчинив, то ось я тобі даю знати, брате мій, не таячись: прислав єсьм привести татар, а сам споряджаюся. Хай так мене Бог розсудить з вами. Але не на мені та кров буде, а на винуватім, а на тім, хто неправо вчинить".

Літописець, який добре знав про усі політичні і дипломатичні баталії Лева і Мстислава за Берестейську землю далі, наголошує: "Лев же убоявся цього вельми, бо іще йому не зійшла оскомина од Телебужиної раті, і сказав він єпископу брата свого: "Сину мій, скажи, не з могого відома це вчинив, се один Бог відає, а своїм молодим умом учинив. Об сім, скажи, брате мій, ти не журись. Шлю я до нього, нехай поїде із города син мій".

"Єпископ тоді приїхав до Мстислава і став переповідати річ братову, і Мстиславу до вподоби було се. Після цього ж Мстислав послав гінців услід за Юрієм, князем пороським, велячи вернути йому назад, бо послав він був його привести татар на синівця свого, тоді бо Юрій пороський служив Мстиславу, а спершу служив він Володимирові".

”Почувши ж це, Лев-князь послав боярина свого, Семена Дядьковича, до сина свого з твердими словами, кажучи йому: ”Поїдь геть із города, не погуби землі. Брат мій послав привести татар. А як не поїдеш ти геть, то і я буду помічником брату своєму Мстиславу проти тебе. Якщо мені буде смерть, по своїм животті оддаю я землю свою всю брату моєму Мстиславу. А тобі не дам, коли ти мене не слухаш, отця свого”.

Отже, мирні послы приїхали до Юрія Львовича в Берестя. Серед послів від князя Лева був боярин Семен Дядькович, від Мстислава – боярин Павло Діонісійович і священник, який раніше був послом до князя Лева і знав про перебіг переговорів між Мстиславом і Левом.

Волинський літописець описує тріумфальне для Мстислава завершення боротьби з Юрієм Львовичем за Берестя: ”Коли ж Семен приїхав до Юрія і повідав річ отчу, то назавтра поїхав Юрій геть із города і з великим соромом... до Дорогочина... А Павло Мстиславу дав знати: ”Синовець уже поїхав, і ти, господине, поїдь у свій город” [26, с. 449].

Запрошення Мстиславом татарів на Русь-Україну та землі Лева дослідник В. Т. Пашуто назвав злочином, наголосивши: ”Волинський літописець схвалив те, що Мстислав скерував татар на землі Лева. Але той же літописець, що раніше засуджував Лева галицького за зв’язки з татарами, тепер схвалює аналогічні кроки свого князя, вважаючи розорення татарами Галичини та кров невинно вбитих галичан, добром» [23, с. 131]. Але Лев, укладаючи союзи з татарами, нападав на ворогів Русі-України: Литву, Польщу та Угорщину, а Мстислав з татарами збирався плондрувати українські землі. Це, за висловом М. С. Грушевського, «була ганебна справа бездарного політика і князя Мстислава».

Розв’язавши конфлікт з братом Мстиславом через Берестя, яке самовільно захопив син Юрій, Лев Данилович встановив дружбу з “великим князем Мстиславом, що почав княжити у Володимирі, який був сином короля, онуком Романа, і землю свою держав величиною аж до Татар, а сюди по Ляхи і по Литву” [26, с. 448-450]. Лев Данилович відвернувши війну, кровопролиття і втручання татар у внутрішні справи Русі-України, як наголошують угорські, чеські джерела, втрутився у політичні справи своїх західних сусідів, зокрема – поляків та угорців [15, с. 405-415].

З цього приводу літописець твердив, що у другій половині 1289 р. ”Лев-князь, брат Мстиславів, син королів, онук Романів, сам рушив на поміч Болеславу. І коли прийшов він до Кракова, то рад був йому Болеслав, і Кондрат, і Локетко, яко отцю своєму, тому що Лев був князь мудрий, і хоробрий, і сильний у бою, немало бо показав він мужності своєї у многих ратях” [26, с. 451].

Так характеризував Мстислава волинський літописець, завершуючи Літопис у 1289 р. Наголосимо, що, на відміну від літописця Володимира Васильковича, який у негативному світлі писав про Лева Даниловича, літописець Мстислава Даниловича вихваляє Лева і наголошує, що саме він був найважливішим політичним діячем того часу на теренах Русі-України та Східної Європи. Лев активно втручався в усі війни Польщі, зокрема вів активну боротьбу за Краківську землю. Лев Данилович постає у літописній традиції як стратег, який ретельно вивчав всі можливі підходи, щоб штурмом взяти місто Краків. Згідно зі свідченнями літописця, «...став Лев їздити довкола города, роздивляючись, щоб йому можна було де взяти його, і городянам погрожуючи, але не можна було проникнути нікуди, бо весь він був споруджений із каменю, і укріплення його було немале... самострілами коловоротними, великими і малими”, наголошував літописець” [26, с. 451].

Після оглядин Кракова, не захопивши місто, Лев поїхав у свій стан, а наступного дня вирушив до Тинця. «І билися вони біля нього кріпко, ледве города не взяли: многі городяни ними побиті були, а другі поранені, а свої всі цілі були» [26, с. 451].

Лев планував добре організувати наступ своїх і польських військ та взяти штурмом Краків. ”І прийшов Лев знову до Кракова, і повелів воям своїм споряджатися, маючи намір піти битися до города, і ляхам так само він повелів. І пішли вони всі, і полізли до заборал, і билися кріпко з обох сторін. І в той час прийшла вість Левові-князю, що рать іде на нього велика. І повелів він перестати битися і почав наряджати полки свої, а Болеслав з Кондратом – свої полки. А сторожів він послав роздивитися противників. Але не було нічого, бо то воєводи лядські самі полохали його, аби не взяв города. Лев тоді, побачивши обман їх і радившись багато з боярами своїми, послав рать свою до города Воротиславля спустошити Індіхові землі. І взяли вони незчисленне множество челяді, і скоту, і коней, і добра, тому, що не входила була ніяка ж рать так глибоко в землю його. І прийшли вони до Лева, з честю великою і безліччю здобичі, і Львові радість була велика, що свої всі живі-здорові, а здобичі багато [26, с. 452].

Як свідчать польські та німецькі джерела, 30 червня 1289 р. війська Лева Даниловича спустошили землі довкола Гроткова і Ниси [26, с. 452].

Літописець стисло, але яскраво описує українсько-чеські політичні взаємини. У серпні 1289 р. ”Лев поїхав у Чехи, в город Опаву, на зустріч до короля Вацлава, тому що мав із ним приязнь велику, dokonчивши з ним мир до скону свого живоття. Король же обдарував Лева дарами всякими дорогами,

одпустивши тоді його з великою честю. І приїхав він до своїх полків, і раді були йому бояри і слуги його, бачачи свого володаря [26, с. 428].

Далі у літописі йдеться про взаємини Лева Даниловича з Краківським князівством: "Коло города Кракова не досягли вони нічого. І пішов Лев до себе з честю великою, узявши незчислене множество здобичі, і челяді, і скоту, і коней, і добра, славлячи Бога і Пречистую його Матір, які помогли йому..." [26, с. 452]. Так закінчується Волинський літопис, останній запис у якому датований 1289 р.

Отже, як бачимо, волинський літописець не схвалював діяльності великого князя Лева Даниловича. З цього приводу дослідник В. Т. Пашуто зауважував, що джерел написання Волинського літопису небагато, мало інформації про політичну діяльність великого князя Лева Даниловича, його взаємини з чеським, угорським, польським, литовським, ятвязьким, татарським, сілезьким, астрійським та німецьким правителями. Деякі відомості про Лева як "короля Русі" маємо у німецьких та французьких джерелах. У Європейській політиці, згідно з історичними джерелами, діяльність волинських князів трактують лише в контексті політики Лева. Хоча Лев у літописі Володимира Васильковича постає перед дослідниками як хитрий і підступний політик, із аналізу літопису очевидно, що саме він був найвпливовішим політиком, а отже, наголошує В. Т. Пашуто, великим князем Південно-Західної Русі, що визнавали навіть татарські хани.

Свідченням українсько-чеських взаємин є зустріч Лева з чеським правителем у 1299 р. у місті Брно. Лев Данилович у 1292 р., після смерті молодшого брата Мстислава Даниловича, як старший в роді і наступник королівського престолу, був єдиновладним володарем Русі-України. Тому не випадково чеська хроніка називає його "королем Русі": «У Брно відбувся з'їзд Вацлава II короля Чехії з королем Русі, Левом».

За свідченнями празького єпископа Тобіаша, «в Опаві Лев зустрівся з краківським і малопольським князем Генріхом IV. В Опаві за посередництва чеського короля Вацлава II Лев I уклав з Генріхом IV угоду, за якою Лев I визнав його претензії на краківський престол, а Генріх IV визнав права руського короля Льва I на Люблінську землю» [23, с. 129-130, с. 301].

Руський літопис, як наголошував М. С. Грушевський, закінчується описом подій 1289 – 1290 рр., і на історію Русі-України «спадає кіммерійська пільма», яка до 1301 року туманно віддзеркалює нам історію діяльності, в нашому випадку Лева Даниловича » [7, с. 60-61].

Отже, зі свідчень "Руського літопису XIII століття" та інших, передусім європейських, джерел бачимо, що "Руське королівство" було економічно і політично розвинутою державою. Володарі Русі-України загалом продовжували державницьку традицію єдності як у внутрішній, так і у зовнішній політиці. Найактивніше зовнішню політику проводив старший син короля Данила – Лев Данилович, який орієнтувався на союзні взаємини із Золотою Ордою, яка визнавала його великим князем Русі-України. Йому, Леву Даниловичу, татаро-монгольські хани надавали військову допомогу. Йому підпорядковувалися всі князі Русі, яких він, як пише літописець "не вважав за людей, рівних собі". Як свідчать джерела, всі політичні прерогативи у виборі стратегії військових кампаній Русі-України і Золотої Орди проти Польщі, Литви, Угорщини визначав саме Лев Данилович. М. С. Грушевський назвав його талановитим і енергійним полководцем і пов'язував з діяльністю Лева зміцнення позицій староукраїнської держави на зовнішньополітичній арені як в Європі, так і в Азії [6, с. 107-108].

Розсудливим був Лев Данилович у проведенні внутрішньої політики, вибудовуючи дружні взаємини з князем волинсько-київським Володимиром Васильковичем та з його наступником, своїм молодшим братом, Мстиславом Даниловичем. Однак, у конфліктах із ворогами Русі-України Лев Данилович був принциповим і безкомпромісним. З Польщею, Угорщиною, Ятвягією і Литвою він упродовж свого царювання майже безперервно воював, обираючи різні засоби боротьби. Про це свідчить вбивство Левом у Михайлівському монастирі у місті Володимирі литовського князя Войшелка. З метою послаблення позицій поляків, литовців та угорців Лев Данилович укладав військові союзи із Золотою Ордою. Так, у 1275 р. він повів військо золотоординського хана Менгу-Тимура на Литву. У 1277 – 1278 рр. він неодноразово підкорював усіх руських князів, за участю золотоординських військ нападав на Литву.

У грудні 1279 р., коли помер краківський князь Болеслав Соромливий, Лев Данилович хотів посісти його трон, заручившись для цього підтримкою золотоординських орд Ногая. Однак польське військо розгромило татар і військо Лева, після цього він відмовився від краківського престолу.

Після смерті у 1288 р. наступного краківського князя Лешка Чорного Лев Данилович знову забажав знову утвердитись на краківському престолі, однак це йому знову не вдалось, та він заволодів Люблінською землею [4, с. 27].

І. П. Крип'якевич наголошував, що найважливішою проблемою у тогочасній політиці князів були взаємини із ординцями. Золота Орда у другій половині XIII ст. почала занепадати, тому тиск на

Галицько-Волинську державу послабився. Коли ж влада перейшла до Ногая, ординці знову почали гнобити князів: "Тоді всі руські князі були підкорені волі татарській". І. П. Крип'якевич писав, що татарські хани не втручалися у справи княжого управління, не призначали своїх баскаків, але вимагали участі князів у своїх походах та сплату данини. Проти своєї волі, як наголошував літописець, руські князі ходили у походи проти Литви, Угорщини, Польщі. Потерпали від татарських навал і руські землі, зокрема тоді, коли хан Телебуга у 1288 р. підійшов під Львів. Аналіз Галицько-Волинського літопису, наголошував І. П. Крип'якевич, дає підстави припускати, що обидві лінії Романовичів дотримувалися однакової політики стосовно Литви та Польщі. На ці землі разом військовими походами ходили Лев, Володимир та Мстислав. З приводу окремих питань політичні погляди Лева Даниловича і Володимира Васильовича розходилися. Володимир був спокійний і врівноважений, що додавало йому авторитету серед князів. Лев був запальний, насамперед воїн, а вже потім – дипломат, охоче брав участь у боях, залюбки ходив у далекі походи. Був він гарячої, нестримної вдачі, у гніві вбив литовського князя Войшелка, як вважав літописець, за те, що той передав Шварну Даниловичу Литовське князівство. Лев завжди прагнув бути єдиновладним володарем Русі. Володимир завжди закидав Лева його пихатістю.

Аналізуючи подальшу діяльність Лева Даниловича згідно із свідченнями літопису,

І. П. Крип'якевич наголошував: "Одночасно Лев звернув увагу на Польщу, де точилася між князями боротьба за краківський престол. Лев спочатку задумав захопити Краків собі. У 1280 р., заручившись допомогою ординців, Лев увійшов у Польщу, але у бою під Гозліцями, поблизу Садоміра, його військо було розбито. У 1289 р. Лев знову напав на Краків, підтримуючи кандидатуру Болеслава Земовитовича, і проти його суперників ходив походом аж у Сілезію. У цій війні Лев Данилович частково досягнув своєї мети – зайняв Люблінську землю, яка до 1302 р. залишалася в його управлінні". Під час цих військових кампаній, наголошував історик, Лев Данилович уклав союз із чеським королем Вацлавом: "Держав з ним велику дружбу і склав з ним мир до кінця життя".

Взаємини з Угорщиною з 1247 р. до часу походу Лева з татарами на Угорщину у 1287 р. були дружніми, оскільки Лев був зятем угорського короля Бели IV. За невідомих обставин, наголошував І. П. Крип'якевич, Лев отримав також деякі землі у Закарпатті. Очевидно, після походу на Угорщину з татарами у 1287 р. взаємини з Угорщиною розладналися. Джерела свідчать, що війська Лева спустошили Угочанський комітат. Під час цієї війни, вважав І. П. Крип'якевич, Лев захопив частину Закарпаття, оскільки документ під 1299 р. свідчить, що "Тригорій, надзупан Берега, виступає як урядник руського князя Льва". Наступний документ вказує на те, що закарпатські замки "захоплені королем Русі". Це твердження, як і титулування Лева королем Русі у 1299 р., є вірним, оскільки Лев з 1292 р. був уже єдиновладним правителем Русі-України [21, с. 137-138].

У 1292 р., як наголошує М. Ф. Котляр, помер у Володимирі молодший брат Лева, Мстислав Данилович. У нього був син Данило, про якого згадує Волинський Літопис під 1280 – 1281 рр. Він був тоді дорослим, бо ходив серед інших руських князів у похід на Сандомір. Та подальша його доля невідома. Зрозуміло, наголошує М. Ф. Котляр, що він не пережив Мстислава і помер раніше. В останній час свого літописання волинський літописець, відчувачи, що землі Волині відійдуть до Лева Даниловича, оскільки син Мстислава Данило помер раніше за Мстислава, як наголошує М. Ф. Котляр, "вихваляє Лева, й прагне створити враження, що він був найважливішою фігурою в політичному житті цього регіону Східної Європи". Лев Данилович та його син Юрій тоді розгорнули активну політичну діяльність [4, с. 357-359]. У 1292 р., згідно з твердженням Н. Баумгартена, помер Мстислав у Володимирі [28, р. 50].

Діяльність Лева Даниловича у 1292 – 1301 рр. є темою нашого подальшого дослідження, оскільки Руський Літопис закінчується 1289 р., а саме з 1292 р. чеські та угорські джерела називають Лева Даниловича "королем Русі": "Відбувся з'їзд короля Чехії Вацлава II з королем Русі Левом", «Закарпатські замки були захоплені королем Русі» [32, р. 326-327; р. 60-62].

Це дає підстави припускати, що Лев Данилович упродовж 1292 – 1301 рр. був одноосібним правителем Русі-України. Слід наголосити, що до 1292 р. Лев Данилович уже був, як наголошує угорський дослідник Т. Сенга, «королем Галичини і Володимирщини». Цей титул йому передав під час шлюбу з Констанцією як зятю і спадкоємцю Галичини його тесть – угорський король Бела IV, про що уже йшлося. Уже після 1292 р., будучи єдиновладним правителем, великим князем Русі, він як наступник і спадкоємець королівської корони свого батька, короля Данила, очевидно, підтвердив і закріпив за собою і своїм родом у столичному Львові титул «короля Русі». Королівський титул Лева Даниловича підтверджують усі, проаналізовані нами, європейські хроніки та свідчення Іпатіївського літопису. Королем Русі титулюють Лева Даниловича західноєвропейські, вірменські джерела, розповідаючи про короля Русі (1292 – 1301 рр.) та Львівське королівство, засноване Левом.

На нашу думку, Лев як одноосібний правитель Русі-України почав себе титулувати після 1292 р. Таке наше твердження підтверджує Іпатіївський літопис записом, датованим 1299 р.: "У місті Брно у 1299 р. відбувся з'їзд руського короля Льва з Вацлавом". Із свідчень Фесра робимо висновок, що у 1299 р. Лев заволодів частиною Закарпаття, головний замок був "захоплений королем Русі".

Точних відомостей про рік коронування Лева Даниловича немає, але знаємо, що це сталося упродовж 1292 – 1299 р. Церемонія коронації, очевидно, була скромною, без зайвого розголосу – через загрозу ускладнення дипломатичних взаємин із Золотою Ордою, які до цього часу традиційно були добрими у Лева Даниловича. Згідно з мирними угодами, як наголошував В. Т. Пашуто, хани Золотої Орди визнавали Лева Даниловича союзним великим князем Русі-України.

На нашу думку, незважаючи на загрозу Золотої Орди, Лев Данилович провів таємну церемонію коронації на короля Русі, яка відбулася у 1292 р., після смерті свого молодшого брата Мстислава і свого утвердження як єдиного володаря Русі-України. Малоімовірно, щоб амбітний, спраглий влади Лев Данилович, який став володарем всіх земель Русі-України, і розумів значимість "титулу короля" в Європі, оскільки сам був присутній у 1253 р. у Дорогочині на церемонії коронації свого батька Данила, офіційно не коронувався. Низка дослідників вважають, що Лев насправді не був королем, і наголошують на тому, що західні джерела тільки тенденційно називають і титулюють Лева королем Русі [10, с. 66-68], однак це твердження не є правильним.

У Європі королем називали незалежного європейського державця, тому титули «Король Русі» і «Князь Русі» чітко розрізняли. Важко повірити в те, щоб некоронованого "некатолицького володаря", "некатолицького князя руського" всі європейські хроніки називали і титулували найвищим титулом західноєвропейського володаря – "Королем Русі". Хоча після коронації Данила Романовича на Русі титул "король Русі" уже був спадковим, новий володар повинен був його підтверджувати скромною церемонією нової коронації, повідомивши тільки європейських володарів, союзників та родичів, що й зробив Лев Данилович. Західні історичні джерела не називали б Лева королем, якщо б це не було підтверджено церемонією коронації. Лев як амбітний володар був коронований в зеніті своєї слави і найбільшої політичної могутності, щоб підкреслити велич великої об'єднаної держави Русі-України та її столиці – Львова. Коронувався він для політичного майбутнього своєї династії, для політичного престижу перед Угорщиною, Польщею, Чехією, Тевтонським Орденом. Дочка угорського короля Бели IV хотіла бути знаною в Європі як королева Русі. Свого єдиного сина вона виховувала в дусі традицій угорського королівського дому, на прикладі таких могутніх угорських королів, як Андрій II та Бели IV. Коронація Лева Даниловича, найімовірніше, відбулася у Львові, оскільки всі джерела без будь-яких застережень називають державу Лева Даниловича "Львівським королівством".

Будучи політиком і дипломатом, Лев організував коронацію без широкого розголосу, щоб про неї не знали татари. Однак автор Іпатіївського літопису у 1299 р., який знав про церемонію коронації, ствердно титулує Лева "королем Русі". Отже, незважаючи на страх перед татарами, Лев Данилович визнав за собою наданий ще папою Інокентієм IV у 1253 р. титул короля Русі. Це зафіксовано як у нашому Іпатіївському літописі, так і в угорських, польських, чеських, німецьких, іспанських джерелах.

Імовірно, що давні літописні джерела, у яких було зафіксовано факт коронації Лева Даниловича, були знищені за наказом Лева Даниловича разом з іншими дипломатичними документами і продовженням "Галицько-Волинського літопису", який закінчується записом подій 1289 р. через небезпеку розриву мирної угоди із Золотою Ордою і її експансії на Русь-Україну. Саме тому про короля Лева і Львівське королівство у 1292 – 1301 рр. ми знаємо здебільшого із західноєвропейських та східних джерел. Безсумнівно, Лев Данилович як великий дипломат зумів врегулювати добросусідські взаємини із золотоординськими ханами і, водночас, в європейській державній традиції після скромної коронації, постати єдиновладним правителем та королем Русі-України.

Отже, як свідчить сукупність проаналізованих джерел, король Лев у 1292 – 1301 рр. був єдиновладним володарем Русі, про це знали у всій Європі. Це підтверджує також Іпатіївський літопис, який у 1299 р. називає Лева королем, а не князем Русі. Літописець вивисує Лева і підкреслює його титул короля з гордістю за українського володаря.

У таких політичних умовах стає зрозумілим факт коронації єдиного сина Лева – короля Русі-України Юрія (1301 – 1308 рр.), підтверджений джерелами та висновками вчених. Польський хроніст Ян Длугош наголошував, що всі наступні володарі Русі після коронації Данила, які були короновані на королів, визнавали і титулували себе королями Русі, останнім "королем Русі і Польщі" був польський король Казимир III [17, с. 304-305].

Лев Данилович, як засвідчив Руський літопис, був правителем "Галицького, Белзького, Перемишльського, Холмського князівства". Після смерті свого молодшого брата, як його величав Волинський літопис, «великого князя Мстислава», Лев успадкував усі його землі, оскільки в останні

роки «жив у приязні з Мстиславом і навіть, якщо скоріше помре, хотів передати свої землі Мстиславу, а не Юрію, оскільки той не виконував волю батька – Лева».

Отже, за свідченням волинського літописця, Лев отримав після брата Мстислава, «що був сином короля, онуком Романа, землю, яку держав величиною аж до Татар, а сюди по Ляхи і по Литву» [26, с. 448-450].

М.Ф. Котляр у своєму коментарі до Галицько-Волинського літопису наголошував: "Найвідоміший король на Заході, Лев Данилович, помер на початку XIV ст., у 1301 році" [4, с. 359].

Російський історик М. М. Карамзін перший, ґрунтуючись на історичних джерелах, прийшов до висновку, що Лев Данилович утвердив свій королівський престол у новому місті Львові у 1292 р., заснованому ще при Данилі. Король Лев I помер у Львові в 1301 р., передавши свій престол та єдиновладне правління Руссю-Україною новому королю, своєму сину Юрію I [1, с. 36-37]. Із датою смерті Льва Даниловича погоджується і визначний український історик М. С. Грушевський [6, с. 109, с. 520-521].

Про те, що король Лев помер на початку XIV ст., тобто у 1301 р., наголошується у західноєвропейському географічному трактаті "Джерело історії землі Сходу", який вийшов у світ у 1308 р., однак, на нашу думку, він писався упродовж тривалого часу – з 1300 р. по 1301 р., тобто з того часу, коли Лев Данилович ще був володарем усіх руських земель [23, с.302].

Отже, найголовніші точні дати з життя Лева Даниловича ми з'ясували. Народився він у 1228 р., одружився з угорською королівною Констанцією у 1247 р. Єдиний син Лева, Юрій Львович, згідно з аналізом джерел, народився в середині 1255 р. Помер Лев Данилович на вершині слави, як і його батько, король Данило, – єдиновладним правителем Русі-України, великим князем, королем Русі у 1301 р.

Із 1292 р. стольне місто Лева Даниловича стає столицею великого "Львівського" чи "Руського королівства", у склад якого входить уся Галичина з володіннями до пониззя Дністра та Дунаю, Волинь, Київщина, Сіверщина, а також Пінська земля. Лев приєднує до Руського королівства Люблінщину і Закарпаття.

У грамоті настоятеля Вірменської апостольської церкви католика Месропа I Львів названо "найблагодатнішою, що охороняється Богом, уславленою матір'ю міст, яку охороняє Бог". В іспанській книзі знань 1302 р. Русь-Україна називається "Львівським королівством".

Про "королівську столицю Львів" свідчать вірменські документи XIV ст. Діяльність князя Лева описував польський хроніст Ян Длугош. Із XVI ст. історики та літописці відтворювали факти, завдяки яким можемо довести, що засновником Львова був князь Лев. Такої думки притримувалися Кромер, Альнпек, Груневер, Окольський, Зіморевич, Йосефович та інші [10, с. 66-68].

Діяльність князя Лева в 70 р. XIII ст. у "Хроніці Львова" Бартоломій Зіморевич описав у розділі "Про будівництво князем Львом Даниловичем високого та низького замків та заселення території міста":

"Лев..., дбаючи ретельно про власну безпеку і долю простого люду, що опинився між польським молотом і татарським ковадлом, завжди – і влітку, і взимку – у супроводі чисельних дружинників був готовим до бою. Оскільки жадібні до багатой здобичі татари щороку спустошували нападами Руську землю, чимало знатних панів будували на стрімких кручах або серед непрохідних боліт сховища і укріплення для безборонного люду, розуміючи, що ворожі наскоки стримуються не лише військовими загонами, але й мурами укріплень. За їх прикладом і наш Лев теж вирішив побудувати фортецю.

1270 р. споруджено Львівський замок. Побачивши на кордоні своїх володінь вигідну з оборонної точки зору гору, захищену знизу немовби вкритих лісом долин, і самою крутістю, яка ... може стримати ворога, він негайно наказав побудувати на вершині нашвидкуруч фортецю зі зрубаних на тому ж місці дерев і оточити її загородами і міцним частоколом. Він наказав також розмістити у внутрішніх спорудах регалії княжої влади, замкову скарбницю, військову здобич і арсенал, і вирішив перенести свою княжу резиденцію на цю гору, з вершини якої відкривався широкий краєвид.

Але, перезимувавши одну зиму у своєму замку серед лютого завивання невсухаючого північного вітру і відчувши незручність житла на крутому схилі, по якому ледве піднімалась, задихаючись, тяглова худоба, князь був дуже незадоволений цим місцем. Поблизу, у заболоченій місцевості, він побудував інший замок – нижній, пристосований більше для життя, ніж для оборони, а верхній замок доручив охороняти чисельним вартовим і охоронцям, щоб заховані там скарби, призначені на випадок війни, були надійно захищені від приїжджих чужинців. А тоді княжа свита, домашня челядь, дружинники і всі придворні, щоб завжди бути готовими до виконання волі володаря, заселили у шатрах і нашвидку збитих халупах у місцевість між обома замками, між ними був постійний рух. Так, без попереднього задуму, вони створили першу подобу підзамчанського поселення

– проїжджий гостинець, пересічений вуличками. Відтоді майже аж до наших часів це підзамче густо заселене здебільшого русинами, а також вірменами і євреями. Тут найбільше їхніх храмів, оскільки за часів панування Льва їхні предки першими зайняли своїми будовами цю частину гірських схилів.

В ті часи... татари не припиняли руйнувати... Руську землю, плондруючи поля і забираючи худобу. Тому селяни, втративши рідні оселі, з дня на день тікали юрбами до фортеці Льва. Для їх заселення вже не було достатньо ні схилів гори, ані вибалків біля її підніжжя. Довідавшись про напливи строкатої людності, щоб звільнити від такого великого скупчення прилеглу до замку землю, Лев виділив для майбутнього міста найближчу долину під мурами обох замків, густо порослу лісом... Це скупчення біженців, що прагнули лише врятуватися від пазурів скіфських гарпій і не замислювались про майбутні небезпеки, вважаючи, що будь-яка гавань краща за розбитий корабель, негайно стали за наказом князя до роботи насамперед у густих лісах і недоторканих гаях, надзвичайно багатих на дерево, придатне для будівництва..." [12, с. 10-11].

Наголосимо, що у творі Бартоломія Зиморовича є звітка про перенесення тіла Данила Романовича у 1282 р. князем Левом із Галича до Львова. Це свідчення сумнівне, бо, згідно з літописом, король Данило був похований 1264 р. у Холмі в церкві Різдва Пресвятої Богородиці, а не у Галичі, й жодних відомостей про його пізніше перезахоронення у Львові немає. Однак на увагу заслуговує детальний опис жалобної процесії, під час якої перед катафалком несли прапори, різні військові трофеї та дві корони – королівську і князівську [29, с. 54].

На нашу думку, те, що польський король Казимир вивіз зі Львова дві корони та інші королівські регалії володарів Русі-України у 1340 р. і потім титулував себе "королем Польщі і Русі", перегукується зі свідченнями Б. Зиморовича. Його праця, як наголошує дослідник А. Гречило, написана на ґрунті давніх хронік. Попри можливі неточності, перекопання, помилки в датуванні чи домисли, свідчення автора є цікавими для нас фактами [5, с. 96-100].

Львів мав свою міську геральдику, яка стала геральдикою всієї держави після 1292 р. і так профункціонувала до 1301 р.

Львів у цей час був типовим європейським столичним містом. Він складався з двох частин: укріпленого замку на горі та посаду, чи подолу. Цей "Львів-град" постав за часів князювання Данила, а розвинувся за Лева [11, с. 14-22].

Згідно із свідченнями польського хроніста Яна Длугоша, які досконало проаналізував І. Шараневич, у стародавньому Львові існувало два замки, зведені з дерев'яних колод. Спочатку на горі збудували дитинець, заснування якого пов'язують із діяльністю короля Данила. Згодом на західних схилах гори збудували нижній замок, де оселився Лев. Далі на терасах, між горішнім і долішнім замками, стали засновувати свої двори бояри, княжі слуги. Так згідно з твердженнями польського середньовічного хроніста розбудовувався історичний центр Львова [27, с. 19-20].

Уже в час князювання Лева Даниловича Львів був стратегічно важливим форпостом на шляху між старою столицею Галичем і новою – Холмом. У час князювання Лева місто було стратегічно вигідно розташоване, пануючи над великими територіями колишнього Звенигородського князівства. Львів замінив знищений Батисем стародавній князівський центр Звенигород. Стратегічне значення Львова підтверджується свідченнями літописця за 1259 р., коли, на вимогу Бурундая, "Лев послав Львів розметати".

Отже, у час князювання Лева Львів був оборонним форпостом, про що свідчить двотижнева облога татарського хана Телебуги у 1286 р., яку місто витримало.

У час князювання Лева довкруг львівського замку почали розбудовувати укріплені фортеці – "гради", які мали б посилювати оборонну здатність Львова. Їх залишки збереглися у Малих Глібовичах, Рокитному, Завадові (Щекотові) [11, с. 14-22].

Автори праці "Історія Львова", що вийшла друком у Львові у 2006 р., наголошують: "Найбільшого територіального розширення Держава Романовичів досягла у другій половині 90-х рр. XIII ст. і на початку XIV ст. Тоді Лев підкорив Київщину та більшу частину Сіверщини. Внаслідок таких стратегічних перерозподілів територій утворилась велика держава, найбільшим містом якої на той час був Львів. Отже, у час князювання Лева його місто еволюціонувало від столиці уділу до столиці Держави Романовичів. Востаннє про Лева Даниловича згадується у документах під 1299 р. В історіографії поширена думка, що він помер у 1301 році" [13, с. 8, с. 58].

Аналізуючи діяльність Лева Даниловича, львівський історик Я. Дашкевич наголошує, що він був насамперед воїном, але також і непоганим дипломатом, тому й збагатив батьківську спадщину не лише завдяки збройним походам, але й дипломатичним взаєминам з татарами, поляками, угорцями, чехами, литовцями. Отже, він розширив межі держави, яку заснував його батько: приєднав частину Закарпаття, захопив Люблінщину, сягав аж до краківського престолу. Тому звали його на Заході не князем, а королем. Деякі пізніші автори XVI ст. величали його імператором, кайзером. Ми ж,

досліджуючи літописи, знаємо, що його діяльність до 1289 р. упереджено фіксував волинський літописець [10, с. 66-68].

У час свого князювання Лев Данилович впроваджує символ лева на своїй печатці. Ми ж припускаємо, що символ лева міг запровадити і його батько, король Данило, з прийняттям у 1253 р. королівського титулу. Аналізуючи печатку Юрія II, Я. Дашкевич наголошує, що на зворотному боці (див. зворот обкладинки) зображено вершника на коні з прапором та щитом у руках. На щиті зображений лев, що спирається на задні лапи [9, с. 6-8]. Ще на початку XX ст. Б. Барвінський детально вивчив цю печатку, і, згідно із його висновками, «печатка з воїном, із зображенням на щиті левом, що опирається на гірську скелю, належить Леву Даниловичу, князю львівському» [1, с. 18-26].

Сучасний львівський дослідник української геральдики А. Гречило у праці «До питання про символи Галицько-Волинської держави (XIII - поч. XIV ст.)» наголошує: «Сусідні польська, чеська й угорська геральдики мають значно багатший джерельний матеріал з левом (насамперед сфрагістичним), на підставі чого устійнення перших земельних знаків у цих країнах можна датувати серединою чи другою половиною XIII ст.». Тоді ж мали б відбуватися аналогічні процеси й на українських землях, які були тісно пов'язані політично, економічно та культурно із сусідніми західними державами. Це дає підстави припускати, що вживані на цей час у Галицько-Волинській державі знаки збереглися й у пізніший період, вони були територіальними символами окремих адміністративних територій.

Дослідник А. Гречило наголошує, що лев був зафіксований на печатках короля Юрія I (1301 – 1308 рр.), що були прикладені і до грамот князів Андрія і Лева II за 1316 р., і до документів Юрія II за 1325 – 1335 рр. Про ці печатки маємо багато публікацій та досліджень. Як відомо, на першій печатці на одному боці був зображений лев, на іншому – воїн у лицарському обладунку. На другій печатці на лицевій стороні бачимо володаря на троні та читаємо напис латинською: «+ S • DOMINI • GEORGI • REGIS • RUSIE» («Печатка пана Юрія короля Русі»). На зворотному боці цієї печатки – вершник на коні з прапорцем та щитом у руках, на щиті – лев, що спинається на задні лапи, і напис: «+ S • DOMINI • GEORGI • DUCIS • LADIMIRIE» («Печатка пана Юрія, князя Володимирі»).

На переконання Богдана Барвінського, перша печатка належала ще Леву Даниловичу (1269-1301 рр.), а друга – його синові Юрію Львовичу (1301-1308 рр.), котрий мав титул «король Русі». Приймаючи це твердження, можемо датувати появу знака з левом не пізніше 1301 р. Найімовірніше, стабілізація постійного територіального знаку пов'язана мала ще з фактом коронації Данила Романовича в Дорогочині у 1253 р. та прийняттям ним королівських атрибутів.

У деяких публікаціях зображення вершника з печатки трактується як знак Володимирського князівства. Але така інтерпретація зовсім безпідставна, оскільки печатка короля Юрія виконана відповідно до вимог тогочасної практики європейських володарських маєстатових печаток, на одному боці яких був зображений король або князь на троні (маєстаті), на звороті – володар або воїн на коні (здебільшого у турнірному обладунку), а династичний чи територіальний герб фігурував на щиті лицаря (іноді – ще й на попони коня). Імовірно, що символ лева використовувався ще раніше, наприклад – Романом Мстиславовичем, котрий 1199 р. об'єднав Галицьке і Волинське князівства. Розвиток цієї знакової традиції Данилом Романовичем міг втілитися й у імені одного з його синів, а також і в назві міста Львова. Це тільки припущення, для підтвердження яких ще бракує доказів, і походження топоніма Львів від імені Лева Даниловича на підставі значно пізніших свідчень теж мало аргументовано.

Появу лева в геральдиці Галицько-Волинської держави пов'язують із західноєвропейськими впливами. Зрештою, лев був одним з найпопулярніших геральдичних символів не лише в Галичині, а й на сусідніх територіях. Проте, не слід відкидати й можливих давньоруських традицій. Так, І. Крип'якевич звертав увагу, що літописці часто порівнювали з левом Романа Мстиславовича. У літературі поширене твердження, що лев – це династичний знак Романовичів. Зрештою, Я. Дашкевич проаналізував канцелярські описи XV-XVII ст. печаток, прикріплених до автентичних або фальсифікованих грамот князя Лева Даниловича, та висловив припущення, що образ лева на гербі галицьких князів датується не раніше початку XIV ст., отже, від Лева I Даниловича до часу застосування зображення лева князем Юрієм II Тройденівичем, а згодом і литовським князем Любартом і опольським князем Владиславом, поява його на «Монетах Русі», карбованих у Львові в 1350 – 1410 рр., засвідчує, що «руський лев» виконував функцію земельного, а не родового знака. Тому можна стверджувати, що лев був територіальним символом Галицько-Волинської держави (не пізніше першої чверті XIV ст.) і зберігся в пізніших гербах Львівської землі, Руського воєводства, а також як елемент львівського міського герба. Щоправда, в галицько-волинському варіанті лев спинався на скелю, що, ймовірно, повинно було відображати географічні особливості держави, розташованої біля Карпатських гір.

Ярослав Дашкевич звернув увагу на неправильне трактування в літературі образу лева з першої печатки як того, що крокує, хоча він саме спинався на скелю. На другій печатці некоронований лев, як простежуємо у репродукціях, також спинається на задні лапи, але скелі немає. Цей символ, зображений на щиті, повинен трактуватися як герб. Корону на голові лева починають малювати після розпаду держави і захоплення основної частини її земель польським королем Казимиром III, котрий називав себе “королем Польщі і Русі”. Коронований лев фігурує також у декорі кількох тогочасних архітектурних пам’яток. Проте його наступники й надалі використовували некоронованого лева: таке зображення маємо на монетах Русі з другої половини XI ст. короля Людовіка Угорського, князя Владислава Опольчика та короля Владислава Ягайла, на маєстатових володарських печатках, на надгробку Владислава Ягайла, на прапорі Львівської землі під час Грюнвальдської битви та інших пам’ятках. На прапорі у 1410 р. жовтий (золотий) лев спинається на скелю на синьому фоні. Таку колористику підтверджують пізніші джерела.

На початку XV ст. функціонують два різновиди герба. У фламандському гербовнику “Armorial Gymnich (Lyncenich)” з першої половини XV ст. бачимо герб з підписом “Iemborch”: золотий некоронований лев, що спинається на скелю на синьому тлі. В іншому тогочасному гербовнику, відомому тепер як “Кодекс Бергсгаммар”, є вже два герби: золотий некоронований лев на синьому тлі з підписом “Ianborch”, та лев, що спинається над срібною скелею, з підписом “d’lant van Ianborch”. Очевидно, ці перекручені підписи означали Львів (Лемберг) і Львівську землю. Обидва варіанти гербів також зафіксовані (без підписів) у “Гербовнику Золотого Руна” у XV ст.

Отже, геральдична функція кожного з гербів ще потребує дослідження, але можемо припускати, що вони не є гербами Львова, оскільки на міському знаку лев був зображений у міській брамі. Правдоподібно, герб із левом на скелі мав би символізувати не тільки Львівщину, а герб без скелі – всю Галицько-Волинську Русь.

Геральдична традиція лева, наголошує львівський дослідник А. Гречило, як знака в Галицько-Волинській державі існувала ще з початку XIV ст., і на земельному гербі символ лева відомий у двох варіантах – впинаючись на скелю та без скелі. Правдоподібно, що традиція цього знака зародилася після отримання Данилом Романовичем королівського титулу в 1253 р. і продовжилася, на нашу думку, після утворення у 1292 р. єдиновладдя Левом Даниловичем в Русі-Україні [5, с. 96-100].

Отже, ґрунтуючись на твердженнях більшості дослідників, робимо висновок, що на державному гербі лев утвердився в час єдиновладного правління Лева Даниловича в 1292 – 1301 рр.

Ще раз наголосимо, що востаннє у достовірному джерелі Лев Данилович згадується у листі Юрія II до великого магістра Тевтонського Ордену, Людера, від 11 лютого 1334 р. Юрій II намагається підтримувати союзні взаємини із Людером, які заклали ще попередні володарі Русі: “Прагнемо довести низкою документів до відома вашій світлості і всім загалом, що з уваги на чисельні обґрунтовані і законні причини, а також з огляду на добро, що є незаперечним, відповідним та належним всій державі, ми та блаженної пам’яті наші найдорожчі попередники, а саме Роман, Данило, Лев, Юрій та Андрій разом із найсвітлішими знатними панами, колись генеральними магістрами Пруссії... звикли укладати та скріплювати союз, постійного усякого можливого миру та згоди...” [2, с. 153-154].

В українській документалістиці відомо біля 50 грамот Лева Даниловича. Із них до нас дійшло 16 текстів грамот, з них 13 – староукраїнською мовою, і 3 – латинською [10, с. 66-68]. Проблема достовірності староукраїнських грамот Лева Даниловича потребує додаткового дослідження [8, с. 133-139]. Слід наголосити, що історики понад півстоліття з’ясовують питання автентичності чи фальсифікації грамот, виданих від імені князя Лева.

У 2004 р. львівський дослідник О. Купчинський видав монографію “Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII-XIV ст.”, де об’єднав висновки з цієї проблеми багатьох дослідників, істориків [22, с. 151, с. 157, с. 161, с. 173, с. 179, с. 186, с. 192].

Згідно з історичними джерелами, князь Лев, як і його батько Данило, був великим будівничим. Згідно зі свідчень джерел, він заснував чотири монастирі, два із них – у Львові: Святоюрський монастир з дерев’яною церквою святого Юра, та монастир василіанського чину св. Онуфрія з церквою св. Онуфрія, також – церкву св. Йоана, і два монастирі на Самбірщині: св. Лавра, відомого як Лаврів, та св. Спаса. Як наголошує польський хроніст Ян Длugoш, на вершині Бескиду Лев збудував стовп, башту-донжон, з написами руською мовою.

Б. Зіморич також наголошував, що князь Лев, як і його батько, був будівничим львівського Високого замку та низького замку, оборонних споруд довкруг міста. Він був справжнім продовжувачем староукраїнської держави, відомої в середньовіччі як “Львівське королівство” чи “Королівство Русі”.

У віці 72 р. Лев Данилович передав владу єдиному сину і спадкоємцю королівського престолу, новому королю – Юрію I Львовичу, і незадовго до смерті, за стародавньою українською князівською традицією, став монахом у василіанському монастирі св. Спаса, де і помер у 1301 р. Згодом, як це засвідчують історичні джерела у 1669 р., його перепоховали в Лавровому монастирі. Там у 1767 р. знайшли домовину, покритою срібною бляхою, з написом про Лева...

На жаль, досі місце поховання Лева Даниловича не відоме...

На жаль, багато фактів з життя єдиновладного правителя Русі-України (1292 – 1301) Лева Даниловича сьогодні невідомі історичній науці. Так, наприклад, проблема коронації на короля Русі цього визначного, енергійного володаря кінця XIII – XIV ст., а також питання розвитку державного управління, яке кристалізувало Львівське королівство, потребують подальшого дослідження [10, с. 66-68].

Список використаних джерел та літератури:

1. Барвінський Б. Історичні причинки. Розвідки, замітки і матеріали до історії України-Руси. – Жовква, 1908. – Т. I.
2. Болеслав-Юрий II – князь всей Малой Руси.//Сборник материалов и исследований. – Спб., 1907.
3. Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI – XIII вв. – М., 1987, с. 184-185.
4. Галицько-Волинський літопис. Коментар. – Київ: Наукова думка, 2002.
5. Гречило А. До питання про символи Галицько-Волинської держави (XIII – поч. XIV ст.).//Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М., 2003. – Т. VII.
6. Грушевський М. Історія України-Руси. – Львів, 1905. – Т. III.
7. Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи.//ЗНТШ. – Львів, 1901. – Т. 41.
8. Дашкевич Я. Р. Грамоты князя Льва как исследовательская проблема.//Исторические и источниковедческие проблемы отечественной истории. Актуальные проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин. – Днепропетровск, 1985.
9. Дашкевич Я. Геральдичне зображення лева в період Галицько-Волинської держави (перша половина XIV ст.)// Знак. – Львів, 1998. – Ч.16.
10. Дашкевич Я. Князь Лев Данилович – справжній та в традиції. Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів: “Піраміда”, 2007.
11. Історія Львова. – Київ, 1984.
- Галицько-Волинський літопис. Коментар. – Київ: “Наукова думка”, 2002, с. 288-299.
12. Історія Львова в документах і матеріалах.//Збірник документів і матеріалів. – Київ: “Наукова думка”, 1986.
13. Історія Львова. – Львів: “Центр Європи”, 2006. Т. I.
14. Ідзьо В. С. Руське королівство під управлінням королів Данила, Шварна та Льва (1253 – 1301).//Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2002. Т. II.
15. Ідзьо В. Продовжувач справи короля Данила великий князь Лев Данилович і становлення міста Львова у XIII столітті як столиці України-Русі. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750-річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256 – 2006). – Львів, Вид-во університету “Львівський Ставропігон”, 2006.
16. Ідзьо В. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ, 1999., с. 251-303.
17. Ідзьо В. Релігійна культура Європи і зародження і становлення християнства на території України. – Львів, “Ліга-Прес”, 2007.
18. Карамзин Н. М. История государства Российского. – Москва, 1998. Т. 4, кн. I.
19. Книш Я. Заснування Львова. Семінарій “Княжі часи”. – Львів, 2002.
20. Крип’якевич І. Львів княжих часів. Нарис історії Львова. – Львів, 1956.
21. Крип’якевич І. П. Галицько-Волинське князівство. – Львів, 1999.
22. Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – XIV століть. – Львів, 2004.
23. Пашуто В. Т. Очерки по Галицко-Волынской Руси. – М., 1950.
24. Полное Собрание Русских Летописей (ПСРЛ). – 1843. Т. II.
25. Полное Собрание Русских Летописей (ПСРЛ). – 1843. Т. III.
26. Руський літопис. – К., 1989.
27. Шараневич И. Стародавний Львов. – Львов, 1861.
28. Baumgarten N. Genealogie et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X au XIII siecle. – Roma, 1927. Tabl. XI, 7.
29. Zumorowicz J.B. Pisma do dziejow Lwowa odnoszace sie. – Lwow, 1899.

30. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, Ed G. Wenzel. – Pest. 1864. – Т. 4.
31. Senga T. Bela kulpolitikaja es IV iince papanoz intezett “Tatar-levele”. – Szazadok, 1987. № 4.
Senga T. Bela Kiralyfi Bolgar, Halicsi et Osztrak Hadjarataihoz. // Szazadok. – Budapest, 1988. № 1-2.
32. Fejer G. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. – Buda, 1827. – Vol. 2; Vol. 6.
33. Fejer G. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. – Buda, 1829. – Т. IV, Vol. 2.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2008

Виктор Идзьо

Лев Данилович в украинской и европейской исторической традиции (1228 – 1301)

Аннотация: Основной акцент концентрируется на изучении деятельности одного из могущественных властителей этого времени, основателя Львовского королевства, Льва Даниловича в украинской и европейской исторической традиции.

Ключевые слова: Лев Данилович, князь Лев Данилович, король Лев I, Русь - Украина, король Даниил, Юрий Львович.

Viktor Idzo

Lev Danylovych in Ukrainian and European historical tradition (1228-1301)

Annotation: In this article we can see age of state power Rus'-Ukraine in the last quarter XIII – XIV century. The basic accent is study of Lev Danylovych activities as founder kingdom of Lviv in Ukrainian and European historical tradition.

Key words: Lev Danylovych, prince Lev Danylovych, king Lev Danylovych, Rus'-Ukraine, king Danylo.

УДК 94 (477): 141.2

Тарас Кононенко

Парадигмальні виміри історико-філософського дослідження. Трансформація принципів

Анотація: У статті розглядаються принципові положення і поняття парадигмальної теорії розвитку науки, запропонованої її творцем Томасом Куном (T.S. Kuhn), та висвітлена необхідність і підстави застосування парадигмального підходу до досліджень у галузі історії філософії в Україні. Зазначено, що шляхом застосування принципів парадигмальних змін можливо створити нову історіографію історії філософії в Україні та побудувати підстави нової концепції висвітлення тягlosti історико-філософського процесу. Обґрунтована гіпотеза щодо можливості подолання вад гегелівської історико-філософської концепції шляхом застосування парадигмального підходу до з'ясування принципів еволюції знань у галузі філософії та філософії наук.

Ключові слова: Історія філософії, історія філософії в Україні, теорія наукової революції Т.Куна (T.S. Kuhn), парадигма, парадигмальні підходи, марксистсько-ленінська парадигма філософії і науки, історія наук В.І.Вернадського.

Сучасне середовище історико-філософських досліджень в Україні перебуває на порозі кардинальних змін, які в історії розвитку наук отримали назву «наукової революції». Не варто наразі перебувати під тиском звичаєвих науково-моральних вимірів істинного чи хибного застосування категоріально-понятійної системи історико-філософської науки науковцем, оскільки те, що відбувається в розвитку історико-філософських досліджень в Україні, інакше як «середовищем» розрізнених діянь на цій ниві – не назвати і не визначити.

І причин цьому декілька. Унаочнимо лише деякі з них. Це також має власне пояснення, оскільки системне представлення пограничних еволюційних принципів трансформації знаменувало б радше вже ситуацію подолання кризи, а не стану пошуку історично вичерпаних наразі підстав української історико-філософської науки і формулювання деяких нових філософських настанов та дефініцій. Жорстка системна вимога до філософії у попередню добу залишається чіпкою морально-науковою настановою добросовісного філософського, історико-філософського зокрема, дослідження.

Але чи досяжна ця вимога у добу переважаючої особи інформативності світових взаємодій? На рівні слова, тексту, ІТ-технологій, в яких втілюється світова філософська думка, кожен окрему мить девальвуються зусилля науковця до систематичного засвоєння та обробки знань щодо того чи іншого предмета дослідження. Відтак і вимога до системного представлення принципів трансформації в

історико-філософських дослідженнях буде лише ідеалізацією засад і мети історико-філософської науки, заздалегідь нездійсненим побажанням і луною з минулої історії філософії.

Власне, дослідники в галузі історії філософії можуть з правдивим сумлінням налаштуватись на тривалу, кропітку і непередбачувану подорож у вирізненні нових принципів історико-філософської науки в Україні, цілком несистемно додаючи наслідки власних наукових філософських та історико-філософських розвідок у скарбницю нової філософської «парадигми». Це має бути процес руху до невідомого із застосуванням досвіду в галузі історії філософії, яким «конкретно-історично» може пишатися українська філософська спільнота. А такий рух, визначений сув'язним «очищенням – катарсисом» розуму від вад минулої спадщини, і буде здійснюватися нечисленними обережними кроками досліджень, з вимогами очевидності та наукової демонстративності набутих нових знань та висновків.

Вимога «катарсису», очищення розуму чи інших пізнавальних спроможностей дослідника ХХІ ст. в Україні, як на автора дослідження, є нагальною і цілком самостійною проблемою. Перехід до нового передбачає усвідомлення рудиментарних темпоральних чинників, яких ми маємо позбутися в новітніх філософських дослідженнях. Ми маємо «унікальну» за впливовістю на свідомість та масштабно геополітично поширену спадщину – «імперську російську та радянську», яка зумовила образ світогляду людини з цього середовища і яка не існувала у такій іпостасі ніде інде.

За всієї подібності до завдань європейської нової філософії ХVІ – ХVІІІ ст. сучасні українські дослідники у галузі філософії та історії філософії мають здійснити глибоке очищення власної філософської істоти від надлишкових вросень радянської ментальної системи, які цілком очевидно і збагнено визначають спроби новітніх досліджень. Філософи та історики філософії неначе продовжують філософувати та досліджувати новітнє «по-радянському» чи «по-імперсько-російському», де світовий філософський досвід гримасить крізь сторінки радянських підручників та монографій з «історії буржуазної філософії», а сучасна українська історико-філософська наука не може виборсатися з гегелівської історико-філософської схеми, у свою чергу до невпізнанності деформованої згідно з головними завданнями у марксистсько-ленінській радянськомовній філософії з її систематичним методологічним та понятійним апаратом. (Прохання не плутати з гідною поваги літературною мовою Росії ХІХ – початку ХХ ст. І те, що і українська офіційна мова цього періоду теж була радянська, у філософській фонетичній культурі зокрема, – засвідчено терміном «українська радянська література». Чи, можливо, будуть свавільники, які спробують визнати існування певного типу літератури без відповідної йому мови?).

Відтак, які ж істотні чинники наразі і несистематично можна вирізнити як такі, що вочевидь потребують трансформації у становленні новітніх засад історико-філософських досліджень в Україні?

По-перше, це зміна диспозиції, чи точки зосередження, провадження певних історико-філософських досліджень. По-друге, що є похідним від першого, але самостійним у площині розвитку методології, – це позитивне подолання наслідків гегелівської історико-філософської схеми та її видозмін у «традиційних» історико-філософських працях, які і на сьогодні не лише складають підручковий та допоміжний освітній фонд, але й зумовлюють саму структуру та зміст викладання історії філософії у практично всій системі освіти України.

Щодо першої вимоги. Власне, саме тут ми і набуваємо необхідності здійснення перших кроків у зміні парадигми сучасних історико-філософських досліджень. Саме цей підхід згодом може розвинути у зміст принципу провадження історико-філософських досліджень в певному освітньому чи науковому осередку, який сформує новий зразок і тип науково-дослідних результатів. Він інтегративно зумовлюється як зміною парадигми організаційного представництва історико-філософських знань, так і можливістю застосування парадигмального підходу до досліджень феноменів історико-філософського процесу. Одразу зазначимо, що такий позитивний досвід вже набувається в осередку історико-філософської освіти і науки України і представляється кафедрою історії філософії філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка (декан факультету – чл.-кор. НАН України, д.ф.н., проф. Конверський А.Є.; завідувач кафедри – д.ф.н., проф. Ярошовець В.І.).

Як зазначено у вступному матеріалі до україномовного «Словника» з історії філософії, вперше виконаному згідно зі структурою викладання історії філософії на провідному філософському факультеті України та відповідного науково-педагогічного досвіду викладачів кафедри, «Парадигмальність історії філософії постає не як її аксіоматичність і апіорність, а як спосіб її існування, у якому схрещуються та переломлюються одвічні філософські питання й відповіді» [1, с. 11]. Зазначені парадигмальні підходи до цього вже були у науково-дослідному вимірі, втілені у підручнику з історії філософії згаданого колективу кафедри історії філософії, і потреба нового видання у новій редакції якого стверджена значним освітнім та науковим попитом [2].

Згідно з необхідністю визначення понять, які стануть засобами філософського спілкування, звернемось до змісту поняття «парадигма» та до того, як і ким вперше був застосований цей термін, – до з'ясування закономірностей еволюційних процесів в історії знань. Скористаємось цілком коректним і змістовним визначенням терміна, який представлено у «Вікіпедії» – вільній електронній Енциклопедії.

«Парадигма (грец. *paradeigma* – приклад, зразок) – 1) поняття античної і середньовічної філософії, що характеризує сферу вічних ідей як прототип, зразок, відповідно до якого бог-деміург створює світ сущого; 2) у сучасній філософії науки – система теоретичних, методологічних і аксіологічних установок, які взяті за зразок розв'язування наукових задач і які поділяють всі члени наукового співтовариства.

Термін «парадигма» у філософію науки уперше впровадив позитивіст Г.Бергман, однак справжній пріоритет у його використанні і поширенні належить Куна. В своїй книзі «Структура наукових революцій» (1962) Кун говорить про можливість виділення двох основних аспектів парадигми: епістемічного й соціального. У епістемічному плані парадигма – це сукупність фундаментальних знань, цінностей, переконань і технічних прийомів, що виступають як зразок наукової діяльності. У соціальному – парадигма характеризується через поділяюче її конкретне наукове співтовариство, цілісність і границі якого вона визначає.

Існування парадигми, на думку Куна, пов'язане з періодами нормальної науки, у рамках яких вони виконують проективно-програмувальну і селективно-заборонну функції. Зміну парадигми здійснюють за допомогою наукових революцій, що пов'язано зі своєрідним гештальт-перемиканням наукового співтовариства на нову систему світогляду й цінностей. Критика надмірного соціологізму і психологізму в розумінні парадигми спонукала Куна конкретизувати свою позицію за допомогою введення поняття "дисциплінарної матриці", синонімічного епістемічному контекстові парадигми. Структура дисциплінарної матриці містить:

1) символічні узагальнення, що становлять формальний апарат і мову, характерну для конкретної наукової дисципліни;

2) метафізичні компоненти, що визначають найбільш фундаментальні теоретичні і методологічні принципи світорозуміння;

3) цінності, що задають панівні ідеали і норми побудови й обґрунтування наукового знання.

Поняття парадигми у пізніх роботах Куна пов'язане в більшому ступені з характеристикою інтегральних соціально-психологічних аспектів наукового співтовариства. Разом з тим, у рамках сучасної філософії науки поняття парадигми виявилось більш продуктивним під час опису еталонних теоретико-методологічних основ наукового пошуку» [3].

У контексті зазначеного парадигмального підходу в розвитку історико-філософської науки в Україні окремого значення набуває саме наголос на соціальному аспекті засад наукових парадигм. Іншими словами – наукова парадигма, у принципових вимірах, постає як середовище наукової і водночас суспільної (соціальної) комунікації, середовищем безпосереднього спілкування науковців, які визнають певну сукупність основоположних принципів у дослідженні певного предмета. Незважаючи на питання щодо засобу комунікації (науковий журнал, видання, конференція тощо), принциповим тут слід визнати заснування та існування певного комунікативного стрижня, який, власне, і перетворюється на назву, ім'я певної наукової парадигми. І набуття іменного визначення наукової парадигми, навіть за умов дослідження спільного предмета, зокрема – історії філософії, стає позитивним руйнівником тотальної наукової парадигми, яка визначала все наукове тло в Україні тривалий час і мала назву – «марксистсько-ленінська філософія», а у значенні універсальної методологічної основи щодо наукознавчих принципів також і «марксистсько-ленінська наукова парадигма».

Відтак застосування парадигмальних підходів до – і в розвитку певного виду знання (історії філософії зокрема) в сучасній українській дійсності є виправданим історично-логічним станом «наукової революції», чи зміни наукової парадигми. Визначальним для сучасної доби є те, що ця революція також має універсальне значення, бо і в епістемічному плані, і в соціальному перетворенням підлягають як універсалістські засади «марксистсько-ленінської науки» (парадигми), так і позбавлені за радянських часів власних імен наукові школи та осередки – тобто наукові парадигми певних наукових спільнот, зосереджені навколо певної установи: наукової, освітньої, громадської тощо. Ці установи мають не лише власні імена, але й чітке коло науковців, які, перебуваючи у стані безпосередньої комунікації, утворюють унікальне за всіма показниками соціально-наукове (епістемічне) середовище. Що, власне, лише і створює передумови до формування конкурентного простору у пошуках істини.

Наступним важелем трансформації принципів упровадження наукових досліджень у галузі історії філософії в Україні є визнання такого рівня узагальнень історико-філософського доробку, який певним чином виходить за межі суто методологічних підстав. Ці узагальнення радше стосуються темпоральних характеристик, бо дають змогу лише первинного осягнення типових властивостей наукових праць з історії філософії, здійснених на єдиних принципових засадах.

До таких узагальнень будуть віднесені праці: 1) виконані на єдиних принципах історико-філософських досліджень згідно з наукознавчими підставами «марксистсько-ленінської парадигми» – тобто з підстав універсалістських вимог радянської науки та принципового знеособлення авторського іменного методологічного доробку, чи то особистісного, чи установчого (кафедри, установи, інституту тощо); 2) праці з історії філософії, у яких марксистсько-ленінська парадигма зазнала істотних змін або ж сприйняла плюралістичні принципові засади (визнання та включення в освітній обіг з «не-радянського» наукового середовища монографій, досліджень, підручників, часом створених на взаємовиключних методологічних засадах. Як правило, це праці-одинаки, які не піддаються парадигмальній ідентифікації. Що сподобалося – те й переклали); 3) дослідження з чітко засвідченими початковими спробами формування парадигмальних підстав упровадження наукових досліджень з історії філософії, у яких існує чітка адреса, визначена соціальним аспектом парадигмального наукового осередку (унікальний особистісним складом, постійно діючий і сталий у розвитку колектив науковців) та відповідний йому унікальний епістемічний доробок, який, лише з цих підстав і за таких умов, стає об'єктом імовірних полемічних взаємин з представниками іншого унікального парадигмального середовища. Такі взаємини, є сподівання, з часом спричинять вихід з «марксистсько-ленінської» парадигмальної стагнації в галузі історії філософії в Україні та сприятимуть появі не істориків філософії «марксистів-ленінців» за двоїменем, а фахівців належного рівня з власним ім'ям, представників певної безпосередньо української школи – певної наукової парадигми.

Не виключено, що така зміна диспозиції упровадження історико-філософських досліджень врешті-решт також припинить і схоластизовану суперечку про співвідношення «української історії філософії» та «історії філософії в Україні». Це пов'язано, зокрема, з тим, що відмінності між «українською (радянською) історією філософії» та «історією (радянської) філософії в Україні» не існує жодної.

Відтак вирізнення шаблів парадигмальної «наукової революції» в Україні дає змогу типологізувати історико-філософський доробок за трьома часовими (темпоральними) ознаками, які, водночас, не синкретизуються з суто історично-хронологічними ознаками, оскільки принципово стосуються видозмін у змістах досліджень історико-філософського характеру та запровадження нових принципів періодизації історико-філософського, а не історичного процесу. Саме цей чинник і стверджує належність зазначених трансформацій до іманентної історико-філософській науці принциповій основі.

Цілком логічним у зазначеному ключі видається і набуття актуальності парадигмальних підходів у розвитку наукового знання в Україні саме зараз, хоча, як уже зазначалося, перші праці з відповідними дослідженнями в галузі філософії науки розпочалися з середини ХХ ст. Жодних подивувань не викликає відсутність практичної потреби у таких методологічних розвідках, оскільки вони стосувалися життєвої практики розвитку науки в середовищах (як суспільно-політичних, так і наукових), які вже подолали тоталітарні ментальні (ідеологічні) та соціальні стани. Зазначимо, що і в європейсько-американському середовищі подібні розвідки стали можливими також лише з зазначеного часу, оскільки ознаки тоталітарних проявів спостерігалися (здебільшого – в Європі) ледь не до завершення Другої світової війни. Їхні ж стратегічні переваги зумовились саме тим, що вони розпочалися. У «радянській» же дійсності в цей же час продовжували визначати ментальні процеси ідеологічні підстави згаданої «марксистсько-ленінської філософії» і, відтак, стверджувати на державному рівні організаційне забезпечення та характер упровадження наукових досліджень. (Місце та роль науки в суспільстві також визначалися характером та структурою радянської соціальної системи).

Вперше праця Т. Куна «Структура научных революций» (T.S. Kuhn. The structure of scientific revolutions /Second Edition, Enlarged. – Chicago, 1970) була оприлюднена в СРСР російською мовою в 1977 році в досить потужній радянській науково-методологічній серії «Логика и методология науки» [4;5]. Проте призма сприйняття основних положень цієї праці цілком відповідала настановам ставлення до філософського доробку зарубіжних авторів, розроблених у напрямку розвитку марксистсько-ленінської історико-філософської науки – «критики зарубіжної буржуазної філософії». Однак неспішною ходою основні тенденції розвитку філософії науки дісталися і наших теренів, нехай і на початку ХХІ ст. 2001 року у видавництві «Port-Royal» «Структура научных революций» Т.Куна була видана українською мовою у перекладі О.Васильєва [6]. Цим виданням (зосередженим

суспільним інтересом до тематики як чинника вибору джерела перекладу) і був ознаменований перехідний період трансформаційних змін у засадах наукової діяльності в Україні (зокрема в історії філософської науки) та формуванні підстав сприйняття та запровадження парадигмальних підходів в організації та упровадженні наукових досліджень.

На завершення аргументації щодо перспективних тенденцій запровадження парадигмальних підходів в історико-філософських дослідженнях в сучасній Україні та нагальності трансформаційних процесів для подолання парадигмальної кризи в історико-філософській науці – надамо деякі, як на автора матеріалу, концепційні твердження автора «Структури наукових революцій» Томаса Куна. Цим самим ми позбудемось власних імовірних неналежних долучень до змісту термінів «парадигма» та «парадигмальні підходи», намагаючись дотримуватися значення згідно з вихідними теоріями його застосування.

Визначаючи обриси меж застосування запропонованого методу, Т.Кун у «Передмові» до книги надає і концепційне визначення терміна «парадигма» так, як воно надалі буде наявне у всіх досліджених взаємодіях: «...важливіше те, що, пробувши один рік у товаристві, переважно фахівців у галузі суспільних наук, я несподівано зіткнувся з проблемою відміни їхнього співтовариства зі співтовариством учених-природознавців, серед яких я сам навчався. Мене надзвичайно вразили кількість і ступінь відкритих розбіжностей між соціологами з приводу доцільності постановки тих чи інших наукових проблем і методів їхнього розв'язання. Як історія науки, так і особисті знайомства спонукали мене засумніватися в тому, що природодослідники можуть відповісти на подібні питання впевненіше і послідовніше, ніж їхні колеги-соціологи. Однак, хоч би як там було, практика наукових досліджень у галузі астрономії, фізики, хімії чи біології звичайно не дає жодного приводу для того, щоб заперечувати самі основи цих наук, тоді як серед психологів чи соціологів це зустрічається часто-густо. Спроби знайти джерело цієї відмінності привели мене до усвідомлення ролі в науковому дослідженні того, що я згодом почав називати «парадигмами». *Під парадигмами я маю на увазі визнані всіма наукові досягнення, що протягом певного часу дають модель постановки проблем і їхніх розв'язок науковому співтовариству* (Вирізнення – Т.К.)» [6, с. 10].

Важливою історичною настановою Т.Куна стає звернення до тих дослідницьких часів, коли предметом вивчення на парадигмальних засадах дослідження стануть предмети історичної та суспільної галузей. Хоча, на чому вже було наголошено, принципи парадигмальних взаємодій взаємно стосуються як «природничої», так і «суспільно-гуманітарної» сфери: «...з історії біології можна добрати не менше фактичних даних, ніж з історії фізичних наук. Моє рішення обмежитися винятково останніми частково продиктоване бажанням досягнути найбільшої зв'язності тексту, частково прагненням не виходити за рамки своєї компетенції. Крім того, *уявлення про науку, що його треба тут розвинути, припускає потенційну плідність безлічі нових видів як історичних, так і соціологічних досліджень* (Вирізнення – Т.К.). Скажімо, питання про те, яким чином аномалії в науці та відхилення від очікуваних результатів привертають пильнішу увагу наукового співтовариства, потребує детального вивчення, так само, як і виникнення криз, які можуть бути викликані багаторазовими невдалим спробами подолати аномалію» [6, с.11]. Таким чином, застосування парадигмального підходу до історико-філософського знання є не лише виправданим сучасними дослідниками, але й передбаченого засновником теорії як футуристичної перспективи.

До важливих ознак настання трансформаційних процесів у певній науковій галузі Т.Кун зараховує необхідну видозміну у друкованій науковій та освітній продукції, про що вже було частково зазначено автором матеріалу у частині типологізації сучасного історико-філософського доробку в Україні: «Якщо я правдивий у тому, що кожна наукова революція змінює історичну перспективу для громади, яка переживає цю революцію, то така зміна перспективи повинна впливати на структуру підручників і дослідницьких праць після цієї наукової революції. Один такий наслідок, а саме: зміна в цитуванні спеціальної літератури в науково-дослідних публікаціях – можна вважати можливим симптомом наукової революції» [6, с.11]. І на підтвердження можливості співіснування в єдиному темпоральному просторі набутків з різних парадигмальних періодів, що яскраво представлено в історико-філософському інформаційному середовищі сучасної України, Т.Кун надає таку думку: «Потреба вкрай стислого вислову спонукала мене також зректися обговорення низки важливих проблем. Скажімо, я відрізняю допарадигмальні і постпарадигмальні періоди у розвитку науки занадто схематично. Кожна із шкіл, конкуренція між якими характерна для попереднього періоду, керується чимось, що вельми нагадує парадигму; бувають обставини (хоч, гадаю, і досить рідко), за яких дві парадигми можуть мирно співіснувати у пізніший період» [6, с. 12]. Що, власне, цілком коректно стверджує можливість розробки нової періодизації історії філософії на парадигмальній основі.

Окремо варто наголосити на цікавому, як на автора статті, і також парадигмально футуристичному догляді Т.Куна, у якому закладена імовірна передумова цілком новітнього взаємовідношення –

філософії історії наук та історії філософії, оскільки подорож з освітянської історії філософії (у значенні систематичного і «правильного», «істинного» викладу історико-філософських явищ; як і від похідної від неї філософії історії філософії) до, властиво, історико-філософської науки (у сенсі досить парадоксальному – історико-філософського відкриття. Якщо можна в принципі собі уявити існування історико-філософського «невідомого») спрямовує до нових горизонтів відкриття граней філософії у інтегральних сполученнях буття: «Нарешті (і можливо, це найважливіше), обмеження, пов'язані з нестачею місця, завадили відкрити філософське значення того історично орієнтованого образу науки, що вимальовується в нинішньому нарисі. Напевне, цей образ має прихований філософський сенс, і я як тільки міг постарався вказати на нього і виокремити його основні аспекти. Щоправда, чинячи так, я звичайно утримувався докладніше розглядати різноманітні позиції сучасних філософів при обговоренні відповідних проблем. Мій скептицизм там, де він виявляється, належить радше до філософської позиції взагалі, ніж до якогось із чітко розвинених напрямків у філософії. Відтак у декого, хто добре знає один із цих напрямків і працює в його полі, може скластися враження, що я не врахував його погляду. Гадаю, вони помиляються, але моя праця розрахована не на те, щоб когось переконувати. Для цього потрібно було б написати книгу більшу за обсягом і взагалі зовсім іншу» [6, с. 12–13].

На завершення викладу основоположних принципових засад парадигмального підходу до з'ясування змісту еволюції наукового знання у визначенні автора теорії Т.Куна та можливостей і необхідності застосування цих основоположень до історико-філософської галузі в Україні зазначимо, що фактично без запиту залишаються фундаментальні напрацювання у зазначеному руслі відомого українського вченого, мислителя, академіка В.І.Вернадського. Його дослідження у галузі філософії та історії наук, які він розпочав ще з початку ХХ ст., є змістовно суголосними саме парадигмальній теорії Т.Куна, але й мають переважаюче в певних аспектах значення. Упровадження цього неоціненного набутку у практику сучасних трансформаційних змін у науці України є наразі вкрай нагальним і актуальним, оскільки в ньому наявні теоретичні положення, виснуті із середовища розвитку саме української освіти і науки у відмінні темпоральні суспільно-етно-політичні періоди.

Список використаних джерел та літератури:

1. Історія філософії. Словник /За ред. В.І. Ярошовця. – К.: Знання України, 2005.
2. Історія філософії: Підручник /За ред. В.І. Ярошовця. – К.: ПАРАПАН, 2002.
3. <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
4. Т.Кун. Структура научных революций. – Москва: Прогресс, 1977. – 300 с.
5. T.S. Kuhn. The structure of scientific revolutions /Second Edition, Enlarged. – Chicago, 1970.
6. Кун Томас. Структура научных революций. – К.: Port-Royal, 2001. – 228 с.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2008.

Тарас Кононенко

Парадигмальные основания историко-философского исследования. Трансформация принципов

Аннотация: В статье рассматриваются принципиальные положения и понятия парадигмальной теории развития науки, предложенной ее создателем Томасом Куном (T.S. Kuhn), и обоснованы возможность и основания применения парадигмального подхода в сфере истории философии в Украине. Отмечено, что путем применения принципов парадигмальных изменений вполне возможно создать новую историографию истории философии в Украине и построить основания новой концепции изъяснения непрерывности историко-философского процесса. Обоснована гипотеза о возможности преодоления недостатков гегелевской историко-философской концепции путем применения парадигмального подхода к принципам эволюции знаний в сфере философии и философии наук.

Ключевые слова: История философии, история философии в Украине, теория научной революции Т.Куна (T.S. Kuhn), парадигма, парадигмальные подходы, марксистско-ленинская парадигма философии и науки, история наук В.И. Вернадского.

Taras Kononenko

Paradigm Backgrounds of Historical and Philosophical Research. Transformation of Principles

Annotation: Principle positions and concepts of Thomas Kuhn's paradigm theory of development of science are examined in the article. An author emphasized possibility and reasons of use of paradigm approach to the researches of history of the Ukrainian philosophy. It is noticed that use of principles of paradigm changes would create a new historiography of the history of the Ukrainian philosophy and build up a new conception of analysis of continuity of historical and philosophical process. The researcher argued a hypothesis for overcoming of lacks of Gegel's historical and philosophical conception through application of paradigm approach to principles of evolution of knowledge in the area of philosophy and philosophy of sciences.

Key words: History of philosophy, history of Ukrainian philosophy, Thomas Kuhn's theory of scientific revolution, paradigm, paradigm approaches, Marxist and Leninist paradigm of philosophy and science, Vernadsky's history of sciences.

УДК 94 (477): 82 (09)

Валентина Лазарєва

Питання громадянськості в українознавчій спадщині Пантелеймона Куліша

Анотація: В статті розглядаються питання громадянськості у творчості визначного письменника і громадського діяча Пантелеймона Куліша. У своїй спадщині він теоретично і практично поєднав своє бачення у вирішенні питань освіти і виховання, духовності, розбудови національної культури для побудови в цілому уявного громадянського суспільства.

Ключові слова: Духовність, історія, культура, мова, громадянськість, Україна, українознавець.

Можливо, в когось виникне запитання, а про яку громадянськість іде мова? Бо навіть на початку другої половини XIX ст. монархічна влада в Росії видавалася ще непорушною. Для того, щоб дати аргументовану відповідь на нього, необхідно перш за все з'ясувати зміст категорії громадянськість та її значення в побудові громадянського суспільства. Відтак, воно передбачає формування світогляду, самосвідомості, культури, політичної культури та інше. До того ж – є результатом роботи всіх інститутів виховання – сім'ї, школи, трудових колективів, громадських організацій. Тому, зіставляючи ці аспекти відносно подій XIX сторіччя, можемо констатувати, напевне, що всього цього тоді ще в Україні не було. Але можна стверджувати, що саме в цей час вони почали набувати раніше небаченого розвитку. Так, можемо навести деякі з них, а саме: Тимчасова комісія для розбору стародавніх актів, Комиссия для описания губерний Киевского ученого округа, Київський Відділ Географічного Товариства, Південно-Західне відділення Російського Географічного Товариства, «Галичо-руська Матиця», «Громада», «Стара громада», Наукове товариство імені Нестора Літописця, Наукове Товариство імені Шевченка, «Просвіта», «Руська трійця», недільні школи, журнали «Основа», «Київська старина», «Молот», «Друг», «Життя і слово», альманах «Русалка Дністрова» та інше.

Напевне, кожна епоха в нашій пам'яті представлена особистостями, яких хвилювала проблема розвитку громадянського суспільства. Це, наприклад, М.Максимович, М.Костомаров, Т.Шевченко, П.Юркевич та інші. Вони не лише в науковому сенсі, а й практично брали участь в їх розв'язанні. Так, М.Максимович серед перших звернув увагу на підґрунтя духовності українського народу. Його він бачив у піснях. Тому заходився їх збирати і видав декілька збірників, серед них „Малороссийские песни” (1827), «Украинские народные песни», ч. I, 1834 р., «Сборник украинских песен», ч. I, 1849 р.). Дослідження ним „Слова о полку Игоревім” дало коріння для розвитку українознавчої проблематики, бо поглибило основи знань про українство. Вчений зробив висновок, що й українська пісенна творчість і українська мова мають давні корені. Спираючись на свої досліді, аматор також довів, що література Київської Русі належить саме до українського письменства. Тобто, дав основу новітньому українському письменству, яке було зафіксовано в його курсі лекцій „История древней русской словесности” (1839) – читаних в Київському університеті. Всі ці напрацювання заклали фундамент для наукової української фольклористики, на порядок денний було поставлено питання про початок історії українського письменства і про його належність до Київської Русі. Напевне, науковець не дав сталої концепції розвитку українського письменства, проте, найголовніше, ствердив право української мови, а отже, й право української літератури на її існування, на незалежний шлях розвитку і, нарешті, на майбутнє. Також, можемо відмітити своєрідне бачення ролі мови в розвитку громадянськості, яке пропонував, М.Костомаров, він зокрема, вважав, що «Нам потрібне викладання... нашою рідною мовою... не тим, які вже звикли говорити та й мислити загальноросійською мовою, а тому народові, для якого рідна мова й досі – найзручніша й найлегша форма передачі й вираження думок» [2, с. 281].

Але треба зазначити, що в цьому сонмі визначних науковців не розгубився енциклопедично обдарований письменник і громадський діяч, а також національний будитель, українознавець Пантелеймон Куліш. Саме йому належить особлива роль не тільки в теоретичному, а й практичному формуванні громадянськості в українців. Він мріяв про майбутню Україну-державу. Письменник, до речі, вважав, що „...Всякий народ горем і щастям готується на своє діло в общому ділі чоловічества. Отже й ми на щось готуємось; а хто уразуміє Божу волю, той буде людина над людьми” [9, с.112]. Тому в своїй багатогранній спадщині намагався поєднати своє бачення держави. Для її розбудови пропонував вирішення таких, на його погляд, найважливіших питань, а саме, розбудову національної культури, відродження духовності, освіти і виховання, а головне, мови, бо вважав, що „ніде не родить духовного жнива більш, як на Вкраїні” [8, с. 93] тому і покладав „велики надії на народ, український” [5, с.95]. Перед письменником відкрилось широке поле діяльності, бо він опинився у витоків громадянськості, яка лише формувалась.

Маємо зазначити, що це чи не перша спроба комплексно проаналізувати доробок митця. Втім певні проблеми його творчості в різні часи розглядали попередні визначні українські критики, серед них Костомаров М. («Літературно-критичні статті»), Дорошкевич С. («Передне слово»), Франко І. («Українські «народовці» і радикали») та сучасні науковці – Кононенко П. та Кононенко Т. («Могутній талант»), Токар Л.К. («Духовна спадщина Куліша як джерело українознавства»), відбулись також читання, присвячені 180-річчю від дня народження: «Творчі та ідейні шукання Пантелеймона Куліша в контексті сьогодення» та інші. Але осмислення його синтетичного творчого доробку в розв’язанні питання громадянськості вже на часі.

Аналіз творчості митця дає підставу нам стверджувати, що він мріяв про громадянське суспільство і мав свій погляд на формування громадянськості в Україні. Крім цього треба відзначити, що в його творчості є стержень, навколо якого концентрувалось питання громадянськості, це – ідея держави Україна, до якої він прагнув усе своє життя. Завдяки наполегливій праці він вирішував вузлові питання майбутнього, але, на його думку, „наша ідея ще у сповиточку” [15, с.157]. Тому серед розв’язання головних питань він бачив такі: світогляду, виховання, освіти на національному ґрунті, через збагачення українства різноманітними знаннями. Але вони повинні викладатись українською мовою, зокрема, історія (наука пізнання й самопізнання), твори кращих українських письменників та європейської літератури, наукові дослідження, вивчення фольклору, Святе Письмо та багато інших. На його глибоке переконання, неможливо передбачити розвиток майбутнього без цих, на його думку, головних чинників громадянськості. Відповідно до цього питання будуть доречними його думки, які він висловив у листі до А.Кобилянського і інших буковинців: „Нам аби люде сталися людьми... Отож нам не до смаку такі утвори, що тільки ніжать серце та морочать солодким одуром голову, а духу народнього, праведного людського не підіймають угору” [4, с. 170]. Така його активна позиція в цьому питанні, дала підставу І.Франкові сказати, що письменник намагався «по змозі своїх сил відповісти потребам своєї суспільності, зобразити його погляди... і йти поряд з її розвоєм національним і суспільним» [16, с.281].

Так історично склалось, що П.Куліш жив у період жорстоких заборон української мови. Але не вважаючи на ці обставини, він турбувався, щоб вона все-таки була мовою навчання, науки, державних стосунків, а також високої культури. Бо на його глибоке переконання, мова відображає культурно-освітній розвиток нації й держави і є його основним чинником. В своїх творах він намагався переконати читачів в цьому, бо був упевнений, що „спасеніє нашого краю в нашому слові” [5, с. 106]. У «Зазивному листі до української інтелігенції» він називав мову скарбницею «нашого духу», а у вірші «Сум і розвага» рідне слово для нього, це «великий божий дар». Бо завдяки ньому можна сподіватись на „свою словесну автономію” [7, с. 268], яка можлива, на його думку, в своїй автономічній будучині. Автор добре розумів, що саме мова є головним чинником розвитку громадянськості. Крім цього, митець вважав, що без національної культури неможливо сформувати й державність. Втім, за його логікою міркувань, у «Зазивному листі...» він і вказував на цю відсутність, зокрема, він писав, що «Ми... не маємо... ні такої школи, котра виховувала б наших дітей, згідно з духом нації...» [13, с.406]. Та саме інтелігенція, на його погляд, повинна розв’язати питання шкіл. Лише її він бачив у ролі вихователів серед українства, особливо, підростаючого покоління. Але, можемо стверджувати, що саме П.Куліш був тим діячем, який все своє творче життя присвятив вихованню майбутнього громадянина уявної держави Україна.

Спершу, він вважав, що народ, який має свою мову, не схожу, зокрема, на російську, вже інший. На це підтвердження письменник, насамперед і створив перший український фонетичний правопис, врахувавши в ньому нюанси вимови, ввівши літери *и, е, є, ї, і* та *’* (апостроф). При цьому пояснив своєрідність вимови. Абетку названо його ім’ям – «кулішівка». Більшість своїх творів митець випустив саме на основі цього правопису. Серед найперших були підготовлені його «Записки о

Южної Русі». Велика двотомна праця була упорядкована не лише літературними творами а й відомостями з історії, етнографії, спогадів, завдяки чому митець свідомо заглиблювався в українську національну свідомість. Це була навчальна література, свого роду, енциклопедія українознавства для простого люду України. Його записки, які містили різні відомості про народ, були дуже популярні на той час своєю оригінальністю і дохідливістю.

Не менш почесне місце у цьому сенсі займає його український буквар «Граматка». У підручнику закладена головна думка автора, що вже на початку свого життя дитина повинна бути ідейно спрямована – за світоглядом, ідеалами та переконаннями. На рідній мові вона повинна вчитись сприймати оповідання про славне минуле свого народу, про видатних діячів, відомості про різні літературні пам'ятки культури та фольклору. Завдяки цьому в школярів будуть розвиватися високі патріотичні почуття. Отже, письменник виходив з того, які зерна посіємо в них, такими будуть і сходи, а з них – і врожай чи недорід у дорослому віці. Але духовність, за його ствердженням, виховується, насамперед, саме в родині, де створюється атмосфера теплоти, чуйності, взаємтурботи, які так необхідні для формування характеру й особистості дитини на основі заповідей Божих. Він був упевнений, що лише в ній утверджується і зберігається мовна культура, свобода, самоповага, подружня вірність і любов. Втім, треба зазначити, що на сучасному етапі повсякденне життя школи за сімейною мораллю, заснованою на почутті родинності, якраз і визнається як один із шляхів побудови суспільства.

На наше переконання, П.Куліш належав до тих людей, котрі через творчість йшли до осмислення національної історії, яку він вважав одним із чинників громадянськості. Він був переконаний, що народ, який мав свою окрему історію має бути іншим, тобто українським, а не російським. Тому його безсумнівна заслуга в тому, що більшість своїх історичних знань він ніс цьому читачеві на його рідній мові. Письменник був переконаний, що правдиві знання свого героїчного минулого повинні надихнути його народ гордитись ними, таким чином, виховувати патріотичні почуття, бо українці нарешті, можуть пишатись славною історією своїх батьків.

Наочною ілюстрацією розв'язання питань ідей громадянськості є його перший історичний роман «Чорна рада». В ньому автор розглянув багато проблем, які і тепер викликають зацікавлення українознавців: виховання, духовності, мови, державності, світогляду та інші. Він намагався пізнати український народ із середини. Зокрема, у своєму творі він показав високодуховний народ, який змалечку був обізнаний народною творчістю. Тому, майже всі його персонажі – цінителі народної пісні. Так, через пісню яскраво розкривалася козацька душа одного з героїв роману Кирила Тура. Він співав саме ту пісню, яка відповідала стану його поетичної душі. Отже, готуючись до побиття киями через порушення ним козацьких звичаїв, зокрема, за «стрибання в гречку» він із смутком співав:

Ой, згадуй мене, моя стара нене,
Як сядеш увечері їсти:
Десь моя дитина на чужій стороні,
Та нема од неї вісті! [12, с. 145].

Змальована ним ніжинська рада 1663 року – це визначальний момент у занепаді української державності й автор майстерно відобразив критичний період саме у свідомості народу. Проте П.Куліш показав і політично свідому, патріотичну, культурну і освічену частину козацько-старшинської верхівки, яка на той час, як він вважав, була основною суспільно-політичною силою в боротьбі за зміцнення української державності. Втім, на його погляд, він вказав і на один з головних недоліків існуючого укладу на теренах тодішньої Малоросії, західноукраїнських та південних землях, це те, що кожен, хто мав якусь владу над купкою прибічників, висував себе пануючим, тобто тим, хто вирішує долю усієї України, насправді ж справ власних. Отже, у «Чорній раді» ворогуючими сторонами були не зовнішні сили, а міжособистісні сутички та місцеві взаємини. А це як вважав автор, не на користь зміцненню державності.

Особливе місце в формуванні громадянськості письменник відводив розвитку української словесності. Через це він, як письменник-романтик, виходячи з тогочасного розвитку принципу народності, в якому значна роль відводилась національним ознакам, навчав і початківців правдиво змальовувати духовне буття народу, національний характер, народну мораль, селянський побут, обряди, звичаї, позитивних героїв саме серед українців.

Отже, «науку словесності» він розумів водночас «яко науку самовзнання народнього» [14, с. 12]. Зокрема, в статті «Характер і завдання української критики» він звертав увагу на те, що при аналізі художнього твору треба відзначати наявність у ньому саме єдності художньо-естетичного, науково-пізнавального та морально-виховного. Так, розвиток суспільства він вважав неможливим без самобутнього розвитку літератури, збагаченого досвідом попередників. Взірцем для нього в цьому напрямку була творчість Г.Квітки-Основ'яненка, зокрема, його широко відома повість «Маруся».

Постійно дбаючи про поширення знань серед простого народу (на наше переконання, утвердження національної ідеї), письменник безнастанно знаходив все нові шляхи для його розповсюдження. Разом із Т.Шевченком і В.Білозерським він організував у власній друкарні (у Санкт-Петербурзі) перший український журнал, який репрезентував саме національні проблеми (інтереси), які, до речі, царизм не хотів визнавати. На сторінках цього ж видання, серед іншого, друкувалися і його науково-популярні історичні розвідки, зокрема, «Історія од найдавніших часів». У її передмові П.Куліш дохідливо пояснив антикозацький характер цього твору. На його думку, «козацтво було тільки буйним цвітом, а іноді і колючим бодяком серед нашого дикого степу» [11, с. 81]. У розвідці «Хмельниччина» автор показав початки соціальних протистоянь в Україні, які виникли вже наприкінці гетьманування Б.Хмельницького. Проте в іншому досліді «Виговщина» він із сміливістю та майстерністю змалював правдиві події розгрому московського війська під Конотопом. Отже, всі ці наукові розвідки вказували на окремішність історії українського народу. Крім цього, ці досліді науковець писав лише українською мовою для поширення історичної освіти серед українства. Він постійно переконував читача в необмежених можливостях мови, тому не без гордості писав, що „ми збагатили московську річ словами, ktorих при їх темноті науковій у москалів не було. Тепер треба взяти своє назад своє з лихвою, не вважаючи на те, що хозяйствовав на нашому добрі Пушкін і інші” [5, с.105].

Особистий досвід засвідчив, що «...Не з антипатії до чужоземців, а з любові до своєї національності, берімо силу на оборону свого становища серед народів» [10, с.239]. Тобто, він добре розумів, що таке високоосвічена людина в державі. Бо завдяки творчому засвоєнню українським народом вершинних здобутків вселюдської культури він зможе відстояти не лише свою мовну й культурну самобутність, а й стати врівень із найрозвиненішими народами. Саме ці обставини наштовхнули його зробити переклад класиків світової літератури. Завдяки його самовідданий праці задля майбутнього, заговорили до читача по-українськи А.Пушкін, О.Толстой, В.Шекспір, В.Гете, Ф.Шіллер, Дж.Байрон та інші. Зокрема, у вірші «Покора» він на свій розсуд проводить паралель між Україною й Аркадією. Якщо для Байрона Аркадія вжите в значенні «край», то для П.Куліша Аркадія в переносному значенні – це квітучий, чудовий край його покріпаченої країни. Отже, саме такою бачив письменник свою рідну Україну.

Треба зазначити, що особливо повно ним перекладено В.Шекспіра. Напевне, так склалося тому, що саме його творчість допомагала митцю-українознавцю краще зрозуміти свій народ та утвердити свою мрію щодо зміни його в майбутньому. Саме цю ідею він побачив у вірші «До рідного народу». Через неї ніс у маси сміливі думки, зокрема, що не все ще загублено для українства, бо залишився в них ще останній скарб – рідна мова, яка і тримала їх як націю. Ось так, своєю променистою творчістю, яка творилася завдяки його небайдужого серця, письменник намагався утвердити ідею, обертоном якої було збереження мови як основи громадянського життя.

Виходячи з цього, можемо констатувати, що як патріот-українознавець він добре усвідомлював значення мови. Бо за його свідченням, вона слугуватиме об'єднанню людей для кращого майбутнього. Та майбутнє для нього, це держава Україна, про яку він безнастанно мріяв. Ось так, своєю подвижницькою працею письменник повсякчас доводив, що українською мовою можна достойно виторити всі багатства світової культури, різнобарвність людської думки.

Треба казати, що за визначенням М.Грушевського, в П.Куліша «... культурна програма нерозривно зливалась ... з програмою релігійною і освітньою» [1, с. 192]. Тому свідчить, зокрема, переклад ним Святого Письма рідною мовою (закінченого І.Пулюєм і І.Нечуєм-Левицьким). На думку письменника, завдяки цьому він вирішував питання духовності громадянськості в суспільстві. Бо релігія, на його переконання, слугувала оберегом духовності українського народу. Втім, зазначимо, що через переклад Біблії митець зробив відчутний внесок у культурне відродження України, зокрема, повернувши один із елементів духовності українського народу. Саме через це було закладено фундамент у подальший національний розвиток його самосвідомості.

Але протягом свого тривалого творчого життя він не раз виказував жаль, що хоч «кращого в ідеї за українців нічого немає... досить, що вона народилася і існує» [14, с.157]. Втім, у реальному житті ідея українського призначення так поки що і не реалізована. Відтак, шукаючи оптимальний шлях для її здійснення та при цьому посилаючись на досвід сусідів, П.Куліш, серед іншого, надавав особливе значення для вироблення і реалізації власної уявної національної політики. Так, він був переконаний, що хоч «Москва далеко гірша була од Польщі, та через одне те, що мала свою національну, а не чужу політику, вибилася вона на широкий шлях цивілізації» [6, с. 229]. У зв'язку з цим, маємо констатувати, напевне, він не міг не бачити, що Росія, вже на початку створення національної держави виробила, насамперед, свою національну політику і свій вихід «на широкий шлях цивілізації».

Виходячи з цього, треба відмітити, що помисли митця були завжди перейняті синівською любов'ю до своєї землі, де він народився та оптимістичним поглядом на її майбутнє. Про це він, до речі, писав у листі до А.Кобилянського: «Не дивуйтесь словам моїм про великі надії на народ український. Погляньте на його історію: чого не перебував він, які недолюдки з його знущались! А в його більше людяності осталося, ніж у москаля і ляха. Коли не ймете віри серцю, то поймайте віри самим ляхам та москалям, котрі оддають йому зверхність над своїм плем'ям щодо натури доброї, щодо духовного розуму» [5, с. 95].

Отже, з усього сказаного, можемо зробити висновок, що Пантелеймона Куліша треба зарахувати в ряди найдостойніших патріотів України, а саме, українознавців. Але, патріотами він хотів бачити кожного українця. Завдяки своїй наполегливості він вже в той нелегкий час готував українське суспільство до кращого майбутнього, бо з великим натхненням займався освітянською і виховною працею серед українства. Саме в цьому він бачив той шлях, який би наблизив український народ до кращого життя. Тому можемо стверджувати, що митець був серед перших дослідників національної і соціальної долі українського народу, розбудовник омріяного громадянського суспільства завдяки запропонованим ним культурологічним чинникам громадянськості: відродження національної освіти, виховання, духовності та, насамперед, рідної мови.

Мені здається, що до розв'язання цього питання буде дуже слушним навести вислів сучасного науковця-українознавця Петра Кононенка з його книжки «Свою Україну любить...»: «...дійсність завжди складніша за людські уявлення про неї, і особливо, коли йдеться про розвиток нації, суспільства, людини» [3, с.3]. Тобто, виходячи з цього, можемо стверджувати, що теоретичний і практичний досвід П.Куліша, запропонований ним ще в другій половині XIX сторіччя в Україні, а саме: відкриття шкіл з українською мовою навчання, вивчення власної історії, випуск книжок, журналів рідною мовою на українському (українознавчому) ґрунті, переклади творів світової літератури, церква, де Святе Письмо читали б рідною мовою та інше, ще досі не на бажаному рівні, та це свідчить лише про те, що ще й зараз не всі громадяни вже незалежної України психологічно усвідомлюють важливість цих питань.

В цій розвідці я намагалася ґрунтовно показати як визначний письменник, громадський діяч П.Куліш прислужився українській науці, зокрема освітянській, в питанні громадянськості. Безумовно, цей досвід є перспективою для подальших розвідок у даному напрямку, а втім і вкрай актуальний для сьогодення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – К.: Освіта, 1992. – 192 с.
2. Костомаров М. Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке // Научно-публицистичні і полемичні писання Костомарова. – СПб. – С. 41.
3. Кононенко П. «Свою Україну любить...». – К.: Твір інтер. – 1996. – 221 с.
4. Куліш П. До А. Кобилянського і інших буковинців // Вибрані листи Пантелеймона Куліша, українською мовою писані. За ред. Ю.Луцького. – Нью-Йорк – Торонто, 1984. – С. 170.
5. Куліш П. До Г. Галагана. – Там само. – С. 95, 105, 106.
6. Куліш П. До І.Пулюя. – Там само. С. 229.
7. Куліш П. До М.Карачевської-Вовківни. – Там само. – С. 268.
8. Куліш П. До М. Юзефовича. – Там само. – С.93.
9. Куліш П. До О. Милорадовичівни. – Там само. – С. 112.
10. Куліш П. До О.Барвінського. – Там само. – С. 239.
11. Основа. – С.-Пб., 1861. – Сентябрь. – 81 с.
12. Пантелеймон Куліш. Літературний портрет. Чорна рада. – К.: Бібліотека українця. – 2000. – 239 с.
13. Пантелеймон Куліш. Зазивной лист до української інтелігенції // Твори у 2 тт. – Т. І. – К.: Наук. думка, 1998. – 752 с.
14. Передне слово до громади. Погляд на українську словесність // Твори: В 2 т. – К., 1989. – Т. 2. 586 с.
15. Петров В. Романи П.Куліша. – К., 1930. – С. 157.
16. Франко І. Твори: у 50 т. – Т. 43. – К., 1980. – 365 с.

Стаття надійшла до редакції 1.04.2008.

Валентина Лазарева

Вопросы гражданственности в украиноведческом наследии Пантелеймона Кулиша

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы гражданственности в творчестве выдающегося писателя и общественного деятеля Пантелеймона Кулиша. В своём наследии он теоретически и практически объединил свой взгляд на решение вопросов образования и воспитания, духовности, развития национальной культуры для построения в целом вообразяемого гражданского общества.

Ключевые слова: Духовность, история, культура, язык, общество, Украина, украиновед.

Valentina Lazareva

The questions of civicism in works of Panteleimon Kulish

Annotation: The point in this article is questions of civicism works of eminent writer and public figure Panteleimon Kulish. In his versatile legacy he has demonstrated his vision of spirituality and elaboration of national culture for building society.

Keywords: Spirituality, history, culture, language, society, Ukraine, Ukrainian study.

УДК 1 (450) (092)

о. Михайло Пришляк

Італійський вчений Віко як засновник науки про філософію історії (1668 – 1744).

Анотація: У статті розглядається проблема філософського вчення Віко.

Основний акцент концентрується на твердженні Віко, що наукові знання досягаються внаслідок вивчення філософії історії, якої людина є автором.

Ключові слова: Віко, Картезії, філософія, герої, людина, нова наука, світ, життя.

Життя:

Народився у 1668 році в Неаполі, вивчає філософію, законодавство.

- Учитель племянника місцевого єпископа, де була велика бібліотека.
- Читає класиків, Данте, Бокаццо, Тетрарха, Отців Церкви, переважно Платона, Баконе і Картезія.
- Професор риторики та вихователь молоді.
- Твори написані всі латиною, окрім “Нова наука”.

1. Критика Картезія:

1. Наука. “Правда є те, що є зроблене”: гасло.

Щодо пізнання, основний принцип “Правдиве є те, що є зроблене”, тобто знання є можливе тільки тому, котре можемо втілити в життя: закон правди.

“Бог є найбільша мудрість тому, що є Сотворителем всього”. Людина може пізнати тільки те, що зробила: математику, геометрію, світ історії, себто пізнати світ, створений людиною.

Бог є, щоб запізнати досконале знання: людське знання полягає у тому, щоб думати, але правда є тоді, коли щось є зроблене. Правда і діло ототожнюються [2, с.34-38].

2. Критика Картезія. Декарт із своїм: “Я думаю, я є...”: “Я думаю чи я є?” представляє одну прикмету, себто розум, залишаючи, каже Віко, фантазію та почуття, на яких засновуються інші способи знання. Розум доводить до правди, а інші сили дають правдоподібність. Не можна мати одночасно правду і неправду. В “Я думаю” немає правдивого знання, а тільки свідомість свого почуття.

Для Віка добре - правдиве знання полягає у тому, щоб “Знати причини”, які пізнаються лише тоді, коли предмет знання є зроблений підментом: правда є подія [1, с.28-34].

Людина не може мати правдивого знання Світу, тому, що не вона створила Світ, а лише Бог, який його створив. Знання людини засновуються на можливості (Probabilitas). Математика також не є справжня, каже Віко: “Наука, а є фікція, умовна та свавільна наука” [4, с.51-59].

“Нова наука” є історія: представлення подій, зроблених людиною. Вона може об’єктивно аналізувати свої діла, з’єднати події та спостерігати розвиток життя народу. Вартість цього знання полягає на знайденні причин розвитку, сповнених самою людиною. Щоби запізнати глибину історії, потрібно пригадати історичні події та виявити їх вартість: треба спочатку дійти до певності конкретних подій (ФІЛОЛОГІЯ). Філософія, наука правди бачить історію універсально, порівнюючи історичні події з людською природою [3, с.92-97].

Між двома науками є інтеграція як історична основа та сила розвитку в єдності. Науковці спостерігають, що цей безнастанний розвиток, названий вічним, позначає розвиток всього людства у

формі та характеристиками динаміки значних подій історії людства, “Історія ідеальна – вічна”. Тому можна спостерігати перебіг історії народів в трьох значних способах: віків.

2. Вік богів:

У цій епосі “Люди чули, але не спостерігали, вони були звірятами, повні здивування та злості”, котрі були оперті на силі насильства творити трагічне життя.

Це є вік смислів, інстинктів, примітивного життя. Тут є аналітичне порівняння з натурою Гоббса та ефективної дійсності Макіавеллі[6,s.42-51].

Насильство і команди є явними чинниками, які повільно доводять до уваги над проблемами людини, упорядкуванням спільної поведінки. Починає з’являтися батьківська влада та Божий страх[7,s.321-329].

3. Вік героїв:

“Люди відчувають порушенням та зворушенням духом”. Вони виявляють стан Духа фантазією, мовою, поезією та міфами. Цей психологічний стан Віком є знаний, як “Поетична мудрість”. Починає спокійно зароджуватись суспільне життя та історія розвивається з більшим суспільним духом, духом національним та одночасно з універсальним духом та міжнародним. Держава стає аристократична, яка мала би походити від Бога.

В цій другій епосі з’являються закони, цебто Право, які не були проти людини, а радше, щоб прийти на зустріч силам людини та допомагати опанувати пристрасті і орієнтувати їх стабільними чеснотами[6,s.211-224].

4. Вік людини:

У цій епосі проводителем народів є розум. Сила чи багатство також не дають права опанувати над біднішими. Всі є рівні перед правом. Також і релігія має кращу вартість: не як походження через страх Бога і не є представлена міфами, а вже як раціональна дійсність і як раціональна метафізика. Життя також змінюється: з’являються духовні вартості.

Наслідком (перебігом) в цих трьох віках є не лише історичний розвиток, але також є позитивна зміна психології та моралі. В поступовому розвитку буде прогрес у всіх трьох віках по своїх лініях : цей період є званий “Вічна ідеальна історія”[5,s.187-193].

5. Провидіння:

Віко бачить, що ця величезна дійсність, як Світ у своїй історичній динаміці. Щоби мати пояснення мети еволюційного світу мусить бути щось вище, щоб провадити до порядку та до трансцендентальної та універсальної цілі. Ця сила, на думку Віка є Бог, Який своїм провидінням та із співпрацею людства виявляє себе, спосіб і ціль життя одиниць та суспільства. Ця діяльність є нутро людини, яка знає, що робити, як разом з Богом здатна сповняти плани провидіння. Потрібно пригадати, що у цій співпраці людина творить над собою великий поступ: Віко це називає “ЕТЕРОГЕНЕЗ цілей”.

6. Історичні повороти:

Це поняття “Циклічності” є дуже теоретичною формою історичного процесу, але все таки Віко його бажає виявити в еволюційний спосіб історії. Цей розвиток можна порівняти із сходами до гори, але також і повернення, що не лише є продовженням, а є підвищенням у спіральній формі (пружини).

Віко також пригадує, що історія еволюції не є однаковою у всіх народів і не в такому самому ритмі. Те саме, каже Віко новий виток (період розвитку) не означає починати все спочатку. Історія завжди є позитивна та збагачується талановитістю народів[5,s.28-36].

7. Роздуми:

Віко представляється, як досить гострий критик ілюмінізму (просвічення).

Згідно з його думкою історія не є абстрактна теорія, а реальний предмет знання та передавання знання, в якому беруть участь різні сили особи своїми здібностями, такі як смисли, фантазія та розум.

Також не тільки є наукою теоретичного випуску, але є виявом динамічного, рухомого розвитку життєвих подій народів. То правда, що кожна епоха має свої життєві характеристики виявлення.

Віко старається бути гуманістом, оскільки ціла особа, краще спільнота є протагоністом історії[4,s.56-59].

Поняття Віка, здається є на основній та на відбитку римської (Латинської культури), як схема вільної та ідеальної історії Риму під охороною Провидіння.

Відчувається, що Віко має історичне поняття по головній лінії християнської науки: народи та Бог виконують план Провидіння і співпраці навіть у вигляді протиставлення історичних подій[[2,s.29-42].

8. Проблеми:

- “Verum ipsum factum”, “Правдиве є те, що є зроблене”.

Для Віка не вистарчає смислового чуття. Щоб одну річ добре пізнати, Віко каже, що потрібно частинами аналізувати, щоб пізнати навіть самі причини і навіть, як ці речі були побудовані.

Як видно, щоби мати багато речей не лише Бог, але увесь світ бере участь в динаміці Всесвіту.

- Мистецтво є ділом фантазії, яке виявляє душевність особи і через це відчувається необхідне життя. Для Віка мистецтво є вияв духовної діяльності (фантазії) і як таке є необхідне і незамінне в житті[4,s.56-59].

9. Порівняння:

- Віко є згідний з Платоном, щодо цілі Держави, яку бажає людство.
- Віко критикує Платона за те, що залишив описувати епоху “богів” та епоху “героїв”.
- Віко проти Стоїків та Спінози, тому, що вони залишили справу “Свобідної волі”.
- Віко боронить свободу, злучаючись з Провидінням.
- Картезій представляє людину тільки з розумом, а залишає інші якості людини.
- Віко критикує ідею, що математика має велику вартість в науці природи.
- Віко боронить історію, як конкретну науку для людини.
- Віко лучить “тваринну” епоху з думкою Макіавеллі та Гоббса[7,s.347-352].

10. Підтвердження деяких думок Віко:

- Люди спочатку відчують і ще не спостерігають, потім спостерігають з “порушеним і духовним зворушенням, а опісля думають з чистим розумом.”
- Історія рухається в часі, але прямує до порядку, який є універсальний та вічний (*Historia ideale eterna*).
- Не існують події “нагі і тверді” (люди як люди), без втручання теорії.
- Відносини з Провидінням в порядку вічної історії життя письмово є представлено рефлексією людини.
- Там, де помирає поезія та мистецтво, повільно зникає також наука і філософія.
- Один народ без поезії є призначений до варварства і на деградацію: “епоха за епохою” це є теорія послідовності історичних подій.
- “Релігії, каже Віко, є тільки ті, які допомагають народам творити великі діла”.
- Так, як та поетична мудрість та рефлексійна мудрість, людська мудрість є релігійна - це вільна функція релігії, (трансценденція).
- Значення історії є в історії і в тому самому часі поза історією, як ідеальна проекція, що порушує час без втрати (це є обмеження людини та його самої совісті).
- Провидіння не є чудова трансценденція, не є обов’язкова імманенція: воно є трансцендентне і іманентне в своєму ідеальному законі [3,s.234-245]..

11. Словник Віко:

Деніта (гідність) - це є філософський та філологічний принцип знання.

Вічна ідеальна історія - це процес діяльності людства в трьох епохах: смислу, фантазії та розуму.

Наука - це є правдиве знання, засноване на причинах.

Наука нова - це є правдива та нова наука Віка.

Поетична премудрість - це є нерациональна певність провидіння в сенситивно-фантастичній епосі.

Епоха богів - це є перша частина історії людства. Коли люди, під впливом смислів (інстинктів) були жертвою пристрастей та насильства.

Епоха героїв - це друга частина історії людства, коли люди відчували Духа порушеного і зворушеного, та під впливом фантазії виявляють себе мовою, поезією та міфом.

Епоха людства - люди уживають розум та вміють панувати над пристрастями.

Епоха (звірів) - в якій люди тільки б’ються, воюють.

Перебіг історії - розвиток історії упродовж трьох епох: богів, героїв і людства.

Провидіння - актуалізація світу з допомогою свободної волі людини.

Республіка Аристотеля - це форма республіки Героїв, під проводом аристократів.

Республіка монаша - форма республіки епохи богів, під проводом батьків та під опікою богів.

Історичний поворот - це є новий історичний поворот всіх трьох епох.

Філологія - наука певного об’єктивного представлення історії.

Філософія - наука правди, універсальний опис подій, неначе вияв людської природи.

“Verum ipsum factum”, “Має знання той, хто цю річ зробив”[1,s.202-234].

Схеми

I. Критикує Картезія.

1. Нарікає, що Картезія покарічив людську природу, чоловік є розумом. Картезія залишає фантазію та почуття.
 2. Правда не засновується на раціональній явності. Різноманітна площина творчості є **Правдоподібність**. Є ораторія, риторика, поезія, історія.
 3. Картезія не пізнає себе: він є тільки свідомий, що думає.
1. Знати є “Знання є побудоване на знанні причин”. Той, хто є причиною, що зробив, справді знає.
“Є правдою те, що є пізнане”.
“Я думаю”: не є знання, а тільки є звичайний досвід.
 2. Тому Віко заперечує що:
 - Фізика є наукою: не пізнається світ, а лише поверховно.
 - Явища дають правдоподібність.
 - Тільки Бог знає світ, Він є Сотворителем.
 3. Математика: здавалося, що є правдивою наукою, але точка та одність є фікцією, є умовні, абстрактні, тому не є правдивою наукою.

II. “Нова наука” - “Історія”.

- Історія є створена людьми: її еволюція = розвиток. Потрібно її пояснити. Історія є конкретною наукою.
- Ця конкретність вимагає сполучення філології з філософією. Філологія дає знання і певність документів. Філологія є знання “Правдивого”. Філософія доводить “Універсальність”, цебто, що людська природа є основою подій, історії.
- Історія: через історичні події (філологія). Пізнаємо людську природу (філософія). Пізнавши людську природу (філософія). Пізнаємо історичні події (філологія).

III. “Вічна ідеальна історія”.

Історія є поділена на три епохи, ери, віки.

1-ша “Епоха богів”: люди відчують без спостереження.

Вони є “Звірятами, в яких панує подив та жорстокість”: пристрасті та насильство.

- Душа є чистим смыслом, вік звірячий, його можна лише гальмувати, а не знищити.
- Є подібний до Гоббса і до Макіавеллі.
- Проводять спільне життя:

Існує вартість родини.

Законне упорядкування: типу монархії.

Значний Страх Божий.

2-га “Епоха героїв”, “Відчують зворушеною і стурбованою душею”.

- Панує фантазія: мова, поезія, міфи.
- Зауваження: Віко є засновником модерної естетики.
- Поетична творчість в конкретний спосіб.

Відчують бажання вийти з попередньої епохи та починати упорядковувати життя законами на рівні загального спільного життя: “Спільне поняття”.

Повстає переміна форми влади: з монархії на аристократію.

Походження авторитету від Бога.

Люди творять право - закони.

Ціль: не знищити, а перемінити пристрасті на Чесноти - героїзм.

Послух: сила авторитету аристократії змушує до послуху.

3-тя “Епоха людей”: “Думають чистим розумом”.

- Перехід від фантазії, і від почуттів до розуму.
- Сильніший має право розказувати, розпоряджатися, але зрікається насильства, за винятком коли потрібно боронити убогих.

- Службовці признають, що над ними є вищі закони.
- Релігія, як розумова метафізика.
- Прогресія душевна: любов.
- Почитання померлих.

Спільнота упорядкована, хоч й утримує свої пристрасті, творить поступовий неперервний розвиток історії: Вічна ідеальна історія.

4- те “Акція Провидіння”.

1. Потреба Бога та Його участі - Провидіння.

2. Це не є чудо.

Це не є насильство - примушення.

А є вплив на душу людини, шануючи її свободу.

Чоловік має співпрацювати з Богом.

Висновок: Цивілізація.

Є етерогене́за цілей.

3. Бог є трансцендентальний і іманентний.

4. Курс та рекурс історії.

5. Прогрес: на вигляд пружини, спіральний гвинтовий, як сходи[4,s.12-19].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Battista Mondin. I Falosofi Dell'occidente. Coines Edizione spa-Roma-1973, 243s.
- 2.Battista Mondin.Ll sistema filosofico di Tommaso d' Aguino. Per una lettura attuale della filosofia tomista, Massimo. Milano-1985.
- 3.Mathieu Viktorio.Storia della Filosofia.Brescia-1966,348.
- 4.Rotta. Volume cjuvtntaria dell II centenario pubblokatione della “Scienza Nova” 1926.
- 5.,Sonnelli Alfredo La Filosofia nei secoli. Vol.I. La Filosofia e Medievale.Edizioni Cetim.Milano-1956,296s.
- 6.Tatarkewicz Wlad.. Historia filozofii, Warszawa, 1931, t-1., str, 1-396.
- 7.Franko Amerio.Lineamenti di Storia della Filosofia.SEI.Torino-1966, 523 s.

Стаття надійшла до редакції 1.05.2008.

о.Михаил Пришляк

Итальянский ученый Вико, как основатель науки об философии истории (1668 –1744).

Аннотация: В статье рассматривается проблема философской науки Вико.

Основной акцент концентрируется на утверждении Вико о том, что начное знание осваивается вследствие изучения философии истории, которая есть авторством человека.

Ключевые слова: Вико, Картезий, философия, герои, человек, новая наука, мир, жизнь.

р. Mykhajlo Pryshlyak

Italian scientific Vico as founder science philosophy of history (1668-1744)

Annotation: This article consider problems of philosophical science Vico. The basic accent is information Vico about scientific knowledge, which was found as study philosophy of history.

Key words: Vico, Kartezij, philosophy, heroes, personality, new science ,world, life.

УДК 944 (477)

Сніжко Валерій

Слов'янські історично-семантичні образи українського терену

Анотація: Стаття є осмисленням різнобічних символів, що присутні в історичному процесі психоетнічного становлення Великого Слов'янського Терену від Дону до Дунаю та Карпат, який включає в себе і сучасний український терен.

Ключові слова: Символ, Азовське море, Чорне море, Терен, Велика княгиня Ольга, собор Святої Софії Київської.

Котрийсь із сучасних російських посадовців цілком слушно зауважив, що той спосіб життя, який США бажають нав'язати іншим країнам, далеко не усіх задовольняє. Проте слід зауважити, що і той спосіб життя і мислення, який нині світовим суспільством регламентує Російська Федерація так підходить Україні, як спосіб життя Німеччини – для Чехії, а спосіб життя імперії КНР – корейцям чи загалом усій Східній Азії. Разом з цим нав'язуванням економічно чи військово більш розвинених країн свого світогляду іншим країнам має свою історичну тяглість. Загалом прикро, але факт, що людство формує свою «історію» спираючись на події, які означають: «хто кого вбив», «хто кого винищив», «хто кого загарбав», «хто кого поневолив». Цей ряд «хто кого» є нескінченним, а утвердження яка релігія «правдива», а яка «хибна» лише доповнюють його. Гуманізація довкілля, як і гуманістичність, мають своїм витокom *людяність* – форму поведінки земної істоти, яка скеровується аналітичними здібностями свого мозку, а сфера розуму – це не примха Тейяр де Шардена, Володимира Вернадського чи Миколи Холодного. Це мозкова позитивно-розумова діяльність сприяє випроміненню котрихось флюїдів, носіїв гуманістичності, які концентруються у вигляді мікролептонних полів і завдяки біоенергетиці наповнюють собою повітряний простір, який, не порушуючи життєво необхідних параметрів атмосфери, наповнює її позитивною психоінформаційною функцією, яку візуально уособлює та засвідчує назовні у різних формах свого виявлення мистецтво, що в подальшому наближає нас до гомосфери, суцільного гуманістичного суспільства. Про те, що ми спостерігаємо в Східній Європі загалом і особливо на сучасному українському терені, де вже давно під дією потужних руйнівних чинників першої і другої світових і численних громадянських воєн із танками та бомбардуваннями, що можна визнати локальними землетрусами, а за «мирного часу» – численних глибоких багаторазових оранок з допомогою великовагових тракторів, які “вирівняли” кургани півдня України, численні меліорації із масштабним затопленням, локальними підтопленнями та багатогектарними ерозіями й зсувами тощо – тобто це тотальне несприяння утворенню стійких гуманістичних мікролептонних полів.

А тому і наша національна пам'ять, яка має бути відтвореною в географічних назвах, істотно свідомо порушена – лише в наш час кілька разів виконано масові перейменування населених пунктів України. Я ж знаю такі, що вже за останнє десятиліття декілька разів змінювали свої назви. Тому цілком зрозуміло, що розрізнити серед найвизначніших пам'яток України Софію Київську та дендропарк «Софіївку» не кожна молода людина спроможна, а першості в національній значимості нададуть «Софіївці», проте ані назви не лише не тотожні, а й історично-семантично далекі поміж собою. Слід зауважити, що найменування вулиць, споруд та населених пунктів, як ніщо інше, допомагають зазирнути в історичну давнину і, завдячуючи їм, ми зрідка наближаємось до змісту минулого життя наших пращурів, не розуміючи його до кінця.

Приміром Азовське море – важливе природне водоймище в історії багатьох народів, які беруть початок з його терен. Навіть деяких, які **цього** поки що “історично” і не усвідомлюють, як, приміром, скандинави. Історичні та легендарні ж меоти та інди, які з усіх боків обживлювали його в античні часи, дали йому назву мати моря – Тамарунда, або ще – годувальниця Чорного моря. Без сумніву, у назві мова йде про значно вагоміший сенс “матері моря” – Великої Матері, покровительки усіх вод й народів, які проживали навколо нього. До нас історія зберегла лише те, що кримські таври поклонялися Діві-Артеміді, яка лише в цьому випадку зберегла сакральність образотворення найархаїчнішого архетипу «Бого-жінки». У вигляді ж візуального ідеологізованого символу-образу “матері-Корови” – «Великої Годувальниці Прародительки», що поєднаний із сотворінням Всесвіту, і безпосередньо із утворенням Молочного Шляху, з'явилась постать *корови Замунь*, яка присутня в індійському епосі і в «Книзі Велеса». Корова, як образ «Бого-жінки», є протилежністю до символу-образу архетипу «Бого-чоловіка», засвідченому особою Мінотавра із о. Кріт, спорідненим із сакральною постаттю давніх киян – Волосом, ідол якого стояв на Подолі Київському із бичачою головою.

Азовське та Чорне моря природнонаближені та взаємозалежні одне від одного. Вважають, що Чорне море за своїм складом води подібне до складу крові людини. Станіслав Лем (польський фантаст) вважав його прообразом моря як живого організму і втілив в своєму відомому “Солярісі”. Хто був біля Чорного моря, можуть засвідчити, що води його не є **чорними**. У тюркомовних народів чорний колір є пріоритетним, зокрема наділеним ознакою царської зверхності. Наприклад, чорний оксамит є кольором царського одягу і протиставлявся червоному як царському у фінікійців, а від них і у греко-візантійців, а в католицизмі ці два кольори зрівнені. Тож бо “чорний” або “царський”, як і “царські скіфи” зустрічаємо у геродотових “Історіях”. Не забуваймо ще і про «чорних клобуків»

(берендеїв та ковуїв) – елітну військову верству київських та чернігівських князів. Тож бо Тамарунда й Велика Мати (згодом Богиня Артеміда) й її божественна дитина – **Царське море. Море виявлення інтелекту, через «воду життя»!** Сенсу якого не збагнули ті, що туляться нині до нього, моря Чорного.

Найдавніша мистецько-землеробська традиція починається з цього одного із найдавніших цивілізаційних регіонів Світу – регіону гончарсько-хліборобської культури Великого озера. Зовсім недавно в межах 6 тис. р. до нашої доби це було озеро, до якого впадало декілька річок, а витікала одна, слов'янською мовою Істр, (як нині з Байкалу річка Ангара) і впадала в інше велике озеро – майбутнє Середземномор'є. Річкою цією мігрувало багато людності з Лукомор'я (колись край цей в Гелладі називали Гілеєю) – до Адріатики, одвічних слов'янських земель, а звідтіл розселялися берегами Середземномор'я із сакральним архетипальним образом своїм – Великою Матір'ю: де вона мала назву Кібела, а де і Аммас, Рея, Опс, Імтія, Діана, а найдавніша – Артеміда Тавропола ... Азово-Надчорноморський терен був «прародителькою» трипільського терену, бо дав йому культуру використання глини та початкову агротехнологію зернових рослин, вирощуваних тоді ще лише на пошану богам.

Саме через Надчорномор'є у Подунав'я 9 ст. християнські філософи-місіонери Кирило та Методій починають свій доленосний шлях до слов'яномовних Панонії та Моравії, щоби продовжити справу найближчого сподвижника Ісуса з Галілеї Андрея, возведення цих теренів в ідеологію правдивого **ісусового богорозуміння**. З початку Великого здвигу народів 3 ст. – визначної події, яка змінила архаїчну історичну традицію тамтешніх суспільств, комунікативні зв'язки. Подунав'я ж опинилося в центрі „мішанини”, спричиненої войовничими об'єднаннями кочівних здобувачів талану, грабунку із сходу, півночі та північного заходу. Проте усе устійнювалося і в 9 ст. значно зміцнилися тогочасне слов'янство – Великоморавське князівство та Болгарське царство. Важливою геополітичною подією виглядає поразка болгарського війська 858р., опісля якого згодом болгарський цар Борис був вимушений погодитись із візантійським православ'ям як державною релігією, а сам охрестився в **Михайла**. Далєбі це дало змогу здійснитися акції братів Кирила та Методія на прохання Ростислава, правителя Великоморавської держави, до константинопольського імператора Михайла III про надіслання духовних (біблійних текстів) книг та християнських вчителів. Вважають, що давню слов'янську глаголицю отримав до своїх рук Кирило (або ще Костянтин) 863 р., коли, брати із почтом учнів розпочали свій славнозвісний просвітительський шлях. Проте «існує гіпотеза, що на Русі задовго до запровадження кириличного письма формувалася власна писемність на основі грецької абетки. Про це свідчить виявлена С.О.Висоцьким серед графіті Софійського собору у Києві абетка з 27 власне грецьких літер, серед яких кілька було словенських».[3,с.56-78]. «Перше словени, будучи поганями, не мали письма, але чертами й різами читали й ворожили. Охрестившись, нелегко було їм римськими й грецькими літерами без впорядкування передавати словенську мову. І як можна було словенську мову передати грецьким письмом: «Бог» чи «життя» ...», цитуємо за виданням Куїо М.Куєв. Чернорізец Храбър. – София, 1967. – с. 234. Болгарський письменник Храбър написав твір «Сказаніє о письменах», який містив історію виникнення слов'янської писемності. Автор обґрунтував рівні права церковнослов'янської мови з грецького та латиною, на яких існувало Святе Письмо – «Сказаніє» було дуже популярним на Русі. Нині воно зберігається у Віденській національній бібліотеці. Пишучи листа до Ростислава Михайл імператор Візантійський про Костянтина (Кирила) писав: « ... І ми надіслали до вас того, кому Бог відкрив ці письмена, мужа гідного й благовірного, філософа, що розуміється на книжках»[3,с.23-39]. За кілька століть до цього те саме здійснював і їхній ідеологічний вчитель – апостол Андрей, що найближчий сподвижник Ісуса Христа з Галілеї.

Усєвропейська життєва артерія річка Дунай з найдавніших часів була визначним природним цивілізаційним шляхом і водною транспортно-комунікативною магістраллю Європи, не зважаючи на різні зміни у напрямку природної течії (відомі періоди, коли Істр-Дунай витікав з Чорного моря, як і періоди, коли він одночасно впадав в Середземне і в Чорне море, або лише в Чорне море, часто змінюючи русло або напрямок течії). Геополітична та економічна значимість Дунаю в певні періоди генези цього регіону незрівнянно зростала або на певний термін суттєво занепадала, проте Істр завжди існував як головна визначальна артерія європейського організму. Для Східної Європи – Істр, нинішня східна частина загального Дунаю, завжди лишатиметься великою слов'янською рікою!

Болгарський терен – це один з найдавніших, обжитих людиною придунайський теренів, його етнічна протослов'янскість та історичне слов'янство споріднені якнайщільніше із українством, як давньоукраїнським, так і найближчим в часі до нас. Навіть державотворчі процеси кінця 1 тисячоліття дуже подібні. В Болгарії вони ініційовані в середовищі осідлого геополітичного об'єднання автохтонів прибулою групою булгар[3,с.43-69], (чорних клобуків) не слов'янського походження під орудою князя Аспаруха, згодом це об'єднання утвердилося на Балканах як провідна на той час слов'янська

структура – Болгарське царство, що вдало протистояло і давало гідну відсіч мондіалізму Візантійської імперії. На українському ж терені геополітична структура – слов'янська держава Київська Русь, де осідлі автохтони із протоболгарами під орудою нащадків балто-західнослов'янських прибульців певний час продовжували гідне протистояння слов'ян імперській експансії Візантії. Велика київська княгиня Ольга мала походження з терен Болгарії. Саме в м. Філіппополі, майбутньому м. Пловдив довгий час столиці Болгарії, був центр богомільства – слов'янської версії однієї з течій Ісусового християнства, що зародилося у Вірменії в 7 ст. В подальшому саме в Болгарії набуло значного поширення богомільство – важлива філософська світоглядна ідеологема, споріднена з місцевим природним богорозумінням та першородними ідеями Ісуса Христа із Галелеї та його сподвижників. Візантію утворено було грекомовним населенням, проте не лише вихідцями з Еллади до цього давнього регіону в часи еллінізованої колонізації теренів навколо Чорного моря, а і багаточисельним автохтонним населенням, яке користувалося як літературною та мовою науки давньогрецькою. З часом грецькі прибульці, утвердивши за собою провідництво в державі, вважали лише *правдивим* своє тлумачення Ісусових ідей, записане ж воно було грецькою мовою, а не правдивою мовою Ісуса, така ситуація значним чином вносила іноетнічне тлумачення багатьох ідей «сина божого».

Нинішні «історичні» образи-постаті київських князів Олега, Ігоря, Святослава і Великої княгині Ольги існують як інтерпретовані й адаптовані для Російської імперії – немовби виглядають такими, які увібрали у себе і уособлюють певні історичні періоди [1, с.12-14]. Тож кожен такий «образ» постать-особа і він є постать-період. Більше того, не період, який охоплюється терміном життя цієї постаті, а такий історичний період охоплюється подіями, які відбувалися в інші часи і на інших теренах, проте психотипово ці події можуть бути притаманними конкретній постаті, не як історичний, а як виразнику певних рис певного психотипу.

Наразі ці постаті можуть сприйматися лише як певні психоетнічні стереотипові образи, створені в часи розвиненої Княжої доби, щоб засвідчити Світові державну свою «божественну» надуману, а не правдиву історичність і в залежності від належності до західноєвропейської духовної традиції чи південно-європейській долучалися ті або інші «біографічні» подробиці, які в більшості своїй і не відповідали тому, що умовно визначається «історичною правдою». Після перебирання на себе Московським царством, в подальшому Російською імперією, більшовицьким режимом СССР «правонаступництва Великого Києва» і „всесвітньої величі Київської Русі” відбувалося істотне коригування у формуванні «важливих привнесень» – необхідних «історичних» стереотипів. Наразі ці стереотипи утверджені у вихованні й мистецтві, в матеріальній культурі, навіть втілені в державній ідеології як атеїстичного, так і ідеалістичного штибів.

Чи потрібні сучасній Україні ці «історичні» стереотипи минулого? Як науковець, я вважаю ні, проте на них виросло багато поколінь. Ці стереотипи увійшли в свідомість, підсвідомість, як очевидне! І спробуйте лише обмовитись про їхню недоречність в певних колах! Отримаєте в нагороду епітети, з яких лише „зрадник” буде літературним.

Натомість неприродну «історичність» стереотипу православо-візантійської величі Києва першими відчули російські науковці, політологи тощо в період Перебудови [3, с.23-27]. Тож бо й П.П.В'яземського згадали, який відкрив давній, «справжній» слов'янський водний шлях для громадян Російської імперії, бо їм про нього і знати було заборонено. П.П. В'яземський дослідив повідомлення європейських хронік та свідоцтва скандинавських саг і "звернув увагу, що для мешканців північних країн берега рік Одеру та Ельби (Лаби), заселених слов'янами, слугували велелюдними торгівельними магістралями, які з'єднували береги Балтики з Центральною Європою. Звідціля, із Чехії і Баварії, починався тогочасний шлях на південь Дунаєм – до сучасного Дьєра на Рабі, звідкіля повернувши на південно-захід, через Карінтію можливо було вийти до сучасного Трієсту на Адріатиці, щоб через Венецію направити свій шлях до Риму, або, продовжуючи спускатися Дунаєм, обрати один із двох шляхів, які починалися від Белграда: на Ніш, Средець (Софію), Філіппополь (Пловдив) та Андріанополь **старою “Трояною тропою”** [1, с.34-39](підкр. моє – В.С.), яка закінчувалася, а точніше починалася від давнього славетного міста лелегів Трої або Трояні! Ще Тіт Лівій свідчить, що і майбутній Трієст заснували біженці-мігранти з Трої (Трояні) та прилеглих до неї і споріднених племен [7, с.123-157]. Проте загальновідомим фактом в античні часи було те, що з Північного Надчорномор'я Істром населення того терену до великого потопу, що утворив Босфор та Дарданелли, а також Азовське море, як і після цих подій постійно прибували до Адріатики. Давнім римлянам дошкуляли пірати з Адріатики, а аж занадто королівна Теута, яка керувала країною на сучасному хорвато-сербському узбережжі, а також потужною і видатною піратською флотилією. Також хотів би наголосити, що і еллінська колонізація, як і римська експансія, аналогічно окупаційним західноєвропейським рейдам, на кшталт четвертого Хрестового походу, метою своєю мали пограбування південно-східних терен Східної Європи і нав'язання автохтонам своєї волі через

брутальну силу, згодом перетворивши її на чужу місцевим геопсихологію – спотворений світогляд і викривлене світобачення. На ці терени, які об'єднують і українські землі, страшне пограбування та фізичне навантаження приносили східні орди з Азії, проте щоб, наприклад, разом протистояти брутальним джінгізідам (т.з. «татаро-монгольське іго»), західні європейці самі грабували слов'янський терен. Показовою є політика стосовно Косово, давньої слов'янської (як і протослов'янської) території. Ще з кінця 18 ст. західноєвропейці на заході Балкан прагнули свого панування, проте безпосередньо не були до цього спроможні. Тож і здійснили це через свого ставленика, такого собі творця Великої Албанії Алі-паші Тепел енського, який дечого й досяг. Проте 1822 його стратили, мені здається повісили, як, наприклад і відновлювача Римської імперії Беніто Мусоліні, догори ногами.

Напевне, що увесь комплекс, не відповідних дійсності, міфологем „Кієвская Русь” було створено свідомо, щоб таким великим історико-культурним „монолітом” поховати правдивість унікального суспільного розвитку на нинішньому українському терені і виокремити як одноосібно правдиву ідеологему про спільність походження та становлення деяких новітніх народів від єдиної давньоруської народності, слов'яномовносвідомісного суспільства (надметаєтнічної геополітичної структури). Засвідчивши „історичну правдивість” цієї обставини через утвердження в світовій історіографії, в контексті світоглядно-теїстичної підлеглості греко-православній Візантії, – антислов'янській геополітичній структурі[5,с.25-71].

«Псковські» ж історичні свідчення – як легенди, певний літературний твір народної психотворчості північних балтів, мордвинів та фінів угромовних та інших ослов'янених народів, які в подальшому „наростили” на своєму духовому каркасі „історичного тіла”, в Середньовіччі міцно утвердили побутову оповідку про „чудний плод благоцвітущий” із града Плєскова, який згодом дійсно перетворився в історичний канон „праматері всех князей русских”. І хоча цей культ, як осучаснена (на той час) геопсихічна версія найдавнішого всесвітнього культу Великої Матері, було введено задля практичної значимості. Все ж має він свою геополітичну тяглість із часів утвердження конкурентного водного комунікативно-торгівельного шляху, на противагу скандинаво-хазарському. В майбутньому саму ідею перетворили в „культ засновниці русской (російської) держави та русской (російської) церкви”. Правопис потребує збереження, щоб не виникало історично-лінгвістичних недоречностей: «русичі» або «русські люди» чи «русси» тощо – назви людності, яка проживала на теренах сучасної України, зокрема в лісолуковій її частини, а країна їхня на той період називалася Русь. За сучасного вивчення історичного матеріалу реального існування набули Київська Русь, Чорноморська Русь, не докінечно визначеною є Дунайська Русь. Усі ці назви мають написання із одним “с”. Коли ж цією назвою почали користуватися в Московському царстві, то почали використовувати два “с”, щоб розрізнити, що русские – це не руські. Видатний російський вчений дослідник Л.Н. Гумільов навмисне плутає “русских” із “русскими”, а тому, зокрема, і щоб не називати Україну Україною, у нього виникає «населеніє южной части Восточной Европы», літописці стають «русскими», а не «русскими», чи «давньоукраїнськими», за аналогією із «давньоєгипетськими», говорячи про давню Країну фараонів – Та-Кем. Країна ж, яка нині є, має назву Россія і населення її наразі називається росіяни. Обов'язково два “с” і в назві країни, і в назві країн, щоби відрізнити від Росії, країни, яка в 10-11 ст. ще існувала на Керченському півострові – це був головний терен тогочасної Чорноморської Русі[2,с.152-176].

Безсумнівно, що саме отут і була правдива вотчина тогочасних чорноморських морських розбишак. Тому Л. Диакон[4,с.124-158] із чіткою переконаністю веде мову про існування величезного флоту – головну загрозу візантізму в Чорномор'ї. Флот цей не міг бути річковим і ходити до Візантії з Києва (особливо через пороги), а це не беруть до уваги пізніші історіографи. Так от, саме морський флот напав на Візантію з боку Боспора Кімерійського, проте був розтросчений в 941 р. Регіон Кімерійського Боспору за часу еллінізації Чорномор'я аж занадто заселено: в “Періплі понту Евксинського” та і Страбоном згадуються міста Пантікапей, Фанагорія, Кітей, Коркондама, Зефірій, Акра, Німфей - усі вони наразі під водою.

Вже в 19 ст. багато дослідників звернуло увагу, що “Повесть временних лет”, як і більшість літописних писань, як і пізніші твори штибу “Книга Степенная царського родословія, содержащая історію, російскую с начала оная до времен государя царя і великого князя Іоанна Васильевича” (М., 1775 р.), від правдивої історії далекі. Стосовно “Повесті временних лет” це засвідчили і Бестужев-Рюмін К.Н., Шахматов А.А. та інші: «початкові глави “Повесті временних лет” виявляють собою текст “Сказання про перших князів”, доповнене сюжетами найрізноманітнішого походження». Проте я переконаний, що і “Сказаніє...” (або більш давня за часом сага) складена була гарним скальдом, який переоповідав слов'яно-балтський романтизм на історичну тему, виконуючи певне замовлення богословів і державників, які потребували ідеологічної міфологеми. Тоді як пізніша ідеологема

стосовно об'єднання усіх східних слов'ян під гаслом “відновлення київської спадщини” повинна була мати твердою саме оцю “Київську спадщину”. Мати її потрібно було хоча б у вигляді такої собі записаної “відомою” постаттю із очевидної давнини – «справді писане, історичне джерело». Тож маємо: *ad fontes*.

Не були ані кияни, ані інші слов'яни давньоукраїнського терену носіями „ідеології” Давнього Києва щонайперше для Московії. За таких носіїв правили до 1350 р. вихідці з новгородських та білоруських земель, тобто носії безпосередньої ідеології балтів під духовим впливом західних слов'ян, для яких взірцем дійсно була оповідь про “Київський стіл” і міфологізована харизма нащадків провідників київських кланів князів-воїнів. Вони сприймали “на віру” як подарунок долі від сильніших, „обігрітих небесною ласкою”, державну бюрократичну мову, юридичне право “Руську Правду” тощо. Проте ті, кому вихідці із Білорусії, Полоцька та Новгороду (вцілілі опісля Володимирова хрещення) відтворювали ці ідеологічні програми не усвідомлювали (хоча і мали генетичну справжню спадковість, як і їхні супротивники) психічно усього того сакрального змісту “київські ідеології”, бо не лише в Московії, а й у Великому князівстві Литовському немає і натяку, приміром, на духове уподібнення чи хоча б копіювання Софії Київської, а чи Десятинної церкви, якщо вести мову про історичну спадковість влади та державної ідеології. Київське князівство, приміром, в особі Великої княгині Ольги, а чи князя Володимира, навіть на догоду Візантії не користувалося іменами, отриманими при хрещенні (Єлени та Василія), а користувалися, як і усі їхні київські, чернігівські тощо нащадки, слов'янськими іменами, як і їх близькі, челядь, військо. Московські ж князі-царі – Івани (І, ІІ...) та Василії (І, ІІ...), згодом Дмитрії, Борис, Михаїл, Алексей, Пьотр (І, ІІ...), Єкатеріна, Єлізавета. Натомість серед провідників жодного Святослава, Мстислава, Всеволода або Володимира (окрім Ульянова). „Московського придворного часів Івана швидше назвали би Теміром чи Булгаком, аніж Володимиром, Глібом чи Всеволодом” – звертає увагу Едвард Кінан. Тим самим неவிбагливо засвідчуючи прихильність до тюркомовних імен, саме вони й привносили те, що згодом російська історіографія визначала як “татаро монгольське іго”, тобто воля Золотої Орди, в якій “татаро” є свідченням присутності тюркомовних племен «татар» з терен Прибайкалля, яких винищив Тамучин (майбутній засновник кочівної імперії монголів) за що від тогочасних китайських імператорів й отримав винагороду – Джингіз-хан. Натомість ігнорувалася Московією справжня “слов'янськість”, якій і належать безпосередньо “спадщина” Давнього Київа[3,с.110-135].

З усього пантеону “засновників” легендарної Слов'янської Русі, починаючи від О(А)скольда і Діра, Олега, Ігора, Святослава, дітей Святослава, закінчуючи Володимиром лише Ольга виписана достатньо життєво, хоча й проглядає бажання створити офіційно сакралізовану християнською православною церквою міфоідеологему “святої княгині Ольги”. Культ “образу” подвижниць християнської ідеї у вигляді **візантійської ідеології в слов'янських землях**, а згодом і в ослов'яненних (колонізованих) землях, “як праматері всіх князів руських”. Це має свою історичну природну тяглість від архетипу „богожінки” до етнопсихообразу Великої Богоматері через геопсихологічний культ Жінки-Сонця Премудрості Великої. Тому центральною постаттю в соборі Софії Київської, визначному центрі слов'янської ідеології, як духово-мистецько-теїстичному храмі, є жіноча постать – Оранта у давньослов'янському дохристиянському вітанні Великого Неба. В народі на пересічному рівні здавна вважалося, що це образ Ольги Премудрої, княгині Київської, Заступниці Київа та усіх терен слов'янських.

Усе “давньоруське” офіційно-літописне переплутування розпочинається із “Повесті временних лет”, до якої, анічого вартого уваги не існує, важливо – а чи існувало загалом? На моє глибоке переконання, до “Повесті...” треба ставитись лише як до оригінального художнього твору, створеного на певне публіцистично-політичне замовлення, поза історіографією. Як, наприклад, “Повість про принца Гендзі” в Японії, що написала Мурасакі Сікібу, жила 978-1014 рр. Цей твір вважають чи не найпершим романом в Світі, проте він ніколи не може претендувати на статус “історичної” книги. Правдиві історичні факти Русі, що висвітлені на папері чи на дереві, згинули разом з т.з. “книгозбіркою” князя київського Ярослава, із якої врятувати сучасники змогли малу часточку, вже з якої згодом було скопійовано той давній художній твір, який наразі має назву “Велесова Книга” чи “Книга Волоса”. Слід розуміти, що ця назва *умовна*. Сама “збірка” здійснена нині із віднайдених і не знищених фрагментів. Приміром ми нині широко користуємося назвою “Трипільська культура” та “Трипільська цивілізація” – це також умовні назви, а не самоназви. Такі назви як Давній Єгипт чи Давній Китай або Давня Мексика – це також умовні назви, які застосовують лише для зручності, бо назви Єгипт, Китай, Мексика, Греція, Сирія, Ізраїль чи Палестина і Ірак з Іраном – це сучасні назви, то ж якщо до цієї сучасної назви додають слово Давній (рос. древній), то це лишень говорить за те, що на теренах, які визначаються сучасною назвою, існувала котрась країна із своєю особистою назвою або

якесь об'єднання племен, кланів тощо, яке нині називають котроюсь археологічною культурою. Тож і т.з. Трипільська культура чи цивілізація має можливість означуватись як Давньоукраїнська чи Давня Україна тощо. Вірогідно, з одночасно збереженого “Епосу давніх слов'ян” (назва гіпотетична), було створено значно згодом “Слово о полку Ігоревім”, до “оживлення” якого окрім київськоруських та московитських переписувачів доклали своїх “творчих” зусиль ще й “руськіє ісследователі, начіная с К.Н. Бестужева-Рюміна...”, якому належать “моменти” виникнення і зникнення “Слова...”[6,с.201-263].

Усі літописи-сказання й життя існують як перший акт-пролог сценарію головної “історичної” п'єси, вони готують центральне з'явлення постаті Великої Матері Оріїв – Ольги. Проте уся ця “ольгина історія” – “це історія Рюрика, та його спадкоємців: Олега, Ігора і Святослава, тобто історія виникнення древнерусської держави та її взаємовідносин з іншими народами – слов'янами, греками, скандинавами і тюрками. Це ще й історія утвердження на руской землі християнства, формування древнерусской культури – від писемності, градобудівництва, храмової архітектури, ювелірної справи до державних інституцій, дипломатичної служби [...] І все оце вміщується всього в одне сторіччя – від з'явлення Рюрика на сторінках літописів до смерті Святослава 971 року.” Багато із чим і не є можливим погодитись, зокрема починаючи “від з'явлення Рюрика” – це треба розуміти як алегорію, бо “рюрік”, як і “аскольд” у “Книзі Волоса” – провідник харцизяк. Тож зокрема треба розуміти, що “від з'явлення харцизяк”, якими на той час (9 ст.) були блукаючі найманці військовики вікінги-варяги, чи скандинавські, чи західнослов'янсько-балтські. Хоча слід зауважити, що правдивий скандинаво-західноєвропейський слід починається лише з Київського князя Ярослава Володимировича, мати якого скандинавка Рогнеда та дружина Ірина (шведська принцеса Інгігерда). Можливим є нагадати, що законною дружиною київського князя Володимира Святославовича була лише Анна, сестра Васілія II візантійського імператора, Рогнеду ж було княжичем Володимиром “прилучено” *силою*, тож бо за християнськими законами Ярослав був позашлюбним дитям нащадком, яких у батька-князя в дійсності не счесть, враховуючи кількість гаремів, якими володів київський князь лише в м. Києві. В хрещенні князь Володимир отримав ім'я Васілія, а Ярослав – Георгія. Тож бо Ярослав Мудрий – це є псевдонім князя Георгія Васильовича. Як на той час – звучить не по слов'янськи, проте для візантіє-московського боярського кола – досить природньо[6,с.45-89].

Зустріч майбутнього князя Ігора із легендарною Ольгою – алегоричний **художньо-романтичний твір**, далекий від історичності, де вагомими символами виступають **човен** та **перевіз**. Подальше життя Ольги в цьому творі не є виразним, воно висвітлюється із моменту смерті київського князя Ігора, яка за літературно-художніми літописами перетворюється на увертюру до суворого напучення нащадкам, здійсненого Ольгою стосовно древлян, які немовби вбили її чоловіка. Ця помста-повчання відбувалася поетапно і без помітного супротиву тих, кого повчали: після двох малих винищень – третє: п'ять тисяч “лучших мужей” древлянських було у стилі найдавнішої еллінської гекатомби чи за одіною традицією одне слово – за язичницьким обрядом жертвоприношення – винищено християнкою дружиною князя під стінами їхньої столиці Іскоростеня під час тризни, яку рішуче заперечує християнська ідеологія в усіх своїх інтерпретаціях. Далі наголошується, що через рік Ольга остаточно винищила древлян, а тих, що лишилися живими продала в рабство. Доречно зауважити, що князь на ті часи не був правителем, його наймали для захисту території від таких само «лобуряк-харцизяк», як і він. Дружина ж його чи наложниця (сожительниця) аніж якого ані юридичного чи якого іншого права не мала.

Лише з часів селевкідової Сирії та птолемеевого Єгипту еліта еллінів та еліта юдеїв відчували потребу одне в одному: елліни освоїли Біблію у здійсненому ними перекладі грецькою, юдеї ознайомились із Платоном і Арістотелем. До того періоду вони існували, одне суспільство не приділяло увагу другому й не тлумачило мови одне одного, окрім як на пересічному рівні. Від контакту їхніх різних світоглядів виникла світовідчуттєва антисистема – філософія гностицизму. На іншому терені від зіткнення елліністичного світобачення із іранським сонцепоклонством у 3 ст. народилося маніхейство, яке відбуло масштабних гонінь майже в усій тогочасній Ойкумені. Проте ідеї стикалися із сформованими світоглядними системами, породжуючи нові інколи навіть і негуманістичні за змістом. Нові антисистеми народжувалися від зіткнень територіально різних геопсихічних оригінальних осмислень світоустрою. Врешті-решт антисистема, утворена в 9 ст. в контактній території поміж Візантією та мусульманським Світом, з часом як маніхейство психологічно ж переадаптувалося в богумильство та утвердилось в Болгарському царстві. Слід зауважити, що християнство як психоідея, осмислення світогляду чи навіть богорозуміння ніколи не характеризувалося однастайністю усвідомлення основ “ісусового віровчення” мешканцями тих регіонів, в яких його переповідали євангелісти. В Західній Європі такий собі «гуру», винищуючи

масово місцеве населення, «відлучав» від ересі та бавився екзерцизмом наставляючи, як і «Добринюшка із Путятюшкою» вогнем і мечем «на путь істинний». Різне потрактування виникало завдяки розмаїттю традицій життєуяви, яка спиралася на підсвідоме виявлення оригінальної архетиповості, а також завдяки свідомому психоетнічному поведінковому комплексу “природне довкілля”. Зауважу, що не лише греки та латиняни не знаходили одностайності у розумінні та поширенні «Святого письма», як православ’я та католицизм, а й прихильники ісламу та іудаїзму мали значно інші інтерпретації богошанування в своєму середовищі, хоча і поширювали свій вплив досить вдало. Лише завдячуючи зброї, погромами та винищенням одне одного психоідеологічні здобутки людства знаходили своїх прихильників. Проте слід наголосити, що велись і визначні філософські диспути. Приміром не випадково Лев Гумільов зазначає: “Іудеї зберегли більше рештків давньої образованості, ніж французи, і тому перемагали християн в диспутах, виникавших з приводу Ветхого заповіта. Пропаганда їх мала успіх. Молодий монах з Алеманії прийняв в 847 р. іудаїзм, оженився на єврейці, поїхав до Іспанії і там збуджував арабів до переслідування християн”[2,с.145-189].

На той час ще аніяк не могли визначитися із загальним церковним календарем через різне потрактування збігу часу від днів "утворення Світу" і це викликало досить істотні дискусії. Слід пам’ятати, що хоча 860 р. (така люба багатьом патріотам подія) Аскольдове військо ледве не оволоділо Царгородом (Константинополем), все ж 867 р. силою відбулося прилучення до першого хрещення Русі тож бо і ця обставина мала б, не кажучи про військову колотнечу, викликати гострі дискусії на наших теренах. Бо ж невже на слов’янських теренах усе вирішували вояки? Можливо ж були і мудрагелі?! До цих думок мене спонукала ротонда в київському урочищі "Аскольдова могила". Хоча ротонду й було побудовано 1810 р. коштом мешканця м. Воронежа п. Мещерякова, проте ті, хто будував вірогідно мали ж якусь інформацію стосовно подій кінця 9 ст., які відбувалися і не мали такого цинізму більш притаманного нашим сучасникам, бо вигляд павільйона-ротонди – архітектурне нагадування античного храму – храму дружби або мудрості є дуже виразним натяком на диспут, а не на нахабне вбивство[7,с.67-91].

Необхідно дати певно пояснення іменам дійових осіб: в середні віки в тогочасній Європі верховних провідників називали за найменням та їхньою найхарактернішою для суспільства психічною ознакою, приміром, Магнус Добрий, Вільгельм Завойовник, Карл Великий, Кароль Тихий. Згодом почали рахувати, приміром Карл I, Карл II тощо. Проте виникала плутанина і тому рекли – Карл I Чеський, або Карл Анжуйський. На Русі використовувалася та ж термінологія: Ігор Старий, Ярослав Мудрий, Святослав Завойовник і навіть Олег Віщий. Зокрема, існує думка, що Аскольд і Дир – це Аскольд Міцний, бо на кельтській мовній основі “дир” міцний, сильний, поважний або мудрий (С. Наливайко, відомий фахівець з санскриту, наголошує, що “дгі” – мудрий). Того ж часу слід зазначити, що ім’я Аскольд чи Оскольд могло утворитися від “скальд”, тобто натхненний виконавець патріотичних пісень. Те, що нині є загальновідомим як кобзар, гусяр, трубадур, бандурист і зовсім сучасне бард або виконавець авторської пісні. Короткі пісні, що їх виконували скандинавські барди-скальди, несли в собі, за легендами велику містичну силу. Врахувавши все наведене вище, є можливим прийняти, що Аскольд – це Мудрий скальд. Лише, як вірогідне, бо тоді можливим може бути, що його зміг подолати Олег Віщий, коли “віщий” скоріш за все – “вохв”, якого також цілком можливо вважати не лише мудрим, а й носієм дохристиянської ідеології. Тоді, можливо, має право на існування версія стосовно великого філософського диспуту, де зішлись два на той час відомі мудрагелії західного та східного штибу, і один з них переміг. Через те до його проводу й перейшла влада на терені Русі; і в пам’ять про супротивника було поіменовано місцевість, на якій було споруджено храм “мудрості”.

У давнину біля Києва р. Дніпро протікала попід самим нагорним плато, під впливом природних змін ріка дещо змінила своє русло, залишивши на рівнині свій рукав – річку Почайну. Тож біля гирла р. Почайни, яка протікала повз давніший район Києва Поділ, у р. Дніпро було Угорське урвище, від якого значно пізніше було зроблено дорогу, яка зв’язувала урвище із Лядськими воротами міста Ярослава. Вважають, що саме в цьому місці й був перевіз через р. Дніпро. З літописів відомо, що над місцевістю “Аскольдова Могила” була церква св. Миколи, а ще десь "під Угорським" знаходився й один з княжих дворів. Крім того, поряд розташовані “Варязькі печери” та “Нижні печери” Києво-Печерської лаври[5, с.28-32]. Нині тут парк “Аскольдова Могила” та “Могила Героїв Крутів”.

Київський собор Святої Софії, що є найвеличнішою культовою спорудою в Східній Європі, закладено «згідно “Повісті минулих літ” Нестора (Чорноризця Феодосіївського монастиря Печерського) Ярославом Мудрим у 1037 р. на честь перемоги над печенігами. За новгородським літописом, його закладено в 1017». Відповідно до новгородського уточнення не на честь перемоги над печенігами. Натомість нині вже відомо, що будівництво собору ще розпочав князь Володимир

Великий на місці існувавшого дерев'яного храму. Існує устійнене переконання, що Київська Русь заповідливо намагалася наслідувати досягненням найбагатшої ранньосередньовічної держави Візантії, те саме й стосовно історії Софійського собору в Києві[5,с.67-81].

Найбільшим християнським храмом того часу був Софійський собор у Константинополі (Царгороді), збудований візантійським імператором Юстиніаном у 532-537 рр. Його розміри, досконалість архітектури та пишне оздоблення перевершили легендарний Єрусалимський храм Соломона. Про пряме копіювання храму Софії у Києві за прикладом візантійських імператорів не може бути й мови. Проте для нас важливим є інше – грецьке слово “софія” – “мудрість”. Тож і головна ідеологема київського князя Ярослава Володимировича походить від “софія” – мудрствування, прагнення філософствування, а через те і оновлення світогляду загалом, як нової державної психоідеологеми. Проте яке оновлення?

Геополітичне минуле Ольги й Святослава є орієнтованим на болгарське державне протистояння греко-візантійській експансії в протослов'янській геопсихічній Навколочорноморській зоні. Столицею нинішньої Болгарії є саме м. Софія, далєбі цю назву воно перебрало на себе в 14 ст., а до того існувало як Средец, яке отримало на початку 9 ст., коли увійшло до складу Болгарського царства, балкансько-дунайської слов'янської держави. Через що воно отримало сучасну назву Софія, також відомо – ще в середині першого тисячоліття у м. Сердіка (на той час), як і у Візантії було побудовано собор Святої Софії. Собор цей частково зберігся і нині існує в Болгарській столиці. Зовні він зовсім не схожий ані з Константинопільським, ані з Київським, а нагадує шатер булгарський чи мадярський. Чому Софія Київська?

З часу з'явлення майбутньої княгині київської Ольги існувала в Давньому Києві дерев'яна культова споруда на честь Софії – мудрості, яка породжує Віру, Надію, Любов, котрі сприяють генезі людства, яке прагне гуманістичності свого розвитку, яке в Ісусовому світосприйнятті втілюється в усвідомлення “не убий” (не тільки людину, а й тварину без потреби, рослину, землю, ландшафт тощо). На місці дерев'яного храму і без згадки про нього, було побудовано, як писав Іларіон в “Слові про закон і благодать”: “церкву дивну та славну всім сусіднім країнам”. А щоби помилки не відбулося із зовнішнім виглядом собору, то навпроти головного вівтаря зображено самого князя серед рідних із макетом собору в руках. В самому Соборі окрім головного вівтаря є північний, присвячений святому Георгію, покровителю князя Ярослава. Бо сам князь в хрещенні мав ім'я Георгія, так і данський хельгконунг Рюрик, в хрещенні мав ім'я Георгій. Сліди Рюрика-Георгія нині досліджують російські науковці в регіоні легендарного Кітеж-града. Визначивши район, віднайшли поховання, що було здійснено в рівні царського, за ідеєю наближеного до поховання давньоєгипетських фараонів[7,с.232-264].

Фрески ж південного вівтаря присвячені архангелу та архестратигу Михаїлу, культовій постаті Давнього Києва. Нині в столиці України точаться словесні баталії навколо скульптурного зображення Михаїла, з Майдану Незалежності, створеного у відповідності до образу давньої традиції, приміром, темний колір (чорний або темносиній) – найвищого воїнства. Принагідно нагадаймо, що ім'ям Михаїл було поіменовано охрещеного болгарського царя Бориса. Близькою родичкою якого й була майбутня Велика Київська княгиня Ольга і образ його, як борця проти імперського греко-візантійського мондіалізму та їхнього споживацького використання ісусового богорозуміння. Та й Борис не таке вже й чуже для Русі ім'я і не лише через культ Бориса та Гліба, а через поширене в Чорній Булгарії Барс-Борис й Боян – справжні історичні постаті. Таким чином південний та північний вівтарі семантично відображують історичну геополітичну **вертикаль**, не “з варяг да в греки”, а з слов'ян-дунайців з річки Істр Шляхом, започаткованим Ольгою Премудрою із символом архангелом Михаїлом-Борисом, річкою Дніпром-Славутою до варяг-західноєвропейців, започаткованим і утвердженням Ярославом Мудрим із символом Георгієм-Рюриком.

В Соборі “ансамбль мозаїчних зображень високо у вівтарі, головним серед яких є величний образ Богоматері – Оранти (заввишки 5,45 м). У підборі кольорів – синє вбрання, тепле золоте тло – живописці досягли надзвичайного ефекту в сприйманні її як добра й заступництва для всього людства перед Богом”. Ці два кольори (небесне й золотаве) відіграють у візуально-символічному вираженні давньоукраїнської філософії те саме, що в даоській філософії “ян – інь”.

Напис, що зроблено на золотому колі німбу навколо голови Оранти: “М-Р О-У”, християнські теологи потрактовують як “Матір Бога”, а слов'янофіли – “Матір Оріїв”. Відомо, що сакральномистецький образ Богородиці Оранти склався у Греко-Візантії під впливом македонської династії ще тоді, коли вона відчувала значного духово-ідеологічного вірмено-павлікіянського впливу, проте згодом ще більше болгарського богумильства. В храмі Софії Київської очевидним є різний ідеологічний підхід у формуванні загальної *духової атмосфери* собору не лише будівельниками та

художниками, а й тими, хто керував їми. Надалі образ Оранти стає дуже поширеним у православних храмах. Сам давніший храм має подобу із грузинськими культовими спорудами і це є важливою обставиною. Проте ця особливість в подальшому зазнала значної зміни.

Вся психозорова увага в Соборі зосереджується на образі Оранти-Заступниці. *Оранта* походить від молюся – зображення звернене до Неба, до Бога, відоме з багатьох світових богорозумінь і має давню традицію у землеробських культурах ще 5-3 тис. до нашої доби, поступово перетворившись на провідний образ Богоматері в християнській церкві. На київському ж зображенні **вона** ще без покривала на голові та дитини в руках. Це психоідеологічно давніше зображення перенесене майстрами до християнського храму. Зображення вважалося “Заступницею” і народна психологія утворила символ-оберіг – допоки є Оранта-Заступниця є Київ – мати земель та міст **руських**, себто слов’янських, відповідно і українських: символічне зображення Ольги Премудрої, яка широко представлена в українському фольклорі. Згодом його дещо «випадково» заступає фольклорний образ Васіліси Премудрої, спонуканий вже російським фольклором, а згодом і утверджений советською фольклористикою.

Мною здійснено спробу фрагментарно відтворити історично-семантичний геополітичний образ слов’янського регіону, який включає в себе і сучасний український терен на зламі тисячоліть, щоб приблизно уявити ту складну природну ситуацію, в якій відбувалася генеза Давньоукраїнської держави в центрі Середньовіччя. Бо стереотипова ідеологема, прилаштована російською історіографією до Усесвітньої історії та розтиражована в російськомовносвідомому середовищі і поглиблена запопадливою народною психологією, навіть наближено не відповідає дійсності. Одразу зауважу, що в статті не прагну до встановлення “вичерпної істини”. Лише роблю спробу, обгрунтовану порівняльним аналізом, змінити штучно виготовлені на замовлення і вже давно застарілі стереотипові вигадки, проте переконаний, що “правдивого, історичного записання Життя не існує” [5, с. 110-187].

Список використаних джерел та літератури:

1. Вяземський П.П. Две статьи. – Воронеж, 1893.
- 2..Гумильов Л.Н. Этносфера: история людей и история природы. – Спб.: ООО «Издательский Дом "Кристалл"», 2002 – 576 с.
- 3.Дзюба О.М., Павленко Г.І. Літопис найважливіших подій культурного життя в Україні (X – середина XVII ст.). Посібник –довідник – К.: АртЕк, 1998 – 199 с.
- 4.Диакон Лев. История. – М., 1988.
- 5..Зорин А.Д., Кутовой А.И., Розенберг В.А. Киев XII – XIII веков. Карта-реконструкция. – К.: Мистецтво, 1972 – 2,8 усл. печ. л.
- 6.Кінан Е. Російські історичні міфи. – К.: Критика, 2001. – 283 с.
- 7..Ливий Тит. История Рима от основания города – М.: Наука, 1989.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2008

Валерий Снежко.

Славянские историческо-семантические образы украинского Терена

Аннотация: Статья является осмыслением разнообразных символов, присутствующих в историческом процессе психоэтнического становления Великого Словянского Терена (територии) от Дона до Дуная и Карпат, который включает в себя современную Украину.

Ключевые слова: Символ, Азовское море, Чёрное море, Терен, Велика княгиня Ольга, собор Святой Софии Киевской.

Valeriy Snizhko

Slavic Historical and Semantic Images of the Ukrainian Teren

Annotation: The article is the comprehension of various symbols available in the historical process of psychoethnical formation of Great Slavic Teren (territory) from Don to Danube and Carpathians which includes modern Ukraine.

Key words: Symbol, the Azov Sea, the Black Sea, Teren, Great Princess Olha, St. Sophia Cathedral.

УДК 94 (477)

Леонід Токар

Досвід та уроки революційної доби (1917 – 1920pp.) у побудові незалежної Української держави

Анотація: *Стаття присвячена науковому осмисленню сутності й значення досвіду та історичних уроків в системі людського буття, порівняльному аналізу їх прояву в період української національно-демократичної революції 1917-1920 рр. та в умовах побудови незалежної української держави.*

Ключові слова: *Досвід, історичні уроки, закономірності, українознавство, свідомість, державотворення.*

У наш час, напевне, уже ніхто не стане заперечувати істину, що кожна людина, кожна нація і народ — явища феноменальні, неповторні й самодостатні. Таким же неповторним постає й кожне покоління людей у своїх устремліннях, ідеалах, ціннісних орієнтаціях, засобах дії та способі життя.

Але в такому разі може виникнути запитання, а який же сенс тоді у вивченні історичного досвіду, коли у світі, в якому ми живемо, усе: кожна мить, кожен період буття людей, як і вони самі, явища неповторні. І досвід їх формується лише відносно певних умов, особливостей історичного періоду, специфіки проблем, які уже ніколи не повторяться.

І тим не менш, всякий раз: будь-то на природо-генетичному рівні, чи на рині свідомості й підсвідомості, а то й інтуїції, люди незмінно звертаються як до власного досвіду, так і до історичного досвіду своїх попередників. Що ж тоді вони хочуть там віднайти для себе?

А справа в тому, що в досвіді та уроках буття народу виявляється не тільки і не стільки якісь конкретні люди і форми їхньої дії, а в першу чергу сутнісний аспект життя, його спрямованість, темпи розвитку, причини прискорення та уповільнення суспільних процесів, які характеризують стан свідомості людини, нації, народу, людства, розкривають їх взаємозв'язок, механізми формування, органічну єдність і неперервність життя розумного в усьому його просторі та часі.

У досвіді та уроках відтворюється великий закон природи, який обумовлює органічну єдність складників цілого й одночасно багатоманіття форм їхнього прояву.

І саме тому досвід та уроки буття народу сприймаються не в статичності, а як процес, що дає можливість побачити і зрозуміти тенденції, закономірності й особливості розвитку даної цілісності. І хоч досліджуються вони в конкретно-історичному контексті та проекція їх завжди спрямована на цілісність, її часопросторову перспективу.

Тож вивчення досвіду та засвоєння його уроків важливі не своєю конкретикою, яка уже ніколи не повториться, а з'ясуванням причин: чому саме так проявилася ця конкретика і наскільки вони (причини) є закономірними для прояву будь-якої іншої конкретики? І це дає підставу розглядати досвід та уроки людського буття як конкретно-історичну форму прояву закономірностей історичного процесу.

Під впливом уроків життя логіка історичного процесу проникає в свідомість і формує переконання кожної людини, кожного народу, всього людства. І за силою впливу ніщо не може зрівнятися з переконанням, яке сформоване на життєвому досвіді людини, історичному досвіді народу в процесі самопізнання й самореалізації їхнього природо-історичного покликання.

Тож маємо всі підстави для визначення досвіду та його уроків як універсального засобу дослідження й творення людського життя і перш за все пізнання механізмів формування і розвитку свідомості людей, особливостей її прояву в процесі реалізації мети та завдань їхнього буття.

З упевненістю можемо говорити й про головні та першочергові напрямки наукових досліджень цих явищ в українській спільноті. Це: досвід та важливіші уроки формування української нації, її території, процесів державотворення, організації суспільного життя, розвитку культури, духовності народу.

Ці напрями актуальні для кожного історичного періоду, оскільки саме вони визначали й визначають головні магістралі нашого розвою. Та в історії українського народу були періоди, коли соціальна активність і масштаби його діяльності виходили далеко за межі часу й простору самого дійства. Це, перш за все, доба Київської Русі й козацько-гетьманської держави, епоха української національно-демократичної революції та побудови національної держави в Україні..

Таким, незаперечно, увійде в історію і наш час, характерний великими суспільно-політичними потрясіннями, перемогами і поразками, здобутками і втратами..

І багато що в тому стає зрозумілішим, коли подивимося на нього через призму досвіду попередників. Де і в чому могли б діяти переконливіше, результативніше, не повторюючи відомих помилок минулого, де (як нерадиві школярі) не засвоїли уроки історії.

Найбільш показовими в цьому відношенні стали сфери економіки, культури, суспільно-політичного життя та державотворення.

Проголошення політичної незалежності України і початки творення національної держави, визнання її сусідами і світовою спільнотою, здавалося, відкривали неабиякі можливості для творення більш заможного і повнокровного життя українського народу.

Однак, і по 16-ти роках політичної незалежності в Україні відчуття такої перспективи все ще не наблизилось. Більше того, те піднесення, яке панувало на початку 90-х рр., почало змінюватись песимізмом і розчаруваннями. Раніше на шляху творення національної держави головною перешкодою поставали зовнішні сили. Що ж і чому тепер стримує цей процес?

Шукаючи відповідь на це непросте запитання, нам, може, як нікому іншому, нині необхідно задуматись над словами відомого філософа Мераба Мамардашвілі про те, що "незалежність нам потрібна ще й для того, аби себе побачити".

Росли під наглядом "гувернерів" та "гувернанток" аж до повноліття. Носили все, у що одягали. І ось настала пора самим подивитися на себе. Виявляється, що і вчили нас не так, і робили ми не те, що треба. А ще прикріше, що навчили робити не так, як думаємо і говоримо.

І чи не перший важливий урок, який ми все ще не засвоїли, це розуміння того, що критичне відношення до історичного процесу — це не безоглядне відкидання всього і вся, що було до нас, а усвідомлення принципів, за якими відбувалося дійство, засвоєння уроків зробленого. На словах ми різко і справедливо засудили постулат більшовизму "весь мир насилья мы разрушим до основания, а за тем..." Засудити засудили, а принцип залишили. Бо інакше складно пояснити, як же можна було так розладнати економіку, зруйнувати потужну промисловість, сільськогосподарські комплекси, розвинене зернове, м'ясомолочне виробництво і, відповідно, ринок праці лише тому, що все те існувало у несприйнятних політично назвах і формах. І тепер, як наслідок, бідкаємося: як же відродити усе зруйноване.

Не менш показовим у цьому відношенні може стати суспільно-політичне життя України. Національно-демократичні сили (партії, рухи, об'єднання), що виникли на хвилі мітингового ентузіазму, коли руйнування старої системи організації економіки, суспільно-політичного життя і влади було головним завданням, виявилися малоспроможними у час творення нової конструкції держави, влади, управління. Розпорошившись спочатку у десятках, а тепер уже і в понад сотні партій і партійок, вони так і не витворили структуру (організацію), яка б на ділі могла очолити суспільну потугу, державне будівництво.

Пов'язуючи свою ідеологію і політику головним чином з антикомунізмом, ці сили навіть не помітили, коли стали заручниками комуністичної ідеології та практики, оскільки без них (їх заперечення), вони вже нічого людям сказати не могли. Та й самі крок за кроком почали уподоблятися тій силі, проти якої так активно виступали. На ділі різниця виявилася формальною, знаковою, а не по суті. Хоч одна відмінність все ж таки помітна: вони так і не спромоглися виробити «власну» ідеологію, стратегію і політику, які були б не просто привабливими, а відображали інтереси та сподівання народу. Їм так і не вдалося віднайти своєї ніші між старим і новим, виявити своє бачення, свою оригінальну роль та дію у творенні нового.

Здавалося б, що за домінуючих і різко виражених тенденцій розбудови власної держави, етнонаціональної консолідації і неадекватності суб'єктивних дій для наших політиків цілком логічним було б заглянути хоч би в учорашній день: як діяли попередники, що їм вдалося, а що ні, що стало на заваді. Аналоги ж майже поруч — це революційна доба (1917–1920 рр.), це доба УНР, гетьманської держави та директорії, це на кінець унікальна діяльність Центральної ради.

У чому ж проявився феномен Центральної ради? Напевне, слід бачити два його аспекти: об'єктивний і суб'єктивний.

Перший дає можливість зрозуміти: чому взагалі стала можливою поява такої організації як Центральна рада? Другий — чому саме такою була її діяльність?

Зіставляючи факти, аналізуючи події тієї доби, доходимо висновку, що поява Центральної ради була своєрідною відповіддю національно-демократичних сил на виклик часу.

Після нищівних погромів царизму на поч. ХХ ст. українство вступало в період революції 1917 р. розпорошеним, недостатньо організованим, різноголосим. Та коли проаналізувати програми українських політичних партій і рухів того часу, то можна побачити, що все ж спільним для них було прагнення консолідації нації навколо ідеї творення власної держави. Саме ця ідея й стала стрижневою у витворенні Центральної ради як координатора національно-демократичних потуг українства.

На відтинку часу трохи більше як рік в історії Центральної ради було впресовано стільки проблем, задумів і потуг для їх здійснення, яких би за інших умов вистачило б на ціле століття.

І одним із головних уроків доби Центральної ради для нас може стати урок творення самої Центральної ради, діяльності її структур як координатора державотворення в Україні.

Саме з діяльністю ЦР у нас асоціюється цілий ряд принципово важливих державницьких актів та дій тієї доби і, перш за все, прийняття доленосних для України універсалів. Їх роль і значення в історії України важко переоцінити. Фактично з проголошенням IV Універсалу світові вперше стало відомо не тільки про утворення нової самостійної української держави, а й про існування окремої самобутньої нації і народу. Сила універсалів була, як і нині є в тому: **по-перше**, що не зважаючи на поразку національно-демократичної революції і призупинення революційних перетворень, презентація української держави в світовій історії відбулася;

по-друге, що творилися вони (універсали) на основі глибокого аналізу тогочасних суспільних процесів та з урахуванням об'єктивних тенденцій в суспільному розвитку;

по-третє, що вони були наслідком колективної думки і волі, яка увібрала в себе віковічні сподівання й устремління українського народу до незалежності і свободи.

І урок вироблення доленосних рішень, як не можна більше, мав би прислужитися нинішнім політикам та державцям України, які до того ж уже стали на шлях використання форми Універсалу як акту загальнодержавної ваги (2006 р.). Та, на жаль, форму використали, але, обійшли увагою сутнісну природу універсалів революційної доби, технологію їх творення. На відміну від попередніх, універсал 2006 р. не мав широкого ні організаційного, ні ідейного підґрунтя. При його розробці, як здається, і не ставилася мета визначення довготривалих перспектив та орієнтацій у розвитку нації і держави. Його творці мали на увазі лише використати історично значиму форму для вирішення локальних завдань, фіксації кулуарних політичних домовленостей. Тож і в цьому випадку історичний урок практично залишився поза увагою.

Аналізуючи суб'єктивний складник феномена Центральної ради, ми ще й ще раз переконуємось, наскільки важливо тоді, як і тепер, щоб суб'єктивна діяльність влади відбувалася з вичерпним урахуванням об'єктивних тенденцій розвитку, бо тільки в такому разі вона може стати продуктивною й корисною для суспільства.

Сказане не означає, що суб'єктивні дії чинників Центральної ради, як і української національно-демократичної революції, тут були ні до чого. Ці дії в критичний момент так, чи інакше не могли не вплинути на хід революційних подій.

Однак незалежна Українська держава не утвердилась не тому, як це декому здається сьогодні, що керівництво Центральної ради і її голова М.Грушевський, зокрема, були недостатньо патріотичними і рішучими у реалізації обраного курсу.

Суперечливість революційної доби проявилася в тому, що в необхідний час український народ виявився не готовим переосмислити реалії життя в контексті свого стратегічного інтересу і, головне, діяти злагоджено і рішуче в ім'я цього інтересу.

Об'єктивний аналіз тогочасних подій приводить нас і до такого невтішного висновку, що в своєму часі Центральній раді в силу ряду причин і, перш за все, через надто короткий термін діяльності, не вдалося відповідно вплинути на розвиток і зміцнення такої здатності й забезпечити її реальний прояв.

Змагання зі своїми основними супротивниками (більшовиками) і в цей час, як і раніше, звелося до відомої лінії розмежування, а саме: що необхідно ставити на перший план — національні, соціальні інтереси народу.

І, як наслідок, відбувся своєрідний розподіл сфер впливу. Представники українських національно-демократичних сил, не домовляючись, погодилися зосередити свої зусилля переважно у сфері національній, поступившись сферою соціальною більшовицьким пропагандистам. Наскільки це було ризиковано, показав увесь наступний хід подій.

Досвід не лише 1917–1920 рр., а й кінця XX — початку XXI ст. засвідчує, що переможців у цих змаганнях (принаймні на тривалий час) не могло і не може бути. Бо національне — у такій же мірі соціальне, як і соціальне є органічним складником національного. До речі, цей урок необхідно було б давно засвоїти не тільки українським націоналістам, а й сучасним «лівим», які все ще твердо тримають у своїх руках жупел «буржуазного націоналізму».

Ці ж проблеми, у свій час, з усією гостротою постали і перед Гетьманською адміністрацією. У своїх споминах П.Скоропадський особливо наголошує на важливості не допустити тут протистояння. Сам же він хотів стати правителем поміркованих рішень.

«В питаннях як соціальних, так національних, треба шукати компромісних рішень; завдання тим більше важке, що все поділилося тоді на різко протилежні угруповання: одне українське, різко шовіністичне, друге — рішуче не хотіло знати ніякого українства; одне — зі всіма крайностями і утопіями соціалізму, друге без всякого політичного чуття необхідності і деяких соціальних реформ» [1, с. 97].

Заслужують на увагу й осмислення з позицій сьогодення думки Гетьмана про причини своїх помилок. Головну із них він бачив у тому, що в нього не було ні часу, ні можливостей, аби створити з державно-думаючої частини спільноти надійні підвалини влади. «Беручи владу ... я не мав біля себе людей, котрих би давно і добре знав... Люди, що були біля мене, не знали ні мене, ні моїх переконань» [1, с. 91]

І, як здається, саме в недостатній компетентності та невідповідності владної команди слід шукати корені ілюзій гетьмана в баченні та проведенні політичних реформ: «ні диктатура вищого класу, ні диктатура пролетаріату, а рівномірна участь всіх класів суспільства в політичному житті краю»

Він скоріше інтуїтивно відчував відразу до соціалістичних експериментів, які на його думку мали завершитися нищенням матеріальної культури і перетворити Україну на «висохшу пустиню, на якій з часом усівся б знову капіталізм. Але який!.. Не кволий, м'якотілий, що животів у нас досі, а всемогучий всесвітній золотий телець, в ногах якого буде повзати наш же нещасний, соціалістичними провідниками обдурений «революційний народ» [1; 98]. Цікавою постає аналогія до реальностей сьогодення.

Досвід тієї доби незаперечно переконує – не можна утвердити національну державу, відстояти її незалежність, не розв'язавши корінних питань життєдіяльності народу, в т.ч. поліпшення умов його життя, розвитку національної науки, освіти, культури, виховання.

Це, як видно з усього, добре розуміли наші попередники і в період ЦР, і в добу гетьманату та директорії. В науці, освіті, вихованні, культурі вони бачили ті визначальні чинники, без яких побудувати власну українську державу було неможливо.

Особливо переконливою ця теза постає в протоколах засідань ЦР, де, майже, на кожній сторінці відчувається велике занепокоєння нехваткою професійно-підготовлених, вірних українській справі кадрів.

Коли тепер уважно аналізувати документи і матеріали діяльності Центральної ради та урядів УНР, то можна побачити, що серед головних їх вимог стоїть — задоволення «всіх законних прав українського народу» в т.ч. у сфері духовності. Серед першочергових завдань тут визначені заходи щодо найшвидшого відновлення видання української преси, популярних часописів, відкриття заборонених старою адміністрацією осередків «Просвіти» та «заведення в найближчі часи рідної мови по всіх школах од нижчих до вищих, по судах і всіх урядових інституціях і навіть у церквах та земствах [7, с. 37-38].

Однозначно було ухвалено, що мовою, якою Рада має звертатися – є мова українська [7, с. 41] і, що справа народної освіти на Україні має вирішитися якнайшвидше.

Уже в квітні 1917 р. член ЦР І.Стешенко на засіданні комітету Ради піднімає питання про утворення Всеукраїнської шкільної ради та її аналогів в губерніях та повітах, в яких найширше мали бути представлені не лише фахівці, вчителі, а й широка громадськість. Він наполягав на тому, щоб українська школа була заведена в усіх українських місцевостях [7, с. 78].

Однозначно затверджується текст офіційної присяги, який відтепер проголошується тільки українською мовою.

Коли в травні 1917 р. готувалася делегація України до поїздки в Петроград, у своїх інструкціях ЦР наполягає на тому, щоб в освітніх справах «попечителями» (або інспекторами) були затверджені українці з неодмінними інструкціями «негайно переводити українізацію школи в українських місцевостях». «Міністерство повинно дати накази попечителям і щодо українізації в середній і вищій школах». Особливо наголошувалося, що в дусі постанов секції вищої школи — необхідно **«негайно утворити вказані там катедри українознавства, дати засоби для паралельних курсів»** [7, с. 85-86].

І це були не лише політичні гасла членів ЦР., оскільки подальшими були практичні кроки по розбудові національної освіти на принципово нових засадах. Про це свідчать і видані ще в 1918 р. матеріали з питання викладання предметів українознавства в навчальних закладах, які були підготовлені великою групою науковців та педагогів на чолі з І.Стешенком та О.Дорошкевичем [3] та посібник «Українознавство» для самоосвіти, який упорядкував і у вступі до якого виклав своє бачення сутності та значення вивчення українознавства в освіті та самоосвіті С.Єфремов [4].

Тепер можна лише пошкодувати, що доля так мало часу відвела діям тієї доби для впровадження нової навчальної дисципліни і тим більше, для вдосконалення всієї національної освіти на засадах українознавства.

Та все ж, з глибокою вдячністю маємо відзначити, що вони залишили для нас чудовий приклад, успадковувати який з великими потугами, ми, на жаль, розпочали тільки на межі XX і XXI століть. І як наслідок, маємо те, що і в 2007 р. на шляху розбудови національної освіти та виховання стоїть все та ж не сформованість на загальнодержавному рівні чіткого уявлення про концептуальні та теоретико-

методологічні підвалини процесу, який забезпечив би реалізацію головної їх мети — самопізнання, самовдосконалення і самореалізацію українського народу.

І не дивно, що й після 16 років незалежності серед державних чиновників, політиків, організаторів освіти і освітян є немало тих, хто все ще приміряється, роздумує і гадає, а яка ж освіта та виховання кращі, чи ті, що були в радянську добу, чи ті, що нині в Україні. Та коли уважно проаналізувати, то стане зрозумілим, що, власне, й порівнювати якоїсь потреби немає. Бо те, що характеризує їх сьогодні, відрізняється від того, що було раніше хіба що косметичними змінами. Значна частина управлінців, вчителів та викладачів ще й нині перебуває в полоні малоросійства, яке продукує комплекс меншовартості, заважає зробити вибір на користь самодостатнього, незалежного розвитку України. Практично на старих ціннісних орієнтаціях і методологічних установах робляться спроби наростити нові «національні» форми. І, як наслідок, невизначеність у меті та змісті, у виховних ідеалах національної освіти й виховання. В Україні і до цього часу не створена суспільна думка про пріоритетну роль українознавства як наукової основи формування національної самосвідомості, вироблення ідеології національно-державного розвитку, не розроблено чіткої і дієвої державної стратегії й програми розвитку національної освіти та виховання на його засадах.

Свого часу була певна надія, що ситуацію вдасться виправити з прийняттям «Національної Доктрини розвитку освіти» (квітень 2002 р.), у якій був навіть окремий розділ «Національний характер освіти та виховання». Однак, положення цього документа залишилися малорухомими. І через 5 років він все ще залишається лиш декларацією про наміри. І розмови про національний характер освіти та виховання в Україні залишилися й залишатимуться такими доти, доки не визначено, за допомогою яких чинників вони можуть стати дійсно національними. Розроблені наприкінці ХХ — поч. ХХІ ст. в НДІУ МОН України концепції, програми, навчальні плани, підручники та посібники з українознавства так і не набули загальнодержавного статусу. А за умов, коли в Україні так повільно здійснюється процес формування національної гуманітарної науки, посилення її зв'язків з освітою та вихованням інакше і не могло бути.

Тож тепер маємо визнати, що за минулий період якихось серйозних зрушень тут не відбулося. Це особливо стало відчутним в ході останньої виборчої кампанії, коли політичні партії і блоки, їх лідери і провідники влаштували своєрідну світоглядно-політичну та моральну (а точніше аморальну) карусель для українського народу, замість того, щоб повести з ним розмову про шляхи та засоби здійснення кардинальних перемін у його матеріальному і духовному житті. У цей час серед іншого можна було почути що завгодно, зокрема й таке, що ми не те що консолідованої нації, а й власної національної ідеї ще не маємо, а національні інтереси у нас обмежуються в кращому разі ситуативними діями, інтересами галузі, підприємства, фірми тощо. Що Україна — це держава, де вирішуються переважно тактичні питання в інтересах політичних угруповань, соціальних груп, які не можуть визначити перспективу навіть для самих себе. При цьому однозначно заявлялося, що в спільноті поки що відсутнє бачення пріоритетів і принципів, за якими необхідно облаштувати країну [2].

В іншому випадку політичне об'єднання в своєму програмному документі, може й щиро, але від того для справи не краще, проголошує, що тільки в кінці 2007 р. (перед виборами) накінець настав час здійснення унікальної місії України і, що рушійною силою поступу **віднині стане нова (?) національна ідея**. Замашно сказано, але знову ж деструктивно. Виходить, що раніше у нас чогось подібного і за душею не було. Нація існувала, а національної ідеї не було. В цей час майже всі партії і блоки, навіть ті, що не так давно сповідували атеїзм, раптом згадали про Бога. І віру людей намагалися використати в своїх політичних цілях. Шукаючи шляхи самоутвердження, в документах, зверненнях до народу, вони говорили багато про що, обіцяли золоті гори, але там не було й натяку на розуміння ролі національної науки, освіти, виховання, культури у вирішенні існуючих проблем. Аналіз передвиборних програм партій і блоків засвідчив відсутність там розуміння, чи то свідоме ігнорування українознавчої методології в розвитку українства, формування його духовної сфери в душі діячів Центральної Ради.

Бо саме вони, як уже відзначалося, таке розуміння намагалися формувати від шкільної партії і упродовж усього життя як окремої людини, так і цілого покоління, всього народу України.

Та це лише технологічний аспект проблеми. Інший — сутнісний, що починається з усвідомлення єдності процесу самопізнання, самовдосконалення і самореалізації. З його підстав питання про українознавство в освіті сприймається не інакше, як питання про її українськість (національну сутність). Але, на жаль, і в цьому сенсі не в усьому вдалося реалізувати наявні можливості. Ми неначе зупинилися по серед дороги.

На початку та в середині 90-х рр. було здійснено помітний поступ у напрямку утвердження та розвитку українознавства як науки і як навчальної дисципліни. Зокрема: було створено 3 інститути українознавства (при Київському, Ів.-Франківському державних університетах та академічний у м.

Львові), 2 філії, 1 центр та 41 кафедру українознавства. Розпочато викладання українознавства у ЗНЗ та у деяких вищих закладах освіти. За ініціативи Інституту українознавства при Київському університеті імені Тараса Шевченка було започатковано курси підвищення кваліфікації вчителів та викладачів українознавства, створено факультет українознавства, на якому передбачалося набуття 2-ї вищої освіти за спеціальністю «українознавство». В руслі цього процесу цілком природним було затвердження (5 VIII- 1998 р.) Кабінетом Міністрів України «Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів», в якому українознавству відводилося чільне місце в освітньо-виховному процесі, а постановою ВАК українознавство вводиться як наукова спеціальність. І це вселяло неабиякі надії як у науковців, так і в освітян.

Та, на жаль, ці, як і деякі інші позитивні кроки в подальшому не знайшли відповідного фінансового, організаційного та управлінського забезпечення. Припинив свою роботу факультет українознавства при НДІУ МОН України.

Постанова Кабінету Міністрів про включення українознавства в базовий навчальний план фактично не виконана. Більш того, дехто з чиновників від освіти свідомо став на шлях ігнорування положень Постанови. Дійшло до того, що навіть в інтерв'ю для преси робилися заяви про те, що тепер (кінець 90-х рр.) «мода на українознавство уже проходить». Тож не дивно, що сьогодні в закладах освіти спостерігаємо різне відношення до нього. Там, де управлінці й педагоги стоять на державницьких позиціях (як це, зокрема, в Чернівецькій обл.) уже не виникає запитань: а чи потрібне українознавство в освіті, як його викладати, де брати години, якими мають бути підручники, допоміжні матеріали тощо.

Та одночасно в цілому ряді міст, районів, областей українознавство виведене тепер за межі нормативних дисциплін і читається переважно факультативно в обсязі 1 год. на тиждень. В багатьох ЗНЗ і вищих закладах освіти такої дисципліни взагалі уже не значиться. Тож є підстави стверджувати, що розвиток українознавства в Україні все ще не набув належної державної підтримки і контролю. Викладання його відбувається переважно на засадах самоініціативи та ентузіазму освітян.

Робота з вчителями-українознавцями, забезпечення їх програмами, підручниками, посібниками, методичними порадами тощо на загальнодержавному рівні практично не ведеться.

Це тим прикріше, оскільки в українській освіті є переконливий приклад і не лише революційної доби, а й кінця ХХ ст., щоб більш творчо й активно продовжити справу.

Тож маємо констатувати, що за нинішніх обставин і характеру підготовки нового покоління кадрів, які так необхідні тепер для розбудови незалежної української держави, нам складно буде, якщо взагалі можливо, розраховувати на те, що доля України, її майбутнє в найближчому часі опиниться у більш надійних руках.

І саме тому питання підготовки кадрів і в цілому нового покоління громадян України й вивчення та засвоєння історичного досвіду мають стати органічно єдиним процесом.

Бо тільки за такої умови ці процеси стануть життєдайними, сприятимуть вирішенню стратегічних завдань незалежного і самодостатнього розвитку України.

В іншому разі здобуті знання втрачають об'єктивний науковий зміст і обмежуються на кожному етапі лише тими уявленнями про минуле, які відповідають запитам сучасників.

Все сказане дає підстави сформулювати деякі загальні висновки та виділити деякі уроки буття народу періоду в революції, які важливі і для нашого часу.

По-перше. У період глибоких змін, які зачіпають основи суспільного устрою, корінні соціальні інтереси і ціннісні орієнтації народу, зокрема, у таких проявах як створення незалежної держави, консолідація і відновлення суверенності нації, поліпшення її матеріального і духовного життя, — досягти бажаних результатів можна лише за умови, якщо у свідомості народу усі ці процеси будуть органічно пов'язані, виступатимуть як засіб реалізації його сподівань на краще життя.

У цьому зв'язку небажаним і навіть небезпечним може стати послаблення уваги до соціально-економічних питань.

По-друге. В умовах, коли одним із головних чинників всеохоплюючих перемін національного буття виступає творення власної держави як консолідуючої сили, як захисника інтересів народу, контрагента можливим протидіям: економічному, політичному і силовому тиску, виключно важливого значення в утвердженні її авторитету набуває злагоджена, повнокровна, високопрофесійна діяльність усіх гілок державної влади.

Робота державного апарату, його моральна привабливість, злагодженість, ефективність дій, відданість справі стає одним із вирішальних чинників таких перемін.

По-третє. Утвердження незалежності Української держави (як і протидія йому) переконує, що однією з необхідних умов конструктивної дії тут є суттєві зміни не лише в політичному, соціально-економічному, а й міжнародно-правовому статусі українського народу і його держави, розробленні й

проведенні гнучкої, **але чіткої в інтересах народу**, внутрішньої і зовнішньої політики, критерієм якої мають стати національні інтереси.

І, нарешті, ще на один момент хотілося б звернути увагу. Єдність народу, єдність нації, починається з духовної, політичної єдності його провідників.

І досвід (як позитивний, так і негативний) доби Центральної ради тут може стати якнайбільш повчальним особливо у сфері суспільно-політичного життя.

Саме в той час найбільш різке і в негативному сенсі проявилась роз'єднаність національно-демократичних сил. Бо як тільки стало зрозумілим, що царський режим впав, що імперія розвалилася і з'являється шанс створення власної держави, між колишніми співниками починається жорстка боротьба за напрями державної політики, за владні позиції.

Малочисельні, але амбітні партії і політичні групи, окремі лідери вступають у полеміку, а то й політичну боротьбу між собою, завдають неабиякої шкоди згуртованості українства, його скоординованим діям у справі відстоювання корінних національно-державницьких інтересів.

І розглянуті тут лише деякі аспекти історичного досвіду революційної доби все ж достатньо переконливо підтверджують висновки, зроблені раніше. І перш за все в тому сенсі, що, проникаючи в своє минуле, люди вчаться якнайвідповідальніше ставитися до справи та здійснювати своє історичне покликання.

Тільки в ясному розумінні свого минулого, у досвіді попередніх поколінь вони черпають упевненість і силу для свого майбутнього.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гетьман Павло Скоропадський . Спомини. — К., 1992.
 2. Дзеркало тижня. — 22. IX. 2007.
 3. Материалы по вопросу о преподавании предметовъ украиновѣдѣнія въ учебныхъ заведеніяхъ. Изданіе Кіевскаго Ученого Округа. — Кіевъ, 1988. — 66 с.
 4. Сергій Єфремов. Українознавство. — К., 1920;
 5. Токар Л. . Досвід та історичні уроки діяльності Центральної Ради в системі українознавства // Центральна Рада і український державотворчий процес. Мат. наук. конф. (у 2-х част.). — К., 1997.
 6. Токар Л.К. Історичне значення та уроки ІУ Універсалу // Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Зб. статей. Вип.5. — К., 1999.);
 7. Українська Центральна Рада. У 2-х томах. Том 1. — К.: Наук. думка, 1996; Т.2., 1997.
- Стаття надійшла до редакції 12..05.2008.

Леонід Токар

Опыт и уроки революционного периода (1917-1920 гг.) в построении независимого украинского государства

Аннотация: *Статья посвящена научному осмыслению сущности и значения опыта и исторических уроков в системе человеческого бытия, сравнительному анализу их проявления в период украинской национально-демократической революции 1917-1920 гг. и в условиях строительства независимого украинского государства.*

Ключевые слова: *Украиноведение, стратегия развития, опыт, исторические уроки, закономерности, сознание, государственное строительство.*

Leonid Tokar

Experience and lessons of revolutionary period (1917-1920) in the construction of the independent ukrainian state

Annotation: *The article is devoted to the scientific comprehension of essence and value of experience and historical lessons in the system of human life, to the comparative analysis of their display in the period of national-democratic revolution of 1917-1920 and in the conditions of construction of the independent Ukrainian state.*

Key words: *Strategy of development, historical experience, lessons of existence, aim and directions of development, instruments.*

**Відтворення прагматичної функції фразеологізмів у німецькому перекладі
новели В. Стефаника “Палій”**

Анотація: У статті розглядається порівняльний аналіз прагматичної функції фразеологізмів. Основний акцент концентрується на вивченні фразеологізмів у новелі В. Стефаника “Палій”.

Ключові слова: Василь Стефаник, новела Палій, фразеологізми, письменник, твір.

Порівняльний аналіз прагматичної функції фразеологізмів новели В. Стефаника “Палій”, тобто коду¹ і перекладу Е. Залевським, тобто коду² показує усі складності, з якими довелося зіткнутися перекладачеві для досягнення мети. Йдеться про специфічний стиль новел В. Стефаника, використання ним діалектизмів, особливо у мові персонажів, та про глибоко специфічні національні властивості фразеологізмів, що яскраво відбивають особливості образного народного мислення. Фразеологізми характеризуються, як правило, експресивністю, емоційністю і образністю.

Новела В. Стефаника “Палій” належить до тих його перших творів, у яких показано спроби протесту знедолених проти визискувачів. В образі Федора В. Стефаник зобразив тип сільського пролетаря, але який прагне стати господарем. Він одружується, будує хату, виховує дітей. Федір дуже працелюбний, міцної будови тіла, надзвичайно фізично сильний, його усі бояться. Та соціальні умови, в яких він жив, зводили нанівець усі його мрії. Врешті-решт він опиняється в глухому куті, з якого не бачить виходу, і стає на шлях помсти. Характерно, що письменник не показує героя-месника, який покладається лише на власні сили. Федір належить до гурту наймитів, які захищають свої права, б'ються з багачами. В. Стефаник показує класове розшарування на селі, протиріччя між наймитами та багатіями. У 1952 р. ця новела з'явилася у перекладі Еріха Залевського німецькою мовою [4, s. 428]. Переклад художнього твору є завжди творчим процесом, оскільки художній твір є своєрідним кодом, який несе певну інформацію. І щоб її передати іншою мовою, потрібно декодувати твір і створити засобами іншої мови новий адекватний код. Інформація нового коду, як і попереднього, має те саме призначення – свідомий вплив на читача з метою досягнення відповідної мети. Такий вид комунікації має односторонній зв'язок: автор → читач. Письменник прагне зробити вплив на поведінку людини в суспільстві. Фразеологізми як особливий різновид мовних знаків із специфічною семантикою є тими одиницями, які надзвичайно придатні для виконання прагматичної функції.

У новелі “Палій” В. Стефаник використовує фразеологізми з досить чітко вираженим забарвленням покутського діалекту. Щодо їх стилістичної характеристики, то вони майже повністю належать до розмовно-побутової фразеології і зустрічаються найчастіше у мові персонажів, які розмовляють виключно діалектом. Саме діалектні слова і діалектні форми слів, а також безеквівалентна лексика і фразеологія складають основні труднощі при відтворенні прагматичної функції відповідних одиниць. З огляду на це, абсолютно рівнозначного відтворення прагматичної функції фразеологізмів у перекладі Е. Залевського мало. Варто зазначити, що лише невелика частина фразеологізмів має адекватні відповідники в інших мовах [1, с. 84].

Рівнозначне відтворення контекстуального значення фразеологізмів найчастіше зустрічається у мові автора. Наприклад: Вони двигали на собі необтесаний і тяжкий ярем мужицького багатства, котре ніколи не дає ані спокою, ані радості ніякої [2, с. 83].

Sie schleppten ihr schweres Joch und kannten keine Ruhe und keine Freude [4, s. 166].

Письменник використав фразеологізми, які мають адекватне відтворення у перекладі. Пор.: *двигати тяжкий ярем* [: :] ein schweres Joch schleppen. Щоправда, Стефаник дещо модифікував цей фразеологізм, додав до нього компонент *необтесаний*, який надає фразеологізмові великої експресивної сили, оскільки він набуває подвійного значення: переносного і прямого. Необтесане, тобто грубе, не гладко вироблене ярмо, у яке запрягають волів, боляче тисне на тварину. Пор. також

інші фразеологізми: *не знати, (не мати), спокою, ні радості* [: :] keine Ruhe und keine Freude kennen [4, s. 166].

Десь то і не ніч, але чорна жура, що голосила по вуглах і дивилася на нього сивавим немилосердним оком [2, с. 84].

Таку ж картину малює і перекладач: Ihm erschien sie wie das schwarze Herzeleid, das in allen Ecken schrie und ihn aus erbarmungslosen großen Augen anstarrte [2, с. 168]. Українському фразеологізмові *дивитися немилосердним оком* у німецькому перекладі відповідає aus erbarmungslosen Augen anstarrte. Правда, німецьке дієслово anstarrte містить сему “пристрасно, інтенсивно”.

У мові персонажів також зустрічаються еквівалентні фразеологізми: Всьо піде на жебри. [2,с. 83]. “Betteln werden Sie gehen.” [4, с. 166]; “Хребет ми тріскає від тих міхів!” [2,с. 85]. “Mir bricht noch das Rückgrat von diesen Sacken!” [4, с. 169]. Фразеологізми *іти на жебри, хребет тріскає* перекладені еквівалентно з погляду структури, семантичного і стилістичного значення і експресивних конотацій.

Та більшість використаних Стефаником фразеологізмів зазнали у перекладах тієї чи іншої втрати. Часто фразеологізми різняться закладеними в них образами. Пор.: “Але ще кури не піяли, як він зірвався, гримнув клубами до дощок, знов ляг і знов зірвався [2,с. 84]. Письменник показує психічний стан головного персонажа новели Федора. Він знервований, неспокійний, не може спати. Переклад Е. Залевського адекватний: “Die Hähne haben noch nicht gekräht, als er plötzlich auffuhr. Er stieß sich an die Brettern, lag wieder ein Weilchen und fuhr dann abermals auf [4, s. 168].

У наведених фрагментах ужиті фразеологізми *ще кури не піяли* і die Hähne hatten noch nicht gekräht. Різниця тут лише в образах. У Стефаника вжито народний варіант (кури), а в перекладі – загальноновживаний фразеологізм, що містить компонент der Hahn, die Hähne.

Різняться образами і такі пари: Иди на зламани голову [2, с. 84] і переклад: “Soll er verrecken!” [4,с. 167]; Село вімерло що до лаби [2,с. 89] і переклад: “Rein ausgestorben ist das Dorf “[4,с. 174]. В оригіналі образність створена за допомогою фразеологізмів, а в оригіналі їм відповідають лексичні одиниці. Пор.: *іти на зламани голову* – verrecken; *вімерти що до лаби* – rein aussterben.

Не цілком адекватні щодо образності і такі фразеологізми: *як куча* – wie ein Stall; *маєш свій кут* – hast dein eigenes Heim, що впливає з порівняння контекстів:

Ти не будь дурний, а як дає кавалок города, а дівка годна і постарання, то й бери. А маєш гроші заслужені, а ще приробиш, так клади собі хату. А най вона буде як куча, але твоя! А ци дощ, ци зима, ци таки так нема роботи, то вже ти не кукуєш із –за Богацького вугла і не гниєш по яслах, бо ти маєш свій кут. Слухай мене, старого ... [2,с. 87].

“Sei kein Narr! Wenn sie dir ein Stück Garten geben und das Mädel ist ordentlich und fleißig, dann greif zu. Geld hast du? Wirst noch etwas dazu verdienen, baust dir eine Hütte. Soll sie sein wie ein Stall, dafür ist es deine. Ob es regnet oder schneit oder wenn du arbeitslos bist – du brauchst nicht mehr um ein Plätzchen bei einem Reichen zu betteln, verkommst nicht im Stall, denn du hast dein eigenes Heim. Hör auf mich alten Mann” [4, s. 172].

Фразеологізм *як куча* означає приміщення для свиней, невеликого (що дуже важливо) розміру, не показне, без естетичного оздоблення, а німецький фразеологізм *wie ein Stall* означає приміщення великого розміру – хлів, конюшня, сарай -, найчастіше добротне, оздоблене відповідно до свого призначення. Отже, у Стефаника йдеться про невеличку, зовсім непоказну хатинку. У перекладі ця авторська інтенція втрачена. Окрім того, перекладач вживає у цій репліці ще раз слово Stall у його прямому значенні – хлів. У такому разі зникає протиставлення понять.

Є втрати і в парі *мати свій кут* – eigenes Heim haben. По-перше, *кут* у значенні “дім” належить до розмовної мови, а в прямому значенні – це лише частина дому, тоді як німецьке Heim тягнє до високого стилю (Heim und Herd [3,с. 324]) і має значення “дім, домашнє вогнище”. У цьому контексті треба було використати фразеологізм (sich D) einen eigenen Herd gründen “створити собі домашнє вогнище, обзавестись домівкою”.

Незначна різниця між значеннями фразеологізмів в оригіналі і в перекладі виникає внаслідок інтенсивності значення дієслівного компонента. Пор.: Иди на зламани голову, гадає, що я гроші кую або краду [2, с. 84] і переклад: “Er bildet sich wohl ein, daß ich mein Geld selber mache oder stehle [4,с. 167]. Дієслово *кувати* (гроші) виражає дію інтенсивніше, ніж дієслово machen (das Geld); Бодай же вас, тату, земля не прожерла! [2,с. 85] і переклад: “Die Erde soll Euch nicht aufnehmen, Vater!” [4,с. 169]. Стефанівський варіант фразеологізму містить дієслівний компонент *не прожерла*, а перекладач використав загальноновживаний фразеологізм із компонентом nicht aufnehmen, що відповідає загальноновживаному українському варіантові *не прийняла*. Компонент *не прожерла* містить семи: велика інтенсивність дії, зниженість, які сприяють збільшенню експресії фразеологізму. У перекладі зазначені семи нічим не компенсовані.

Втрати у перекладі Е. Залевського виникають і тоді, коли треба відтворити діалектні форми загальноживаного фразеологізму. Пор.: Як робє, так і мають, так їм бог благословить [2,с. 83] і переклад: *Wie die Arbeit, so der Lohn, das ist von Gott gewollt* [4, s. 167]. Перекладач не компенсує втрати мовного колориту. Окрім того, німецький фразеологізм має іншу структуру. Поза тим фразеологізми рівнозначні.

Більші втрати спостерігаються у тих випадках, коли фразеологізми містять діалектні слова. Наприклад: Сьогодні би у вужевку скрутитиси, аби щось мати ... [2,с. 83,с. 84] і переклад: “*Heute darf man sich nichts mehr gönnen, wenn man zu Geld kommen will ...*” [4, s. 167]. Перекладач відмовився від фразеологізмів, внаслідок чого точно передано лише предметно-логічний зміст виразу, а експресія, образність, мовний колорит повністю втрачені. Пор.: у *вужевку скрутитися* і переклад: *sich nichts gönnen*. Аналогічні втрати, особливо стосовно мовного колориту, спостерігаються і в таких парах: не гніть бандиги [2,с. 92] і переклад: *lass den Unsinn* [4,s. 178]; Отут гудз! [2,с. 92] і переклад: “*Das sag mir mal!*” [4,s. 178]; запри собі гамбу [2,с. 86] і переклад: *halt's Maul* [4,s. 170] .

Великої сили експресії досягає письменник, вкладаючи в уста персонажа пейоративний фразеологізм: “Твоя Марійка добре нас ріхтує. Тікаєси, як сука, з фірманом, та відає йому щонайліпше...” [2,с. 91]. Стефанік використав фразеологізм *тікати, як сука*, перекладач вибирає, варіант *wie die Hündin nachlaufen*: “*Deine Marijka macht uns genug zu schaffen. Wie eine Hündin läuft sie dem Kutscher nach und steckt ihm die besten Bissen zu*” [4,s. 176] . Компоненти *тікати* і *nachlaufen* далеко не однозначні.

З метою збільшення експресії Стефанік вдається до насичення репліки фразеологізмами, іноді синонімічними: Я в ясла, а ти мене за гирю, та в шию, та буком: а марш старий псе! [2,с. 92].

У такій маленькій репліці письменник використав чотири фразеологізми, три з яких синонімічні: *за гирю, та в шию, та буком*, але й четвертий – *а марш, старий псе* – близький до них за значенням. У перекладі є лише два фразеологізми: *j-n am Kragen packen* *схопити за гирю* і *j-n hinaus prügeln wie einen alten Köter* *досл. “відлупцювати і прогнати, як старого дворового пса”*: “*Wenn ich in die Raufe gehe, packst du mich am Kragen und prügelst mich hinaus wie einen alten Köter ...*” [2,с. 178].

Зустрічається у перекладі калькулювання фразеологізмів. У такому разі втрати неминучі, іноді навіть значні. Ось кілька прикладів: - Гов, доста! Тепер пийте горівку, забирайте свої панцькі воші по кишнях та й марш із коршми, бо мужики хотє собі самі межи собов погуляти! [2,с. 86]. Фразеологізм *забирайте свої панцькі воші по кишнях* має гумористичний зміст, це насмішка над людьми, які вдають із себе панів, а насправді є бідними. Особливо значимим є компонент “панцькі”, що дуже боляче б’є по гоноровитості шляхти. У німецькій мові нема такого фразеологізму. Перекладач калькує зворот досить влучно: “*Nun genug! Jetzt trinkt euren Schnaps aus, kratzt eure Läuse zusammen und schertt euch raus!*” [4, s. 170]. Образ “вошивості” збережено, а разом з тим до певної міри й виразність звороту, але навряд чи буде добре зрозуміла німецькому читачеві інтенція письменника, тим паче, що перекладач оминув дуже важливий компонент “панцькі”, якому в німецькій мові відповідає *herrschaftlich*.

Фразеологічне калькування, до якого вдається Залевський, призводить в окремих контекстах до повної втрати смислу звороту, тобто німецький читач не лише не зрозуміє образності, але й смислу взагалі. Пор.: Та пийте грань, пийте кров свою, волоцюги! [2,с. 93] і переклад: “*Sauft Feuer, sauft nur euer eigenes Blut, ihr Hunde!*” [4,s. 180].

Для українського читача фразеологізм *пийте грань* цілком зрозумілий як побажання зла, як прокльон (пор. ще: *пий смолу гарячу*), а для німецького читача *Sauft Feuer* = *пийте вогонь* не має жодного значення.

Трапляється у Е. Залевського і цілком хибні переклади. Так, у третьому розділі новели Стефанік показує самотнє життя старого Федора. Він залишився один у хаті. Зима, земля вкрита снігом, усі хати пов’язані мережею стежок, лиш до хати Федора не веде жоден слід, вона стоїть, як пустка. Відповідно до цієї зовнішньої обстановки письменник показує і душевний стан головного персонажа: він психічно виснажений не менше ніж фізично, “сходить на дитячий розум”: А темних зимових ночей він голосно, на всю хату, говорив страшні речі.

- Село вімерло що до лаби, а я собі гадки не гадаю, у той бік не дивлюси! [2,с. 89]. У репліці є два фразеологізми ідентичного змісту: *я собі гадки не гадаю; у той бік не дивлюси* із значенням “мені байдуже”, “мені все одно”, “мене це не цікавить”. Показана байдужість людини до страшної картини: “Село вімерло що до лаби.” Е. Залевський перекладає фразеологізм *я собі гадки не гадаю так*: *ich denke an gar nichts*. Але якщо такий дослівний переклад ще хоч якоюсь мірою може показати байдужість героя, то переклад фразеологізму *у той бік не дивлюси* як *ich sehe nicht rechts und nicht links* – не дивлюся ні направо, ні наліво – взагалі не є зрозумілим: “*Rein ausgestorben ist das Dorf, aber ich denke an gar nichts, ich sehe nicht rechts und nicht links*” [3,s. 174]. Картина, зображена Стефаніком,

побудована на контрасті значення фразеологізмів: трагедія – байдужість, а синонімічні фразеологізми я собі гадки не гадаю; у той бік не дивлюся виконують функцію підсилювання. У перекладі все втрачено: нема ні образу, ні експресії, не цілком зрозумілим є зміст.

Не знайшов перекладач відповідника у німецькій мові й до фразеологізму ти в неділю переш? Безумовно, тут йдеться про бійку, і Залевський передає за допомогою зворотного дієслова sich prügeln лише певною мірою логічний зміст звороту, внаслідок чого втрачена образність і частково авторська інтенція. Пор.: - Ти в неділю переш? Та то гріх! [2,с. 86] і переклад: “Was? Du willst dich am Sonntag prügeln? Das ist ja Sünde!” [4,с. 170].

Для німецького читача незрозуміло, чому гріх битися лише в неділю, адже битися гріх і в будень. А от прати у будень можна.

Трапляється у Е. Залевського необґрунтована відмова від перекладу фразеологізму. Так, образний, експресивний фразеологізм томиться у ярмі, який дуже влучно характеризує персонажа й обстановку, йдеться про Андрія Курочку, перекладач чомусь опускає. Наприклад: Сам богач найбільше томився у тім ярмі, найбільше проклинав свою долю і безнастанно підганяв своїх дітей і наймитів [2,с. 83]. Пор. переклад: “Der reiche Mann selbst verfluchte sein Schicksal und trieb die Kinder wie die Arbeiter unermüdlich an” [4,с. 166].

У німецькій мові є відповідник: unter einem harten Joch seufzen – знемагати під важким тягарем [3,с. 362].

Аналіз перекладу новели “Палій” переконує, що адекватне відтворення прагматичної функції фразеологізмів зустрічається у тих випадках, коли перекладач використав еквівалентний фразеологізм мови-рецептора, або дуже близький за значенням, образом та стилістичними характеристиками. В усіх інших випадках спостерігаються різного виду втрати.

Список використан джерел та літератури:

1. Колтілов В. В. Теорія і практика перекладу. - К.: Вища школа, 1982. - 168 с.
2. Стефанік В. Новели. - Ужгород: Карпати, 1977. - 176 с.
3. Пророченко О. П., Гавриш В. І. Німецько-український фразеологічний словник. - К.: Радянська школа, 1981. - Т. I - 416 с. - Т. II - 382 с.
4. Stefanik W. Der Brandstifter // Ukrainische Erzähler. - Hrsgb. Von K. Runge und E. Dornhof. - Berlin: Neues Leben, 1963. - 340 S.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2008.

Ярослав Баран

Реконструкция прагматической функции фразеологизмов в немецком переводе новеллы В. Стефаника “Палий”

Аннотация: В статье сравнительно анализируются функции фразеологизмов.

Основной акцент концентрируется на изучении фразеологизмов в новелле В. Стефаника “Палий”.

Ключевые слова: Василий Стефаник, новелла Палий, фразеологизмы, писатель, сочинение.

Yroslav Baran

Reconstruction of function phraseologic in the German translation short story of V. Stefanyk “Paliy”

Annotation: The article analyses of function phraseologic. The basic accent is study of phraseologic in the short story of V. Stefanyk “Paliy”.

Key words: V. Stefanyk, short story “Paliy”, phraseologics, writer, writing.

УДК 82.1 (09)

Андрій Захарченко

Філософське осмислення слова в поезіях Яра Славутича

Анотація: У статті розглядається феномен поетичного слова з точки зору філософії його осмислення. Поет, що живе в еміграції – Яр Славутич, характеризує це поняття з різних сторін, наголошуючи при цьому на його багатогранності та змістовності.

Ключові слова: слово, світ, спілкування, розуміння.

Основою лексичного рівня мовної системи вважається слово. Іноді його особливість вражає своїм сакральним наповненням. Згадаймо біблійне: “На початку було Слово, і Слово в Бога було, і Бог було Слово”. Подібна увага спостерігається також в українських письменників. Скажімо, у поезії Кобзаря читаємо: “Ну що б, здавалося, слова... Слова та голос – більш нічого. А серце б’ється – ожива, Як їх почує!.. Знать, од Бога І голос той, і ті слова Ідуть між люди!”[3, с.62]. Леся Українка так само увіковічила слово у шестистрофовому катрені “Слово, чому ти не твердая криця”: “Слово, моя ти єдина зброє, Ми не повинні загинути обоє!”[2, с.115].

Мотив звернення до слова, як джерела життя, зустрічаємо упродовж усієї творчості Яра Славутича переважно в контексті філософської лірики, наприклад, у вірші “Завагітніла думка на світанні” читаємо наступне звернення:

Прийди, прийди, первопричинне слово,
На невгамовність марної плавби,
Щоб я в тривкім наснаженні святково
Засвідчив суть померклої доби ! [1, с.118]

У даному творі лунає заклик до слова, яке характеризується “**первотричинним**”, тобто основним, яке лежить в основі всього живого з погляду божественного начала, автор спроможний знайти в ньому суть існування непевної доби; цей образ можна сприймати виключно через розуміння сучасності, яка далека від ідеальної гармонії.

Образ **нескореного слова** присутній у тристрофовому катрені “Молодими славнями”, в якому наголошується на життєдайності слова й необхідності в контексті виміру людського життя:

Молодими славнями,
Слово, не змовкай
Злетами днедавніми –
З Дону по Дунай! [1, с.86]

Мотив звернення до **творчого слова** простежуємо у сонеті “Як бджоли п’ють нектар, беру слова”, в якому митець наголошує на використанні мудрих архитворів, із яких черпає інформацію про натхнення, вершиною якого варто вважати наступний терцет:

Самі слова – не творчість. Їх надхнути,
Налити полум’ям купальських ватр,
Ясою звершень, тугою Славуті ! [1, с.152]

Орієнтуючись на фольклорні мотиви, а також – синкретизм часового виміру (мудрість минулого, проблеми сучасного і переваги майбутнього), поет здатен створити такий твір, що промовлятиме крізь століття до нащадків, а висновок сонета полягає в тому, що автор користується порівнянням: слово – мед. Така потужна увага до слова сприймається крізь призму порівняння, слово може бути солодким і бажаним.

Поклик українського слова змальовується у поезії “Ця земля завойована ралом”, у творі бачимо образ канадської землі, що приваблює присутністю українського слова, в даному випадку мова йде про синтез двох батьківщин:

Чую, далі співної Канади
Вишумовують зерна дощем,
Лопотять прапорами принади –
Українського слова кличем ! [1, с.198]

У цих катренах присутній образ євшан–зілля, який в українській літературі нагадує про існування рідного краю, в поезії **слово порівнюється до прапора** завдяки своїй силі ідейного переконання, в цьому і вбачається його перевага.

У поетичному творі “На Різдво” бачимо образ “**боговитого слова**”, тобто, божого слова, а тому вже можна говорити про християнські мотиви, однак в даному вірші переплітаються міфологічні моменти з вищезгаданими, тому поезію не варто повністю розглядати лише з однієї точки зору, автор робить висновок: **боже слово – це також благодать.**

Активно звертається Яр Славутич до тематики впливу слова у зрілому періоді своєї творчості, наприклад, з метою визначення жанрової форми письменник створює сонет з однойменною назвою, що складається з двох катренів та з двох терцетів:

Який нестрим ! Як повняться права !

О як гуде дзвінка напруга бою,

Коли, мов кулі, б'ють **палкі слова** ! [1, с.326]

У цьому "Сонеті" (як означенні жанру) натрапляємо на **образ палкого слова**, яке спонукає до дії, до відстоювання власних прав; звучання твору можна вважати голосом непокори, що досягається завдяки майстерності чітко відточених слів.

Образ правдоносного слова (характеристика даного поняття відбувається дещо з іншого боку) зустрічаємо в сонеті "Якщо ти вірний боротьбі поет", в якому автор висловлює думку про те, що мистецтво іноді є найкращою зброєю в боротьбі проти невігластва та неправди. Однак поет наголошує на єдності митців у досягненні заповітної мети, яка висловлюється у наступних рядках:

О всеосяжні **творчості свічада!**

За всіх епох народоправна влада

Таких не відала войовників,

Що йдуть на прю сторуко, стоголово,

І їх, нескорених споконвік

Веде на подвиг **правдоносне слово**[1, с.327]

У тексті даного сонета натрапляємо на цікавий образ дзеркала творчості, яке відображає дійсність у художньому світі, такий романтичний прийом гідний захоплення, поети постають перед читачами "всеосяжними свічадами творчості".

Слово порівнюється з коштовністю у поезії "Коли з—під неба голуба проламінь", за посередництвом натхнення сягає висоти Всесвіту, така характеристика пов'язана із владним звучанням даного катрена:

Коли **коштовне** прибуває слово,

Круте надхнення зводячи, мов шквал, -

Тоді гряде **могутньо, пурпурово,**

Громовозвучно всесвіту хорал! [1, с.331]

Апогеем творчої наснаги слід вважати другу строфу твору, у якій іде мова про звитягу сучасної доби та про мовні трофеї автора, які сприяють нівелюванню журби та утверджують радісне сприйняття навколишньої дійсності:

Коли бринить звитяга напідповні

І свій тріумф довершує доба, -

Тоді й мої **трофеї маломовні**

Цвітуть, **як стяг, — і падає журба** ! [1, с.331]

Звернімо увагу на образ "шквалу" натхнення, що супроводжує поета під час написання його творів. Слід зауважити, що "шквал натхнення" мусить свідчити про зв'язок письменника з джерелом натхнення, яке мислиться поза розумінням нашого хронологічного сприйняття дійсності.

Взаємини слова й натхнення зустрічаємо в сонеті "Павук", в якому слово автор називає "**золотим**", а феномен натхнення постає перед читачами крізь призму порівняння з досяглим літом:

Так ти, поете, слово золоте

Народжуй пристрасно і ваговито !

Коли карбівну узороч плете

Твоє надхнення, як **досягте літо**. [1, с.328]

Отже, **слово пов'язане з пристрасстю**, а також наділене вагомістю, що виявляє себе в його значенні. Поезія сплітається із низки авторських слів, що порівнюються до мистецтва сплітання візерунків, а сам поет мислиться узагальнено.

Слово, сповнене ясноти, присутнє у поезії "Біловир", у даному випадку натрапляємо на співвіднесення слова зі стихією вітрів:

Щоб я, битий поталою,

Своє **слово нагрів**

Яснотою, посталою

З алясканських вітрів ! [1, с.215]

Як бачимо, у письменника різнобарвне бачення визначення слова, автор називає його "первопричинним", "нескореним", "надхненим", "золотим", "боговитим", "правдоносним", "коштовним", "ваговитим" і навіть - "палким", що переростає в поняття "слово-пристрасть". Яка

багатогранна палітра епітетів та метафор, що використовуються для глибокого філософського осмислення феномену слова як основного засобу самовираження поета і митця!

Список використаних джерел та літератури:

1. Славутич Яр. Поезії та поеми. – Едмонтон., 2004.
2. Українка Леся. Вибране. – К., 1960.
3. Шевченко Т. Поезії. Т.2 – К., 1991.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2008.

Андрей Захарченко

Философское осмысление слова в поэзии Яра Славутича

Аннотация: В статье рассматривается феномен поэтического слова с точки зрения философии его осмысления. Поэт, находящийся в эмиграции – Яр Славутич, характеризует это понятие с разных сторон, акцентируя при этом на многогранности его смыслового значения.

Ключевые слова: Слово, мир, общение, понимание.

Andriy Zakharchenko

Philosophical meaning of word in the poetry of Yar Slavutych

Annotation: In this article we can see phenomenon of the poetry's word. Yar Slavutych characterize meaning "word" in the poetry and distinguish his different and significance of content.

Key word: Word, world, speech, understanding

УДК 82 (091)

Віктор Ідзьо

Олег Ярославович Галицький (Настасич) – автор “Слова о полку Ігоревім”.

Анотація: У статті подається проблема створення “Слова о полку Ігоревім”.

Основний акцент концентрується на з'ясуванні автора “Слова о полку Ігоревім”.

Наголошується, що автором “Слова о полку Ігоревім” є галицький князь Олег Ярославович “Настасич”, молодший син Ярослава Володимировича Галицького.

Ключові слова: Олег Ярославович Галицький, Ярослав Осмомисл, Слово о полку Ігоревім.

Згідно із свідченнями джерел, привертає увагу особа галицького князя Олега Ярославовича, який будучи молодшим сином Ярослава Осмомисла, однак наслідував за заповітом батька галицький трон.

До цього часу політична діяльність, як і сама особа цього князя не з'ясовувалася вченими. Дане дослідження вперше в контексті дослідження особи автора “Слова о полку Ігоревім” з'ясує особу князя Олега Ярославовича як творця цього геніального твору XII століття.

Новизна нашого дослідження полягає в тому, що на сукупності джерел, аргументів і фактів буде доведено, що Олег Ярославович Галицький (Настасич), позашлюбний син Ярослава Осмомисла є автором знаменитого твору XII століття - “Слова о полку Ігоревім”.

Сукупність джерельного матеріалу та висновків вчених XIX-XX століть дає право наголошувати, що автор “Слова о полку Ігоревім” повинен був бути дуже близькою особою-князем до політичних, економічних планів та рішень Ярослава Осмомисла, галицького.

Ця особа, князь, водночас і автор цього знаменитого твору, на нашу думку, повинен був бути його соратником та однодумцем.

Сукупність проаналізованих нами джерел дають право опротестувати гіпотезу Л.Махновця, що Володимир, старший син Ярослава галицького, є автором знаменитого Слова. Як бачимо із сукупності проаналізованої джерельної бази та висновків досліджень вчених, Володимир не міг бути в числі висоосвічених осіб такого рангу, оскільки він, як наголошує літописець ” несповняв батькову волю”,

не був любий Ярославу Осмомислу, знаючи про це. Володимир Ярославович, за свідченнями джерел, вів неморальний спосіб життя і особливим інтелектом не відзначався.

На нашу думку, “Похвалу за державну діяльність” в честь батька Ярослава Осмомисла”, тобто “Слово о полку Ігоревім” міг скласти підступно вигнаний з Галича і втікший у Київ, молодший син Ярослава Осмомисла, князь Олег Ярославович.

Із свідчень київського літопису можемо зробити висновок про князя Олега, що це була молода, розумна, талановита і вчена людина, дуже близька до Ярослава Осмомисла. Власне за бажанням Олега Ярославовича, щоб забезпечити йому свій трон після смерті і зібрав “Собор” галицький князь Ярослав. З-під пера літописця проглядається Олегове “незадоволення галичанами:” і майно батька взяли, і хреста цілували, що будуть його Олега за князя в Галичі мати, і як наголошує літописець:” вигнали Олега з Галича”[28,с.345].

Таким чином, по смерті могутнього галицького князя Ярослава Осмомисла, його син князь Олег, з яким він пов’язував прекрасне майбутнє Галичини, змушений був втечею рятувати своє життя з Галича. Галицький трон зайняв нікчемний володар, роль якого в політичному житті, як засвідчують джерела Галичини, була незначна. Смерть Ярослава Осмомисла, втеча Олега Ярославовича в Київ, зайняття Володимиром Галича дуже сильно позначилося на політичному житті Галицької держави.

Літопис Руський так засвідчує нам це під 1187 роком: ”Того ж року преставився галицький князь Ярослав, син Володимира, місяця жовтня у перший день, а в другий день покладений був у церкві святої Богородиці. Був же він князь мудрий і красномовний і боголюбивий і поважаний в усіх землях і славен військами, бо де була йому обіда, то сам він не ходив з полками своїми, а посилав їх з воеводами. Він бо навів лад у землі своїй і милостиню щедрю роздавав мирян люблячи і убогих годуючи, чорноризчий чин люблячи і честь їм роздаючи від могутності своєї, він в усьому сповняв закон божий, до церковників сам приходячи і дбаючи добре про них”[28,с.345].

Як бачимо, оцінка діяльності Ярослава Осмомисла літописцем висока, а це говорить, що при ньому Галицька держава займала значне місце серед держав Центрально - Східної Європи. Це засвідчує нам і “Слово про похід Ігорів”, що “галицький Ярослав Осмомисл високо сидить на своєму золотокованому престолі, підперши гори Угорські своїми залізними полками”. Як бачимо, в “Слові про похід Ігорів” Ярослав галицький постає перед нами як суверенний володар держави, подібно угорському чи польському, в якій ведеться широкомаштабна міжнародна торгівля, що захищена законом і могутньою військовою організацією. Особливе місце в цій системі займає дбаючий за майбутнє своєї держави сам князь, який ставить наступником не старшого “безнадійного” сина Володимира, а молодшого сина Олега, з яким пов’язував майбутнє Галичини. Це він зробив, як засвідчує В.М.Татіщев, без страху перед всім галицьким суспільством. На нашу думку, ці достовірні свідчення можна назвати прекрасним “Поучення Ярослава своїх синів, та Галицького суспільства” чи “Сповіддю Ярослава Осмомисла”: ”Отці, брати і сини, це уже відходжу із цього суєтного світу. Відомо, що бог нас поставив князів володіти людьми і управляти, то я намагався не тільки владу тримати, скільки більше служити людям. Я повинен був щодень служити людям. Я повинен був щодень усім служити, щоденно у суді і розбудові брати участь, бідним помагати, обіжених обороняти винних змирювати і наказувати, щоби зло безстрашшям не виросло. Найперше від донощиків найвірніших мені оберігався, щоби кого невинного не образити і недостойного не вихвалити, від яких державі багато вреда причиняється.

Військо устроювати так, щоби земля і піддані в небезпеці від неприятелів були, і його так утримувати, щоби у мирі будучи, посад своїх не забувати і народу тягот і образ не чинити. Та й усе зберігати, щоби усякий хліб службою чи купецтвом, ремеслом чи роботою мати міг і ніхто голодний не був.

Податки так розподіляти, щоби на всяку потребу невичерпно було, а даючи без плачу і сум’яття приносили. І це скільки мені можливо було, добре зберігав крамольників і наклепників не слухав, а брехунів перед усіма, чи якщо вони були заслужені, то тайно на одинці, розкривав і у подальшому так робити забороняв.

То я, як чоловік, теж багато вад мав і при бажанні моєму з усім упоратися не міг. Бог же яко серцебачець є знає, що я бажав та через слабість не виконав. Вас же прошу від усіх прощення, якщо ж кого образив, не було у мене часу кожного задовільняти, однак ж, якщо хтось щось на мене має, об’явіть, постараюсь, що зможу зробити...”[31,с.143].

Як бачимо Ярославове звернення до своїх синів та усього галицького суспільства цілком можна порівняти з “Поученням Володимира Мономаха своїм синам”. У своєму “Поученні” Ярослав Осмомисл дає поради, як потрібно добре управляти Галицькою державою, він наголошує: ”Батьки, брати і синове...синові моєму меншому даю Галич, а Володимир, Перемишль”. Промова Ярослава Осмомисла передана літописцем, очевидно була записана без змін, особою, яка була на Соборі. Ця промова була настільки дорога цій людині, яка, як

нам здається, була настільки високоосвіченою, що змогла повністю без змін передати її літописцю. Ця особа, на нашу думку, – це князь Олег Ярославович галицький. Промова Ярослава галицького показує політичну і адміністративну систему Галицької держави. Вона яскраво розкриває роль галицького князя в державному управлінні і, як бачимо, вона була велика. Із свідчення цього джерела ми можемо зрозуміти, що князь приділяв увагу всім складовим ланкам суспільства, був обережним у швидких діях. Можемо наголосити, що “Сповідь Ярослава Осмомисла” – на даний час це ще маловивчене джерело XII століття, вона вперше аналізується автором даного дослідження, як високоінтелектуальний витвір галицького словесного мистецтва XII століття. Однак, можна наголосити, що використана “Сповідь Ярослава Осмомисла” з невідомих джерел В.М.Татіщевом, є твором достовірним і потребує подальшого дослідження філологічною наукою. Вводячи “Сповідь Ярослава Осмомисла” в науковий обіг, наголосимо, що Б.О.Рибаков вважає, що свідчення ці співпадають з іншими джерелами про діяльність галицького князя, зокрема з “Словом про похід Ігорів”, яке наголошує: “Грози твої по землях течуть”.

В.М.Татіщев наголошував: “І тако всім сусідам був грізний”, Слово: “Суди рядить до Дунаю. Меча бремені через облаки”. В.М.Татіщев: “По Дунаю гради укріпив. Дунайські городи купцями населив”...

Оформлення цих текстів проходило у 1187-1188 роках, це співпадає з часом втечі Олега Ярославовича з Галича і перебуванням його в цей час у Києві. Б.О.Рибаков наголошує, що свідчення про діяльність Ярослава Осмомисла зроблені після 1 жовтня 1178 року. В цей же час, на нашу думку, з’являється і пісня “Слово про похід Ігорів”, яке орієнтовно датується 1180-1190 роками[26,с.286].

Якщо прийняти істинним твердження, що свідчення про діяльність Ярослава Осмомисла київський літописець записав в 1187-1188 р. з уст втіклого з Галича Олега Ярославовича, то цілком можна наголошувати, що саме “Слово про похід Ігорів” теж має якесь відношення до цього приватного князівського створення. Не можна виключати і його галицького походження та пов’язувати його з особою князя Олега Ярославовича, який в цей час був в Києві та Овручі.

Ретельно розглянувши “Слово о полку Ігоревім”, ми знаходимо в ньому багато слів, словосполучень, які притаманні для Галицької Русі, що дає право наголошувати: автор “Слова” – галицького походження.

У Слові звернення до Ярослава галицького найбільш насичене інформацією із всіх призивів до князів. Воно настільки конкретне і точне, що його за точністю можна порівняти тільки зі “Сповіддю Ярослава Осмомисла”. Тут у Слові Ярослав теж постає перед нами, як суверенний, могутній володар, що опирається у зовнішньополітичній діяльності на залізні полки, якими він стримує агресію угорського короля Бели III. З другої сторони він веде з Угорщиною інтенсивну торгівлю “мечучи бремені (вози з покладом) через облаки”. Висота гір в районі “Руської брами” “Нижніх воріт” 2 - 2,5 тис. м., що дало літописцю право говорити, що вози рухаються через хмари. Тут же Ярослав галицький показаний, як могутній володар Дунаю, як наголошує літописець “суди рядить до Дунаю”. Як сказано у “Слові”, князь відкриває ворота Києву, що відповідає істині, оскільки Ярослав галицький як переможець був в Києві в 1172 і 1180 році посилав свої полки. Тому фраза “відчиняє ворота Києву”, вірна. Відношення у Ярослава до половців вороже, він у 1184 році посилав на них свої полки на допомогу Святославу і Рюрику прити Кончака, які вже тоді міг очолювати Олег Ярославович. Тому фраза “Стріляє з отчого стола салтанів за землями” теж відповідає істині. Як засвідчують джерела і це відбито у Слові, Ярослав у 1180 році підтримував Рюрика Ростиславовича. У 1184 році така ж допомога йому була дана в поході на Кобяка. Всі ці військові виправи галичан згадані у Слові, що може свідчити про те, що вони були відомі Олегу Ярославовичу. У 1187 році Олег Ярославович втікає з Галича власне до Рюрика Ростиславовича і той як старий знайомий дає йому в утримання Овруч, а це може доводити, що Олег Ярославович міг приймати участь у військовій допомозі Ярослава Осмомисла київському князю, де полки галицькі міг очолювати Олег Ярославович ще в 1180, 1184 роках. Слід наголосити, що сама дружба Ярослава галицького і Рюрика київського, очевидно розповсюджувалася і на князя Олега. У “Слові о полку Ігоревім” автором вперше робиться спроба подати історичний розвиток Галичини від часів Троянових до часів Ярослава Осмомисла. Автор говорить про “Часи Троянові”, тобто часи торгово-економічних та політичних відносин Галичини з Римською рабовласницькою державою, “ Злі Часи Хінові”, тобто часи нападу гуннів та аварів на стародавню Галичину. Закінчує автор Слова огляд старогалицької історії “благодатними часами Ярославовими, немовби перегортає історію стародавньої Галичини упродовж цілого тисячоліття, тобто починаючи її з Часів Троянових (I - II ст. н.е.) часи Хінові IV - VI (гунів, аварів), пропускає мирний розвиток в час Великої чи білої Хорватії (VI - X ст.) і закінчує розквітом Галичини час рюриковичів - ростиславовичів у XI - XII століттях. Концентруючи на часі Ярослава Осмомисла, тобто “Часами Ярославовими”. Часи Ярослава, зображуються найповніше, оскільки на думку “Слова”, власне у “Часи Ярославів” вдалося

зупинити напади степовиків на Галичину. В цей час, “Ярослав закрив ворота Дунаю...суди рядячи до Дунаю”.

В цей час відзначаються добросусідські відносини Галичини з угорським королівством, як зазначають угорські джерела, угорці і галичани отримали велику перемогу над половцями. Ця перемога сприяла заключенню угоди “добросусідства” між Галичиною і Угорщиною в спільній боротьбі проти степовиків[8,с.48-51].

З Дунаєм Галицьким пов’язується і “Плач Ярославни”, “Заклинання Ярославни” до всемогутніх сил природи:” На Дунаї Ярославни голос чути. Полечу зигзицею по Дунаю...”Ії звернення до сил природи: ” Світле і трисвітле сонце, всім тепло і красно єси. Чому господине простер скорботну на лада вої...”. Таке звернення яскраво говорить про живучість стародавнього обряду, за яким Ярославна звертається до сонця. Як відомо, в язичницькій Галичині хорс-сонце був головним божеством. До речі саме слово Хорс-сонце, згадує автор Слова... великому Хорсу перебіг дорогу”. Як бачимо зі свідчень про Ярослава Осмомисла та історії Галичини упродовж тисячоліття, автор “Слова” не обмежує себе. Він явно володіє у написанні “Слова” галицькими лексизмами, архаїзмами, термінами, що притаманні тільки для високоосвіченого галичанина. Автор прекрасно знає про Ярославові землі на Дунаї, зображує Ярославну:” її голос, як “крик сумуючої чайки чутний”. Привертає увагу бездоганне знання автором “Слова” стародавньої історії Галичини. У своєму екскурсі в Історію він відображає реальні історичні особи, які в тій чи іншій мірі мали відношення до регіонів стародавньої Галичини. Це Марк Ульпій Траян 97 - 117 римський імператор, війська якого дійшли майже до Нижнього-Подністров’я; рекс Антів Бус-Бож, 370 роки н.е. Говорить про “Часи Бусові”, “Хінові”, “Часи Ярославові”. З цього приводу Б.О.Рибаків наголошує, що автор “Слова” досконало знає галицькі стародавні повір’я, фольклор, культуру, історію, стародавніх галицько-слов’янських богів: ”Хорс”- Сонце. Він хронологічно передає нам історію Галичини від Траяна до Ярослава, а отже, наголошує дослідник, він повинен був бути галичанином, князем, або довгий час проживати в Галичині. Однак, саме проживання якийсь короткий час не могло би дати автору такі глибокі знання про Галичину, він повинен був би належати до найвищого боярсько-князівського галицького культурного етномасиву, бути народженим в галицькому суспільстві, довгий час проживати серед панівного класу цього суспільства, інакше не можна зрозуміти, звідкіль він почерпнув такі глибокі знання про Галичину, її історію, культуру, мову. Тимчасовий дипломат чи вигнанець-князь не опанував би за короткий час такими глибокими суто галицькими термінами, широтою масштабністю мислення. Цей автор мусів бути князем і не просто князем, володарем якийсь час Галицької держави[26,с.281].

На нашу думку, це Олег Ярославович галицький. Характерно, що в “Слові” не згадується старший син Ярослава “узурпатор влади князь Володимир”, це може наштовхнути на думку, що “п’яниця, гультьяй і бабник Володимир”, як його зображує київський літописець - не міг бути автором “Слова” і водночас особою, яка би прославляла свого батька Ярослава, що не любив Володимира “за безпутство” і виганяв з Галичини. Автор “Слова”, якщо вважати його князем - галичанином, був і автором свідчень “про Галицький Собор”,” автором свідчень Татішевських джерел, він же і був автором “Слова”- це князь Олег Ярославович галицький. Характерно, що такого характеру свідчення, включаючи “Слово о полку Ігоревім”, дійсно датуються вченими після 1187 року, тобто після смерті Ярослава Осмомисла і часом вигнання Олега Ярославовича з Галича. Опісля такого роду свідчень джерела не подають. Немає другого аналогу і Слова”, а це може свідчити, що автор одна і та ж особа, високоосвічений князь галицький – Олег Ярославович “Настасич”. Як знаємо із джерел, Ярослав Осмомисл подавав велику надію на “сина свого молодшого Олега” і не бажав допускати до влади, як виразився Андрій Боголюбський “непутного Володимира”. Характерно, що галицький автор “Слова” добре знав про ситуацію в Путивлі і тут нічого дивного немає, оскільки його сестра була дружиною путивльського князя Ігоря. Гості від Ігоря були частими в Ярослава галицького. Відомо, що син Ігоря уже в зрілому віці приїжджав до діда Ярослава в Галич і звичайно, що спілкувався з наслідником галицького княжого стола Олегом Ярославовичем. Від нього він міг отримати всю повноту інформації про невдалий похід князя Ігоря на половців. Й сам Ігор міг через послів дати повну інформацію про свою трагедію, оскільки із джерел відомо, що Ігор довго вів переговори з Ярославом галицьким відносно повернення Володимира в Галич. Татішевський літопис наголошує, що Ярослав Осмомисл по певному часі обдарував Святослава і відпустив додому. Як бачимо, Святослав перебував у діда довгий час і в цей час при усіх розмовах був Олег Ярославович, тому нічого дивного немає, що галицький автор “Слова” так добре знає ситуацію у Путивлі, у сестри і зятя свого батька Ярослава Осмомисла. Не слід виключати, що і княжич Володимир надав всеоб’ємну інформацію про своє перебування у Путивлі. Д.А.Ліхачов звернув увагу, що автор “Слова о полку Ігrevім” оспівує Бусових воронів, воронових птахів, яких він також називає “галиці”. У автора Слова :”галиці говорять, розмову ведуть” “розмови галиць розбудили”. У автора “Слова”, наголошує, Д.А.Ліхачов, галиці якісь обожнені, вони і

мовчать, і свою розмову ведуть, і стадами біжать. Часте звернення до воронів Галич – є теж своєрідна, язичницька галицька архаїчність[15,с.80-81]. М.М.Карамзін вважав, що багато слів і висловів у Слові о полку Ігоревім він знайшов, порівнюючи його з Галицьким літописом XIII століття. Слід відмітити, слова і словосполучення: деряждє, ведень, рикс. Він зауважив, що форма рицарського посвячення галицьких дітей теж відчутна в “Слові”, вона суто галицька[10,с.332-333]. Починаючи з М.М. Карамзіна, наголошує А.С.Орлов, і багато інших дослідників вважали, що автор “Слова о полку Ігоревім”- галичанин. У “Слові” дуже багато суто галицьких термінів, які схожі і в образах, метафорах, у виборі елементів композиції.

У “Слові”, наголошував А.С.Орлов, суто галицькі розроблені теми. Слід зауважити, що розроблений і галицький історичний матеріал. Проаналізувавши його А.С.Орлов прийшов до висновку, що він мав свою древню історію, яка була відома в Галичині ще навіть в XI-XII ст.[17,с.29-31].

Визначний російський мовознавець О.О.Шахматов вважав, що існував Галицький літопис, який розповідав про стародавні племінні князіння на території Галичини. Можна переконливо наголошувати, що в Галичині була особлива манера історико-поетичного творення повістей, яка близька до західного і південно слов'янського аналога. “Слово о полку Ігоревім” – це яскравий приклад галицького історико-поетичного мислення. Можна вважати, наголошував О.О.Шахматов, що “Слово о поку Ігоревім” написане в стародавній галицькій манері, його бойова картинність з рицарською лірикою і навіть із західними елементами в лексиці, говорить про високоосвіченість галицького автора, який володів не тільки мовою, алей поетикою[36,с.33-35].

Недарма, наголошує А.С.Орлов, так величаво та поетично поданий Ярослав Осмомисл та Ярославна, згадуються території Ярослава галицького на Дунаї, Карпати. Все це говорить, що поет був з найвищого класу старогалицького суспільства, був високоосвіченою людиною, знав про державу, якою він повинен був керувати, все: історію, культуру, літературу, поетику. Складається враження, що цього всього його навчили прекрасні вчителі. Такі вчителі вчили князів, які повинні були володіти народом. Він безсумнівно, наголошував А.С.Орлов був галичанином, князем[17,с.29-31].

У пізнішій своїй праці, розширеній і доповненій в 1938 році А.С.Орлов зауважує ряд притаманних суто Галичині етно-релігійних термінів: ”Великий Хорс-Сонце”, відзначаючи, що вони притаманні для Галицької Русі. Далі дослідник підкреслює суто галицький фольклор: ”Ярославна зигзицею кречет на Дунаї”. Такий епічний і літературний вислів міг виразити тільки високоосвічений поет, історик, який проживав в Галичині, що переконливо, наголошує А.С.Орлов, говорить про галицьке походження автора “Слова о полку Ігоревім”[18,с.131-133]. Автору, наголошує дослідник, притаманна суто галицька поетичність, а цьому треба було вчитися, а щоб навчитися такого мистецтва, треба було належати до найвищого тогочасного феодального суспільства. Автор безсумнівно князь, або боярин, або придворний галицький “книжник Тимофій” тощо[18,с.131-133,с.138]. В той час, наголошує М.Ф.Сумцов, у Галицько-Волинському літописі і “Слові о полку Ігоревім” приміняються одні і ті ж галицькі словосполучення:” зегзицію рано кречет”. Такі словосполучення є і в сербо-хорватських літописах. Автор ”Слова” повинен був добре знати сербо-ховатську мову, його народну культуру, історію. Він повинен був вирости серед цієї культури, вона з малого дитинства повинна була оточувати його[30,с.2-6].

З іншої сторони, в його творчості присутні чіткі рими, чіткі вивчені прийоми словотворення тогочасної поетики, а це говорить, що автор повинен був бути представником найвищого феодального класу, князь, боярин. Оскільки такого мистецтва навчали тільки найвищий прошарок феодалів, навіть правителів, князів. Цілком очевидно, що автор повинен був бути молодим високоосвіченим енергійним князем і водночас пов'язаним з народом. Він повинен був бути близьким до сестри княжни Ярославни, знати старогалицький фольклор, оскільки знав старогалицьку назву Сонця – якого називав Великим Хорсом[9,с.92-93]. Ця назва скоріше старогалицька, а вірніше вона належить племінному об'єднанню хорватів, з якого й виводяться галичани. Сонце-Хорс, гори Хрби, Горби, Хрипи – все це старогалицькі лексими, означення. Уся лексима “Слова о полку Ігоревім” старогалицька, автор її теж галичанин, який ще у XII ст. добре знав її стародавню історію[29,с.6-17]. Російський вчений XIX ст. Осип Гонсіорський вважав, що “Слово о полку Ігоревім” написане на карпатській мові зі сильним впливом галицького культурно-князівського поетичного центру, який літературно в XII ст. обтесав цю стародавню слов'янську мову[5,с.4-9].

При усіх перипетіях, як ми встановили за сукупністю джерел та висновках вчених XIX-XX ст., автор “Слова о полку Ігоревім” – високоосвічений галичанин, він знає “віка Троянові”, “часи Бусові”, “Стріли Хінові”, про які не знав навіть київський літописець Нестор і всю цю славну історію він в його пору, вважаючи сучасне передісторією минулого, яку пов'язує з Ярославом Осмомислом. Освіченість автора цілком очевидна, не виключно, наголошує Б.О.Рибаків, що він і був тим автором “Слова”, водночас і інформатором для написання про Галицьку Русь в київському літописі. Особливо багато

точних свідчень, починаючи з епохи вигнання з Галича Олега Ярославовича. Ці свідчення відрізняються від попередніх своєю точністю і конкретністю. Їх запис можна точно датувати 1187 - 1188 роками. Цими ж роками можна датувати і написання також “Слова о полку Ігоревім”[23,с.34 - 38].

Досить точно, як на нашу точку зору, теорію, на захист галицького походження “Слова о полку Ігоревім” висунув В.Д.Карпов. Згідно з його висновками автор “Слова о полку Ігоревім” походить із галицького князівського середовища. Він розглянув всю галицьку історію, починаючи з вокняження Ростислава в Перемишлі. На його думку, галицький князівський дім був дуже високоосвічений. Про це свідчать і літописи. Володимир галицький був зятем одного із найосвіченіших монархів Європи, угорського короля Кальмана книжника. Його дружина Софія, дочка угорського короля Кальмана I була дуже високоосвіченою. Вона створила в Галицькому князівському домі досить солідну бібліотеку, на книгах якої виховувала свого єдиного сина Ярослава Осмомисла. Відомо, що Ярослав вважався в Україні - Русі саме книжним князем свого часу, мав велику бібліотеку, тримав при своєму дворі поетів, утримував школу, де навчав дітей. Тому не випадково Володимир Володарович був такий талановитий політик, полководець і дипломат. Про його високоосвіченість говорить той факт, що знаходячись в обложеному Перемишлі, він написав листа угорському королеві та архієпископові на угорській мові, яку він знав, оскільки не раз, як зять угорського короля, бував на всіх офіційних прийомах і святах в Угорщині, його дружина Софія, була сестрою правлячого короля Гейзи II. Ярослав Осмомисл теж виріс на цій прекрасній галицькій науковій школі. Принцеса Софія, галицька княгиня, що виховувала свого єдиного сина, очевидно зробила все, щоб її син Ярослав був володарем на зразок угорського королівства. І все це так і сталося. ”Ярослав однією своєю головою держав всю Галицьку землю”. Вже дружина Ярослава, Ольга, була менш освічена, вlane вона – княжна далекої суздальської землі виховала сина Володимира так, що він став п’яницею, гульцяем, як виразився її брат Андрій Боголюбський “безпутнім”. Інша справа, наголошує В.Д.Карпов, Олег Ярославович, майбутнє Ярослава, особа якого потребує дослідження[11,с.143-158].

В той час, коли ряд дослідників, наголошує А.С.Орлов, вважають автора “Слова о полку Ігоревім” придворним поетом Ярослава галицького, оскільки “Слово” відповідає певній схемі твору, які використовувалася в середньовіччі при написанні фольклорно - архієпископських билин. Однак ці вчені забувають, що “Слово о полку Ігоревім” – це високохудожній твір, який має уже певні літературні традиції, які приміняли при написанні високоосвічені феодалі другої половини XII ст. Цілком можна припускати, що в центрі подій описаних в “Слові” стоїть сам автор, який висловлює свої історичні та політичні симпатії та антипатії, притаманними для того часу літературними прийомами. Типовими для того часу є епічна форма-плач-моління Ярославни. Уся сукупність плачів Ярославни історична, політична, релігійна свідчить, що людина, яка їх записувала, була всесторонньоосвіченою людиною як на той час. Ця людина повинна була знати всі атрибути тогочасного вищого князівсько-королівського світу. Якщо взяти за основу, що це Олег Ярославович, який сам особисто бачив і спілкувався з майбутнім візантійським імператором Андроніком Комніном, який довгий час проживав в Галичі, угорським королем, польськими князями. Без сумніву, що наступник Галицького престолу окрім високоаристократичної освіти засвоїв і глибоку історичну, міфологічну і культурну народну традицію. Його батько Ярослав Осмомисл безумовно знав всю стародавню історію країни, якою управляв. Хороше знання етносу пояснюється тим, що князь отримує місцеве прізвисько “Осьмомисл”. Автор знає багатовікові традиції Галичини, суспільства, внутрішні традиції, судочинство, суто галицькі похоронні обряди - “плачі”. Все це подає ключ до подальшого вивчення стародавньої галицької культури, фольклору[1,с.159-163]. Якщо додати до вищезазначеного нами, що автор “Слова” дійсно знав усі стародавні галицькі релігійно-епічні сказання. Характерно, що літопис Руський услід за «Словом» теж наголошує, що коли київський князь повбивав під Теребовлем полонених галичан, то був “великий плач по всій Галицькій землі”. Сучасна московська дослідниця Н.И.Велецкая вважає, що “плачі” – пісенний похоронний ритуал входить в структуру культури жителів Капратського і Прикарпатського регіонів. Такі “плачі” виконувалися під час похоронів, або народних трагедій . У поховальних плачах галичан закладені глибокі стародавні традиції Прикарпатських слов’ян, архаїчні пісенні обряди в бойків, лемків використовувалися і при складанні балад, сказань, повістей. Приблизно такі самі ритуальні “плачі” зафіксовані в Східній Словаччині, Хорватії. Поховальні псалми -“плачі” носять в собі дуже стародавні ритуальні традиції і притаманні для слов’янського етносу Прикарпатського і Карпатського регіонів[3,с.72-73]. Характерно, що саме “Слово о полку Ігоревім” вплітається в хід історичних подій, що проходили в Галичині, починаючи з 1181 року. Вище ми наголошували, що в 1181 році Ярослав Осмомисл остаточно виганяє сина Володимира з Галича і Олег Ярославович стає основним претендентом на галицький престол. Очевидно в цей час він готується як військовий та політичний діяч. Його могли готувати батько Ярослав Осмомисл, бабка – угорська принцеса Софія.

Внаслідок такого двійного виховання княжич, що уособлював собою через Анастасію з боярського роду Чагрів галицький етнос і через королівсько-князівський рід Ярослава Осмомисла отже, панівну суспільну верству центрально-східної Європи. В такому контексті виховання він засвоїв лицарську середньовічну літературну та поетично-культурну традицію, яку сумістив з історико-культурною спадщиною Галичини. Водночас він відобразив в “Слові” панівну князівську верству суспільства, а з другої сторони пов’язав її з місцевою історичною та культурно-релігійною традицією. Є підстави твердити, що у зверненні до діяльності батька, Ярослава Осмомисла, його улюблений син, Олег Ярославович так висловлюється:

“Галицький Осмомисле Ярославе
Високо сидиш на своїм золотокованім престолі
Підперши гори Угорські своїми залізними полками
Заступивши королеві шлях, затворивши Дунаю ворота
Мечучи бремена через хмари, суди рядячи до Дунаю.
Грози твої по землях течуть. Відкриваєш ворота Києву.
Стріляєш з отчого золотого стола салтанів за землями.
Стріляй господине, Кончака, поганого кощея.
За землю Руську, за рани Ігореві, буйного Святославовича”.

Івано-Франківський дослідник В.В.Грабовецький, аналізуючи свідчення “Слова о полку Ігоревім”, концентрує увагу на цікавому вислові автора Слова: “Стріляєш ти з батьківського золотого престолу в султанів”. На думку В.В.Грабовецького, тут очевидно натяк на третій похід німецького імператора Фрідріха Барбаросси проти султана Саладіна, який відбувся в 1186-1187 роках і в якому брали участь полки Ярослава галицького, які, на нашу думку, очолював Олег Ярославович [7, с. 72-74]. Як бачимо, автор Слова в урочистій формі в невеликому віршованому творі зумів точно відобразити весь життєвий і політичний шлях знаменитого галицького князя. Складається враження, що автор особисто брав участь в політичному житті знаменитого галицького князя Ярослава Осмомисла. Так точно передати у короткому вірші всі досягнення Ярослава галицького могла дуже близька йому людина, яку з ним пов’язували тісні зв’язки співраці або родинні стосунки. Автор “Слова” вірно описує всі аспекти, які призвели до могутності Галицької держави, жалкує, що справа Ярослав Осмомисла не продовжується. Складається враження, що сам автор готовий до добродіяння, як галичанин, та князь... [22, с. 16-17].

Спробуємо умовно реконструювати портрет автора “Слова о полку Ігоревім”, за умови, що гіпотетично ми визначили його особу як князя Олега Ярославовича “Настасича”. Як бачимо, князь-автор “Слова” тонкий знаток історії Галичини, її стародавньої культури, мови, народних традицій. Автор, князь Олег Ярославович, виростав в галицькому культурному середовищі, вдихав його стародавні, як народні, так і аристократичні та історико - літературні надбання. Не дивлячись на те, що автор був глибоким християнином, однак це не забороняло йому ознайомлюватися і досконало знати стародавні народні язичницькі традиції. Як наголошує Б.О.Тимошук, двовір’я у стародавній Галицькій культурі співіснувало до кінця XIII століття [32, с. 56-65].

Народні мотиви автора “Слова о полку Ігоревім” цілком нам зрозумілі, Олег Ярославович по батькові князь, по матері, яка спочатку виховувала його на стародавніх народних традиціях, боярин чи представник багатой частини торгово - ремісничої знаті. Таке поєднання відчутне у творі, що яскраво пов’язується з князем Олегом. Приблизно така сама сукупність прослідковується і в Галицькому літописанні в XIII ст., як наголошує київський дослідник С.П.Пінчук, який неомовби продовжує галицьку традицію написання, яка відображена автором “Слова о полку Ігоревім” [21, с. 22, с. 46]. За таких обставин, “Слово о полку Ігоревім” не зовсім князівський твір. Як бачимо і з його історичної епопеї автор знає історію від Троянових часів до часів Ярославових, з яким автор пов’язує відновлення бувалої могутності Галицької землі. Ярослав галицький, як наголошує автор, сидить високо на своїм золотокованім престолі, утримуючи гідно свої західні кордони і водночас по Дунай суд рядячи. Водночас автор змальовує міжнародні відносини Ярослава галицького з країнами Західної, Центральної, Південної та Східної Європи. М.М.Тіхоміров вірно наголошував, що автор зображує Ярослава Осмомисла в zenіті його могутності. Складається враження, що автор “Слова” теж якимось причетний до торжества галицького володаря. Стремління автора показати, що Ярослав був найбільше за інших князів зацікавлений у благополуччі свого князівства і Русі взагалі. Автор “Слова” змальовує також напружені відносини Галичини і Угорщини: “Підперши гори Угорські своїми залізними полками. Заступивши королеві шлях...” Ці події дійсно мали місце, оскільки із-за Дунайських володінь у Ярослава галицького виникли суперечки з Візантійським імператором Ісааком Ангелом, який вважав, що настав час відновити своє панування над Болгарією і Дунайськими володіннями Галичини. Задля цього він врегульовує всі спірні питання з Угорщиною, одружуючись з малолітньою угорською принцесою. У 1186 році цей союз стає дієвим і угорський король займає

загрозливу позицію до Болгарії і Галичини. Як бачимо, Олег Ярославович знав про це, як і про допомогу Галичини Болгарському царству, не виключно, що велике галицьке військо, яке прийшло на допомогу болгарам очолював князь Олег Ярославович[33,с.33-34]. На противагу візантійсько-угорському союзу, Ярослав Осмомисл встановлює союзні відносини з Фрідріхом Барбаросою, імператором Німецької імперії і як союзник останньої його війська беруть участь у третьому хрестовому поході[7,с.74]. Все це, як ми наголошували вище, знає автор “Слова о полку Ігоревім”. Автор, як бачимо, радив Ярославу Осмомислу вислати галицькі війська на допомогу путивльському князю Ігорю: ”Стріляй господине, Кончака, поганого кощея. За землю Руську, за рани Ігореві”. Не слід виключати, що такі переговори в Галичі з внуком Ярослава, сином Ігоря, від імені Ігоря велись, та Ярослав вирішив не втручатись у стосунки Ігоря з половецькими ханами. При цьому всьому був присутній наступник галицького престолу князь Олег Ярославович. Таким чином, як ми наголошували вище, автор “Слова о полку Ігоревім” складає собою синтез: з однієї сторони він представник правлячої еліти однієї з найблагополучніших держав Центрально-Східної Європи, з другої він представник культурних народних верств, боярства чи торгово-ремісничої знаті. Як бачимо, автор князь Олег голова галицької рицаської знаті, що засвідчено відповідними висловами в “Слові о полку Ігоревім”:” списа приломити”, ”слід правити”, ”ударити списом”, “стріли хінові”,”стріляєш далеких салтанів”. Водночас автор застосовує стародавні галицькі народні архаїзми, фольклор, балади, легенди, вислови, приказки, словосполучення, які вживалися при його дворі. Все це дає нам право наголошувати, що автором “Слова о полку Ігоревім” є перший рицар Галицької держави - князь Олег Ярославович “Настасич”[21,с.22,с.46]. Академік А.С.Орлов вважав, що Галицький рицарський літопис XIII ст. схожий за рицарською термінологією зі “Словом о полку Ігоревім”. Дослідник наголошує, що літературні вислови Слова “Ізломати списа”, “вступити в бій”, “взяти місто на щит”, “соколи-стрільці” та багато інших мають галицьке рицарське походження, термінологія якого продовжується і в XIII столітті[19,с.4-5-с.46]. Стосовно мови “Слова о полку Ігоревім”, то Б.О.Рибаків зауважував, що автор використовував у своїй мові старогалицькі діалекти:” іменник “Побіда” у значенні поразка, іменник “год” у значенні час. Вживаючи слово “год”, вважає дослідник, автор Галичанин засвідчує велику начитаність і знання стародавніх слов’янських текстів, тому його мова постійно наповнена галицькими архаїзмами, які бере з прикладів міфології, релігії, історії[25,с.171-176]. В.Ю.Франчук приходиться до висновку про тотожність слів “Слова о полку Ігоревім” і Галицько-Волинського літопису. Таким чином, зауважує В.Ю.Франчук, автор “Слова”- галичанин був високоосвіченою людиною, начитаною, знавцем давніх мов, якими він читав літописи, сказання, билини, які розповідали йому про глибоку історичну минулість Галичини[34,с.48-49]. Знання історії та міфології народу дають можливість автору порівнювати минуле із сучасним. Його знання відходять в глибину століть в час сусідства “Галичан” з Римською імперією. Саме правління імператора Траяна перегукується в автора з самовласним правлінням Ярослава, який сидить на своїм золотокованім престолі підперши гори Угорські своїми залізними полками. Далі автор розповідає “Про часи Бусові”, що сьогодишньою історичною наукою цілком ототожнюється з державою Антів. Далі автор згадує гунське, та очевидно аварське нашествя “часи хінові”. Всі ці історичні події, які знає автор “Слова о полку Ігоревім”, на думку Б.О.Рибаків, проходили у більшій мірі на території історичної Галичини і суміжної з нею, території Волині, оскільки київський автор навіть в XII столітті про ці події не знав[24,с.15-22]. В.П.Адріанова - Перетц теж відзначає народно - поетичний стиль “Слова о полку Ігоревім”. Тотожність “Слова о полку Ігоревім” з народним епосом на її думку проглядається за фольклором, який автор знав бездоганно. Історично точно відбиті всі історичні події у продовж тисячоліття, як і портрет Ярослава Осмомисла галицького, що дає право говорити: автор близький водночас як до народу, так і до самого князя. Реалістичні картини минулого і сучасного доводять високоосвіченість автора. Знання як вищого феодального суспільства Русі та Європи, так і народного життя[2,с.99-118]. Події, які описані в “Слові о полку Ігоревім” в своєму історичному ракурсі від Траяна до Ярослава Осмомисла, цілком зрозумілі для галичанина XII століття, тому вважав А.С.Орлов, якщо до цього долучити і галицький епос, галицький фольклор, то цілком яскраво вимальовується його галицьке походження[19,с.92-133].

Дослідник не вважає себе першовідкривачем цієї істини, уже російський вчений XIX ст. С.Шевірев (1845)[37,с.294-305], а услід за ним і його сучасник М.Головін (1848)[4,с.28-30], наголошували на галицькому походженні “Слова о полку Ігоревім”. На думку галицького дослідника XIX ст. автор “Слова о полку Ігоревім” отримав прекрасну західно-руську освіту рицарського гатунку, яка була притаманна для Центральної Європи і яку в північно-східній Русі було отримати неможливо[20,с.30-32]. На народно-рицарському гатунку “Слова о полку Ігоревім” наголошує і Л.Кулаковский, на його думку “Слово о полку Ігоревім” і Галицький літопис XIII століття є рицарською методологією написання творів і їх слід віднести до одного і того ж галицького

писемного джерела[13,с.12]. Д.С.Ліхачов наголошує, що сюжети “Слова” окремими пісненими циклами, такими, як “Плач Ярославни”, “Похвали в Руській землі” нагадують західноєвропейські пісні, зокрема “Пісню про Роланда”. Якщо взяти перегук епох в “Слові”, то воно за формою та написаннями повністю тотожне з “Піснею про Роланда”[14,с.18-19]. Їх близькість зауважили ще російські вчені XIX ст.: Погодін, Буслаєв, Майков, Дашкевич, Діккінс. Сьогодні цієї точки зору дотримується російський мовознавець Робінзон[27,с.104-112]. Таким чином “Слово” є зразком європейського лицарського середньовіччя, його вищої еліти князів. Якщо врахувати ті обставини, що Галичина в XII столітті була на стадії феодального розвитку (в тому й числі науковому) і те, що очевидно молодого княжича виховувала мати Ярослава Осмомисла угорська принцеса Софія, яка прищепила юному княжичу любов до культури сереньовічної Європи, лицарської поезії і зокрема до “Пісні про Роланда”[14,с.20-29]. Лицарська доба розвинула історико-літературні сказання, відлік яким слід починати з III-IV століть. Власне з цього часу в Європі починається формуватися пісенна лицарська література та культура. “Слово о полку Ігоревім невід’ємна частина цього процесу”, що може говорити, що воно написане в Галичині, оскільки остання була тісно пов’язана з історією та культурою Центральної Європи, починаючи з найдавніших часів і до часу написання “Слова”[12,с.95-105]. А.А. Горський вважає, що з’ясувавши галицьке походження “Слова о полку Ігоревім”, нам необхідно з’ясувати питання часу його написання. Якщо датувати написання “Слова о полку Ігоревім” у 1187 році, тобто в рік смерті галицького князя Ярослава Осмомисла це буде неправильно, оскільки в Слові звернення до Ярослава, як до живого, однак враховуючи моду галицького літературного твору, приходимо до висновку, що “Слово” було написане у рік після смерті Ярослава і звернення до Ярослава в “Слові” – це своєрідна форма віддання річниці по смерті Ярослава. Така форма літературних творів притаманна для Галичини, що може свідчити, що “Слово” було написане в 1188 році [6,с.31-32]. Якщо врахувати вищеописані нами історичні події у Галичині 1187-1188 року і пов’язати з ними вигнання з Галича Олега Ярославовича в Київ, а опісля в Овруч, то можемо зрозуміти суть самого писання “Слова” князем Олегом у вигнанні в Києві в кінці 1187- 1188 років. Привертає увагу й те, що “Слово” – єдиний такого роду твір і не має аналогів. І це можна пояснити, якщо врахувати те, що його у вигнанні написав Олег Ярославович. Постає логічне запитання, чому раніше він не писав схожих творів. У цьому очевидно не було потреби, оскільки він був постійно в розпорядженні батька, виконував його доручення у питаннях гоподарювання в Галичині. Тільки у 1187-1188 роках, будучи вигнанцем, перебуваючи у стані власної печалі і горя в Києві, після клятвовідступництва галицького боярства він створює цю прекрасну поему, на жаль тільки одну. Смерть Олега Ярославовича, підступно отруєного боярами в 1188-1189 роках перервала творчість цього талановитого співця-князя. Той факт, що автором не створено більше схожих поем і реальна смерть Олега Ярославовича в час, коли майже всі вчені вважають часом її написання, яскраво доводить, що її автором був Олег Ярославович. Якщо сторожко реконструювати хід історичних подій, то можна наголосувати, що Слава його поеми, яка стала улюбленою в Києві, докотилася і до Галича і тому, щоб не розпалювати феодальної війни, Володимир підіслав в Києві до Олега підступних галицьких бояр, своїх прихильників, які і отруїли Олега Ярославовича. Цим і пояснюється сам факт, що більше автором не було створено ніяких творів, що переконливо доводить правильність нашої гіпотези. Аналізуючи “Слово” ми прийшли до висновку, що автору, князю Олегу Ярославовичу можна дати таку, нами реконструйовану, характеристику:” людина з широким історичним і політичним світоглядом, добре розуміюча складні політичні реалії часу, великий патріот своєї країни, зумівший у вигнанні піднятися над проблемою Галицького князівства, до проблеми єдності Русі. Він талановитий письменник, знавець слов’янського епосу, історії, культури, народного епосу, сказань, билин, релігії, її давньослов’янської фольклорної традиції. Автор, як виходець з боярського середовища Чагрів знав і народні традиції свого роду, які привила з дитинства йому його мати Анастасія Чагорова. З другої сторони він князь, син одного з наймогутніших володарів Центрально-Східної Європи, в жилах якого текла кров угорських королів, польських князів, князівський рід, яких найблище був у зв’язках, в тому числі й з правлячою імператорською фамілією Комнінів Візантійської імперії. Все це видно із величавості “Слова”. Всі ці риси яскраво змальовують нам портрет князя Олега Ярославовича галицького. Окрім всього вище сказаного, як зазначав визначний галицький дослідник “Слова о полку Ігоревім” А.С.Петрушевич, авторство “Слова” для галичан має особливу важливість по тій причині, що воно розкриває древню історію від зародження Дністро-Карпатського слов’янства до централізованої Галицької держави Ярослава Осмомисла. Близьке розташування автора до Ярослава Володимировича галицького, якого автор називає Осмомислом, знання історії Галичини, якої не знають Руські літописи, безапелючно засвідчують, що автор був особою з князівського середовища, отримав блискучу західно-руську освіту, яку в південно-східній Русі отримати було неможливо[20,с.31-32].

Що стосується самого Олега Ярославовича галицького, позашлюбного сина Ярослава галицького і Анастасії з боярського роду Чагрів, то він згадується в Київському літописі перший раз під 1171 роком і при цьому навіть безіменно, коли бояри спалили його маму Анастасію, сина її (Олега) вигнали в заслання. Удруге Олег Ярославович згадується в Руському літописі у 1187 році, коли Ярослав Осмомисл помираючи сказав:

” Заповідаю місце своє (галицький престол) Олегові, синові моєму меншому, бо пояснює літописець, Олег був Насташин і був йому милий. Але після смерті Ярослава Осмомисла в Галичі стався заколот і галицькі мужі вигнали Олега з Галича і він втік у місто Овруч до Рюрика Ростиславовича, де й незабаром помер”[28,с.230]. Як бачимо, після смерті Ярослава Осмомисла в нього залишилося двоє синів: Олег Ярославович, князь галицький (1187) та Володимир Ярославович, князь перемишльський. Як можна вважати, у 1187 році старшому Володимирі було приблизно 35-38 років, молодшому Олегу 27 - 28. Обидва, як вважають дослідники, були дорослими та одруженими князями, Володимир на дочці чернігівського князя, Олег на дочці київського князя Рюрика Ростиславовича, що пояснюється втечею Олега до Рюрика і надання останньому Овруча. Спробуємо з’ясувати назви синів. Зрозуміло, що старший Володимир був названий в честь заміненого князя Володимира Володаровича, засновника Галицької держави. Володимирі в 1187 році було 35-38 років.

Олег в честь – Олега віщого, який був тою надією стремління Ярослава Осмомисла. Вигнання Олега Ярославовича з Галича зовсім не говорить про його смерть. Є свідчення, що він ще довго був князем Овруцьким. Оскільки невідоме народження князя Олега галицького спробує гіпотетично з’ясувати час народження Олега. Він міг народитися десь після смерті Юрія Довгорукого, оскільки до цього часу Ярослав добре жив з княгинею Ольгою, від якої в неї народилося чотири дочки і син Володимир. Олег міг народитися десь між 1158-1160 роками, тобто після смерті Юрія Довгорукого, коли політичний союз з Юрійовичами вичерпав себе і був Ярослав не потрібний, як і сама дружина Ольга. В час спалення Анастасії та вигнання в 1171 йому було 11-13 років, тобто він уже був юнаком. В 1187 році Олегу Ярославовичу було 27-28 років, вік, в якому він цілком міг продовжувати реалізовувати плани свого батька Ярослава галицького. Власне в такому віці він втік в Овруч, а Володимир у віці 35-38 років, посів галицький престол.

Привертає увагу особа Олега Ярославовича, як князя. Навіть короткий час його князювання потребує ретельного дослідження. Все життя поряд з батьком повинно було сформувати Олега Ярославовича як властолюбивого володаря, який намагався правити без втручання в державні справи громадськості та бояр. Він зразу намагався бути могутнім галицьким володарем, що не сподобалося як боярам, так і міщанам, власне це і спричинило повстання і вигнання Олега. Очевидно, бояри не могли князя Олега зробити іграшкою в своїх руках, оскільки Олег Ярославович був сильною, вольовою людиною, водночасно князем, полководцем і господарем Галицької держави. Власне його свідчення, записані Київським літописцем, яскраво нам підтверджують це. Із свідчень проглядаються риси князя і це зрозуміло, оскільки батько Олега, Ярослав галицький вчив сина всім примудростям правління Галицькою державою, боярами, громадськістю. Все це проглядається і в “Слові о полку Ігоревім”. Літопис твердить “що олюбимий син Ярослава, Олег, що ходив у волі отця повинен був як батько:”знати багато мов, багато читати, надавати багато уваги навчанню, навіть спонукати до навчання молодь”. Літопис говорить, що Ярослав був “Осьмомисл”[28,с.63], Татіщевські джерела наголошують, що княжич відрізнявся від всіх інших освіченістю. Він мав можливість зустрічатися в Галичі з майбутнім імператором Андроніком Комнином, з князями і послами, що прибували до двору галицького князя, не виключено, що і сам неодноразово був послом в сусідніх з Галичиною країнах. Про одного такого прибульця, родича, який приїхав в Галичину до Ярослава Осмомисла розповідає Микита Хоніат: ”Він був прийнятий правителем Галичини з приязню подружився з ним. Разом проживав у одному палаці, засідав в думі-сенаті, полював з Ярославом на зубрів - турів . Коли він прибув в Константинополь і став імператором, то наказав відобразити своє життя в Галичині. Живопис уявляв собою кінну їзду Ярослава Осмомисла і Андроніка з собаками, крик птахів, гавкання собак, полювання на оленів, забитого списом кабана і ранення зубра”[35,с.420]. Л.Махновець вважав дійсною дружбу Олега Галицького і його батька з Андроніком Комнином. Не слід виключати, що Андронік зачарував своєю особою і молодого Олега, оскільки останній перебував в Галичі довго. Будучи при батькові і Андроніку, майбутній автор “Слова о полку Ігоревім” вивчив очевидно грецьку мову, і оскільки Андронік був з найвищої еліти Візантійської імперії, Олег міг перебрати і традиції візантійської державної трації, літератури, культури, як і інформацію про Візантію, її історію, культуру. Андронік Комнин був претендент на імператорський трон, тому володів, очевидно, колосальними знаннями і був особою високої юрисдикції в області державних справ[16,с.61-64]. Не слід виключати, що навчання Олега проходило за безпосередньою участю дядька Андроніка. Не слід виключати, що Андронік і Олег були причетні і до реорганізації за візантійською системою галицьких

полків. Микита Хоніат, наголошує, “що в Константинополі ходили слухи, що Андронік збирає багаточисельну скіфську кінноту з метою вторгнення в візантійські володіння”[35,с.167]. Таким чином юність Олега Ярославовича проходила серед послів, купців, духовенства і навіть серед присутнього в Галичині майбутнього імператора. Все це було відомо йому від князя Олега і автора Руського літопису, з яким очевидно був знайомий князь Олег після втечі з Галича і який записав від нього всі свідчення вищезгадані нами, які сам не знав. Як бачимо Олег Ярославович, як автор “Слова о полку Ігоревім” добре знав історію розвитку Галичини від часів Траянових, тобто сусідство римлян в I-II ст. н.е. з Галичиною до часу Ярослава Осмомисла, з державою якого правонаступниця Римської, Візантійська імперія теж межувала і знаходилась в дружніх, союзних відносинах. Власне під таким ракурсом історичного розвитку Галицької держави формувався історико-політичний світогляд Олега Ярославовича, наступного володаря Галицької держави, автора “Слова о полку Ігоревім”, який, як правонаступник бажав розвивати тисячолітні наукові, культурні і політичні надбання держави Ярослава Осмомисла. Як наголошує літописець: ”Ярослав, однією своєю простою головою держав усю Галицьку землю”. Все це Ярослав бажав передати Олегу, бо, як наголошує літописець:”Олег був йому милий”. “Олегу сину моєму молодшому даю Галич, а Володимире Перемишль”. Князь же Ярослав Осмомисл, наголошує Татіщевське джерело: ”Був же він князь мудрий і красномовний і багатий і поважаний в всіх землях і славен військами, бо де була йому обіда він сам з полками не ходив, а посилав їх з воєводами. Він бо навів лад в землі своїй...”Могутня самовладна влада очевидно була притаманна і Олегу Ярославовичу. Очевидно, цим і були незадоволені галицькі бояри, які намагалися самі вирішувати всі економічні і політичні процеси в Галицькій державі. Тому, як наголошує літопис:” По смерті ж Ярославовій був заколот великий у Галицькій землі, бо галицькі мужі передумали з Володимиром і переступили хресне цілування, вигнали Олега з Галича. І втік Олег звідти в город Овруч до Рюрика Ростиславовича...”[28, с.230-231].

Сама втеча і князювання Олега Ярославовича в Оручі викликало страх у галицьких бояр і князя Володимира, що примусило їх підступно його отруїти, а отже, припинити творення подальших творів типу “Слова о полку Ігоревім”.

У висновку нашого дослідження, наголосимо, що особа князя галицького Олега Ярославовича нами вказана в повному об’ємі за всіма наявними джерелами та висновками історичної та філологічної науки, що дає можливість припускати, що власне він і є автором “Слова о полку Ігоревім”.

Список джерел та використаної літератури:

- 1.Абрамов М.А. К проблеме авторства Слова о полку Игореве. В кн. Слово о полку Игореве и мировоззрение его эпохи. – К.1990.
- 2.Адрианова – Перетц В.П.Слово о полку Игореве и устная народная поэзия. В кн.: Древнерусская литература и фольклор.- Л.1974.
- 3.Велецкая Н.И. Рудименты язычества в похоронных играх карпатских горцев. В кн.: Культура та побут населення Українських Карпат. – Ужгород. 1972.
- 4.Головин Н.Примечания на Слово о полку Игореве.- М.1946.
37. Гонсорский О.Заметки о Слове о полку Игореве. – Спб.1884.
- 6.Горский А.А. Проблема даты создания “Слова о полку Игореве”.- Л.1986.
- 7.Грабовецкий В. Нариси історії Галича. – Галич.1997.
8. Ідзьо В.С.Угорські джерела епохи династії Арпадів про Україну-Русь (IX-XIIIст.). Науковий Вісник Українського Університету. М.2002, т.ІІ.
- 9.Исаевич Я.Д. Культура Галицко-Волынской Руси. Вопросы Истории. М.1971, №1.
10. Карамзин М.Н. История государства Российского. М.1993, т.І-ІІ.
- 11.Карпов В.Д.Герой Слова о полку Игореве и его автор.- К.1990.
- 12.. Конрад М. О всемирной литературе в средние века. Вопросы истории. – М.1972, №8.
- 13.Кулаковский Л. Песнь о полку Игореве. Опыт воссоздания модели древнего мелоса. – М.1977.
- 14.Лихачев Д.С.Слово о полку Игореве и культура его времени. – Л.1978.
- 15.Лихачёв Д.А.Слово о полку Игореве. 800 лет.- М.1986.
16. Махновець Л. Про автора Слова о полку Ігоревім.- К.1989.
17. Орлов А.С.Слово О полку Игореве. – М.1923.
- 18.Орлов А.С.Слово О полку Игореве.- М.1938.
- 19.Ордов А.С. Слово о полку Игореве. – М-Л.1946.
- 20.Петрушевич А.С. Слово о полку Игореве. Древнерусские эпиграммы, стихотворения конца XII вв. – Львов.1887.
- 21.Пінчук С.П. Слово о полку Ігоревім. – К.1973.

22. Пушик С. Україна. – К. 1985, №35.
23. Рыбаков Б.А. Русские летописцы и автор Слова о полку Игореве. – М. 1972.
24. Рыбаков Б.А. Древняя Русь. Сказания. Былины. Летописи. – М. 1963.
25. Рыбаков Б.А. Слово о полку Игореве и его современники. – М. 1971.
26. Рыбаков Б.А. Пётр Борислович. Поиск автора “Слова о полку Игореве”. – М. 1991.
27. Робинсон А.Н. “Слово о полку Игореве и героический эпос средневековья”. – Вестник АН СССР. 1976, №4.
28. Руський літопис. – К. 1989.
29. Сребрянский И.В. Мифология Слова о полку Игореве. – Нежин. 1895.
30. Сумцов Н.Ф. Некоторые черты сходства “Слова о полку Игореве” с южно-славянскими старинными песнями. – Киев. 1893.
31. Татищев В.Н. История Российская. – М. 1963, т. III.
32. Тимошук Б.О. Двоєвір’я в стародавній Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М. 1998, т. II, №1.
33. Тихомиров М.Н. Древняя Русь. – М. 1975.
34. Франчук В.Ю. Літописні оповіді про похід князя Ігоря. – К. 1988.
35. Хониат Никита. История: в 2-х томах. – Спб. 1860, т. I.
36. Шахматов А.А. Древнейшие судьбы русской истории. – Пг. 1919.
37. Шевиров С. История русской словестности. – М. 1859, т. II.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2008.

Виктор Идзьо

Олег Ярославович Галицкий (Настасич) – автор “Слова о полку Игоревым”.

***Аннотация:** В статье рассматривается проблема создания “Слова о полку Игоревом”.*

Основной акцент концентрируется на исследовании авторства “Слова о полку Игоревом”.

Исследованием доказывається, что автором “Слова о полку Игоревом” есть галицкий князь Олег Ярославович “Настасич”, младший сын Ярослава Владимировича Галицкого.

***Ключевые слова:** Олег Ярославович Галицкий, Ярослав Осмомысл, Слово о полку Игоревом.*

Viktor Idzo

Prince Oleg Yaroslavovych Galytsky – writer “The word about regiment of Igor”

***Annotation:** This article consider problem writing «The word about regiment of Igor”.*

The basic accent is research about writer «The word about regiment of Igor”. I can prove that writer “The word” is prince Oleg Yaroslavovych, a yanger sun of Yaroslav Galytsky.

***Key words:** Oleg Yaroslavovych Galytsky, Yaroslav Os'momysl, “The word about regiment of Igor”.*

УДК: 821: 161.2

Людмила Касян

Епістолярна літературна критика у творчій спадщині Б.Антоненка-Давидовича

***Анотация:** У статті розглядається специфіка літературно-критичних оцінок у приватних листах Б.Антоненка-Давидовича.*

***Ключові слова:** Епістолярій, лист, огляд літератури, рецензія, критика, біографія, художні твори, вплив, письменник.*

Творчість Б.Антоненка-Давидовича – помітне явище в історії української літератури ХХ століття. Його життєвий і творчий шлях відбиває всю складність долі художника за часів тоталітарного режиму.

Багато літературознавців зверталося до осмислення особистості Б.Антоненка-Давидовича, аналізувало його художню прозу 20 – 30 років. Менш вивченим залишається доробок письменника 50 – 80 років ХХ століття.

Актуальність дослідження зумовлена недостатнім вивченням літературно-критичної і літературознавчої спадщини митця у контексті культурно-громадського життя 50 – 80 років минулого століття.

Мета – з’ясувати особливості критичних оцінок у епістолярії Б.Антоненка-Давидовича.

Об’єктом дослідження є опубліковане листування письменника.

Літературно-критична діяльність Б.Антоненка-Давидовича є не тільки однією з важливих граней різнобічного таланту письменника, а й важливим фактором розвитку української літератури. В умовах повного замовчування листування стало єдиною формою вияву роздумів та спостережень Б.Антоненка-Давидовича над літературним процесом.

Літературно-критичну спрямованість чи бодай окремі побічні оцінки мають багато листів письменника.

За формою вислову оцінки кореспонденції Б.Антоненка-Давидовича можна згрупувати так:

листи, в яких адресант висловлює своє розуміння творчості того чи іншого письменника, враження від конкретного твору, листи, в яких Б.Антоненко-Давидович безпосередньо висловлює своє розуміння твору чи ставлення до автора, листи, які містять роздуми про власну творчість, біографічні відомості.

Епістолярій Б.Антоненка-Давидовича містить судження про творчість В. Підмогильного, М.Хвильового, П.Тичини, О.Коломійця, Гр.Тютюнника, Л.Костенко, Ю.Мушкетика, А.Дімарова, Т.Масенка, В.Савченка, О.Ковіньки, Ю.Смолича, В.Брюггена, О.Гончара, Д.Чуба, В.Підпалого, В.Собка, Л.Серпиліна, М.Ласло-Куцюк, В.Махновця, В.Брюховецького, В.Симоненка, В.Белова, В.Шукшина, Ч.Айтматова.

У кореспонденції письменника зустрічаються критичні вкраплення різних жанрів: огляди нової літератури, рецензії на книжки та окремі твори.

Виокремлюються листи з поодинокими стислими оцінками й оцінками розгорнутими: „Цього року у № 2 „Вітчизни” є повість О.Гончара „Бригантина”, але вона не справила на мене враження ...Більше нічого цього року не привернуло моєї уваги в нашій художній літературі” [2, с. 39], „Днями одержав від автора й прочитав книжку Дімарова „Зінське щеня”, яка справила на мене дуже приємне враження всіма сторонами. Чи знаєте цього непоганого сучасного радянського письменника України” [2, с. 43], „Після смерті Г.Тютюнника, якого я вважаю за провідну постать у нашій прозі, на перший план виступає тепер Юрій Мушкетик. Цього року він став лауреатом Шевченківської премії за роман „Позиція”, але цей твір його далеко слабший за попередні романи – „Біла тінь” та „Біль”, де він показав себе ерудованим майстром психологічного письма. Перші його твори на історичну тематику „Семен Палій” та „Гайдамаки” були маловизначні й не привертали до себе особливої уваги, та він і сам каже про себе: „Я тоді ще не вмів писати художні твори, навчився лиш геть пізніше”. І це правда” [2, с. 223].

Часто у листах зустрічається своєрідна форма вияву критичної оцінки (переважно позитивної) як висловлення згоди з чужою думкою: „Я дуже радий, що Вам як і мені подобався Масенків „Роман пам’яті” [2, с. 61], „Цілком поділяю Ваше захоплення з „Марусі Чурай”: це справді епохальний усіма сторонами твір” [1, с. 664]. Інколи оцінка є підтвердженням правильності думки адресата, порадою звернути увагу на той чи інший твір письменника: „Ви не помилились О.Коломієць – чи не найцікавіша постать у нашій сучасній радянській драматургії. Радив би ще Вам прочитати його п’єсу „Горлиця” [3, с. 182].

Висловлюючи оцінку літературно-критичних праць Б.Антоненко-Давидовича, часто виражають свої погляди на творчість аналізованого письменника. У листі від 21.04.1981 до М.Ласло-Куцюк він пише: „кинувся до Вашої статті про В.Підмогильного. Прекрасна стаття! Який глибокий аналіз роману „Місто”, слухна й переконлива аргументація, коли Ви заперечуєте поверхові твердження нашого Л.Новиченка [3, с. 155]. Далі автор листа виказує свою думку щодо літературних впливів А.Франса, Гі де Мопассана, А. Чехова на творчість В.Підмогильного, зокрема відчутність цих впливів у оповіданнях „В епідемічному бараці” та „Проблемі хліба”. Підкреслює велику роль В.Підмогильного у розвитку української літератури „Підмогильний відкрив для української прози „вікно в Європу” і в цьому є його велика заслуга” [3, с. 156]. Зазначає, що В.Підмогильний був прихильником З.Фрейда і, можливо б, фрейдизм позначився у його майбутніх, ненаписаних творах.

Інколи судження Б.Антоненка-Давидовича мають протилежний характер, ніж у автора критичної статті: «Про збірку вибраних творів П.Тичини з передмовою М.Ласло-Куцюк, що про неї Ви інформували мене в своєму листі, можу сказати, що авторка хибно сприймала Тичину як цільну постать у нашій літературі, тоді як насправді було два періоди, а відціля й два обличчя поета, що різко контрастують одне з одним» [1, с. 671]. Письменник детально зупиняється на ранній творчості поета, аналізує поезії «Золотий гомін», «Скорбна мати». Наводить висловлювання М.Вороного про Тичину.

У деяких листах Б.Антоненко-Давидович поряд із характеристикою літературного явища чи мистецької постаті виявляє і свої критерії оцінки. Так у листі до Д.Чуба письменник висловлює свої критерії художності гумористичного твору: «... Річ у тім, що я мало вірю у наш сучасний український гумор, від якого мені зовсім не смішно... Я сприймаю лише комізм ситуації, а не «зубоскальство» у вигляді звульгаризованого вислову, на що інколи хибував навіть Остап Вишня. Сучасний гуморист О.Ковінька, дуже мила людина, доля якої має спільні риси з моєю, де в чому, на жаль, теж не смішить

мене, бо і його гумор побудований на комізмі вислову з дуже примітивним подекуди комізмом ситуації...» [2, с. 53].

У листах, адресованих безпосередньо авторам художніх творів, зустрічаються як короткі резюмуючі оцінки позитивного характеру («сонети мені дуже сподобались, із них я побачив, як Ви ростите. Дуже сподобався мені і Ваш останній коротенький вірш, а надто його кінцівка» [1, с. 664], „Воднораз вітаю Вас із успіхом – виходом збірки для дітей «Стежками пригод» [2, с. 14]), узагальнюючі оцінки із дружніми порадами («Питаєте, чи можна такий вірш «пускати в люди?» Безперечно, можна: вірш дуже добрий, якщо покинути вислів, «почувся голос ясноокий». Голос – поняття звукове, тим то до нього не пасує епітет «ясноокий», що належить до категорії зорових вражень. Це конче треба виправити» [2, с. 23]), так і короткі рецензії на окремі твори. У листі до доньки Ярили Голуб міститься аналіз і оцінка її перекладів поезії Ліни Костенко на російську мову. Рецензія починається резюмуючою оцінкою: «... Вибач мені за одвертість, перекладач з тебе – кеписький: твої переклади більше скидаються на твою оригінальну творчість, а не на переклади поезій Ліни Костенко» [1, с. 573], розгортаючи яку автор вказує на недоліки, аргументує свою точку зору.

Відгук на оповідання В.Савченка починається емоційною оцінкою: «... вони не справили на мене великого враження.», далі автор рецензії, зазначивши наявність таланту у письменника, мотивує свою оцінку. Звертає увагу на хиби композиційно-змістовного характеру, непереконливість образів, збіднену мову твору: «До того ж мене дратує неохайна мова автора, що часто рясніє помилковими штампами» [1, с. 667], вказує на мовні огріхи. Вкінці висловлює сподівання, що, можливо, його зауваження придадуться авторові.

У епістолярії Б.Антоненка-Давидовича присутні листи із оцінкою власного творчого доробку, значення окремих творів у його творчій біографії: «Ви не цілком зважили питому вагу мого літературного доробку, бо об'єктивна вага того доробку не варта вашої уваги. Я не зміг, окрім частково «Смерті», розгорнути ні одного широкого полотна.» [1, с. 450], «Ця повість («Смерть») визначила мені якесь місце в українській радянській літературі» [1, с. 155]. У листах містяться біографічні відомості, зокрема про початок літературної творчості, мистецькі впливи, участь у літературному житті Києва 20-х років, характеристика діяльності літературних угруповань, свідчення про літературні уподобання і перекладацьку діяльність: «До речі, чи любите Ви Чехова? Я – дуже. Чехов і Купрін – мої найулюбленіші російські письменники, і я колись з насолодою переклав кілька оповідань Чехова, зокрема епохальну «Палату № 6» [2, с. 117]. Реакція письменника на критику своїх творів: «Сьогодні я надіслав тобі №9 журналу «Вопросы литературы», де вміщено досить прихильну рецензію на мою книжку «Здалека й зблизька» якоїсь Коваленко з Мінська. А на Україні все мовчало «бо благоденствовало» в кон'юктурно-незрілих критичних статтях і рецензіях» [1, с. 517]. Неодноразово звучить бажання почути щиро, кваліфіковану думку про свої твори: «... Мені б дуже хотілося, щоб Вам пощастило прочитати мій роман «За ширмою» в українському оригіналі, а не в польському чи англійському» [3, с. 155].

Автокритика письменника засвідчує його високу вимогливість до себе і своїх творів.

Висновки. Епістолярій Б.Антоненка-Давидовича складають приватні листи з уміщеними в них критичними судженнями про творчість сучасних українських, російських письменників, дослідників літератури, наявні також висловлювання щодо власної творчості. Спектр вияву епістолярних критичних оцінок дуже широкий: від поодиноких зауважень до розгорнутих характеристик, оглядів, рецензій. Як у своїх друкованих працях літературно – критичного спрямування, так і у епістолярній критиці Б.Антоненко-Давидович на перше місце ставить художні якості літературного твору.

Список використаних джерел і літератури:

1. Антоненко-Давидович Б. Нашадки прадідів. – К.: КМ Academia, 1998. – 696 с.
- Двісті листів Б.Антоненка-Давидовича. – Мельбурн: Ластівка, 1986. – 272 с.
2. Лицар неабсурдних ідей Борис Антоненко-Давидович. Спомини, листи і малодоступні твори. – Л.: Бібліотека журналу „Час”, 1994. – 224 с.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2008.

Людмила Касьян

Эпистолярная литературная критика в творческом наследии Б.Антоненко-Давидовича

Аннотация: В статье рассматривается специфика литературно-критических оценок в частных письмах Б.Антоненко-Давидовича.

Ключевые слова: Эпистолярный, письмо, обзор литературы, рецензия, критика, биография, художественные произведения, влияние, писатель.

Lyudmila Kasyn

The epistolary literary criticism in a creative heritage of B.Antonenko-Davydovich

Annotation: In this article is examined the specific of literal – critical points of view in letters of B.Antonenko-Davydovich.

Key words: Correspondence, letter, survey of literature, review, criticism, biographer, fiction, influence, writer.

УДК 811. 161. 2

Світлана Кучеренко

Про феномен мови

Анотація: В статті з'ясовується проблема “Україна – мова”.

Основний акцент концентрується на чутливій проблемі та поняттях “рідна мова”, “державна мова”.

Ключові слова: Українська мова, мова. Державна мова. Рідна мова, українознавство.

У курсі “Українознавство” є тема “Україна – мова”, що дозволяє обговорити низку вічних і нагальних проблем. На перший погляд для створення відповідної лекції можна знайти чимало різноманітної інформації. Звичайно, треба показати етапи становлення української мови, її сучасний стан та перспективи розвитку, визначити поняття “рідна” та “державна” мова тощо. Але саме ця тема потребує не стільки раціонального, скільки чуттєвого сприйняття. Як викласти матеріал, щоб місце байдужості та скепсису заступила зацікавленість.

Відомо, що крім усвідомленого сприйняття інформації, відбувається також її підсвідомий вплив. Ось чому початок лекції має бути своєрідною медитацією. Серед багатоманіття гідних цього віршів хотілося знайти прості та щирі слова схожі на молитву. “...І йшли віки./І були українці./І сотворилося слово українське./І як сталося так ,/То сказало собі слово//По-своєму//І благословилося./І прилетіли птиці./І вродилася калина./І було солодко./І було гірко./І стало все називатися./І земля./І матір./І Вітчизна//По-українському...”

У подальшій розмові про мову доречно було б зазначити, що це – історія народу; це його душа; це міра його буття; це колективний світогляд. Це, нарешті, генетичний код, який передається від батьків до дітей, і” навчання мови дитиною йде як розшифрування коду”.[1,с.32] У Івана Огієнка все коротко і ясно:”Гине мова – гине народ.”

Колись мовознавці провели психолінгвістичний експеримент серед україномовних та російськомовних студентів–гуманітаріїв Київського та Прикарпатського університетів, який ґрунтувався на асоціаціях щодо певних не випадково обраних слів. Метою такої роботи було виявлення спільних мовних стереотипів росіян і українців та специфічних етнолінгвістичних рис, зумовлених своєрідністю українського та російського менталітету.[2,с.39 - 46]

Ми вирішили теж провести таке асоціативне тестування з урахуванням специфіки нашої студентської російськомовної технічної аудиторії. Доцільність такої самостійної роботи студентів ми бачили в самому процесі асоціювання, щоб студенти відчули різницю перебування у різних мовних просторах.

Порівнюючи українця і росіянина, М.Гоголь зазначив, що “обидві природи занадто щедро обдаровані Богом і, як навмисно, кожна з них окремо має в собі те, чого немає в іншій”. [2,с.45] Ці слова могли б стати епіграфом у порівняльному аналізі ментальності українців та росіян засобом дослідження генези і функціонування їхніх мовних картин світу, які передають світобачення, світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, світогляд кожного етносу.

Мовна картина світу (або модель світу) може аналізуватися як із “зовнішнього”, так і з “внутрішнього” боку.”Перший аспект передбачає розгляд ареальної, соціальної, функціональної та хронологічної розчленованості цієї картини, що відповідає відображенню у мові природного та антропогенного середовища існування її носіїв. Другий аспект спрямований на визначення відбитого у мові внутрішнього світу носіїв мови, їхньої ментальності[3,с.3]. Ці проблеми розробляються у межах соціо- етно- психолінгвістики та мовознавства. Варто було б скористатися їхніми дослідженнями для висвітлення нашої теми.

Етнопсихологи стверджують, що “український світ” твориться почуттям більше, ніж розумом. Це ми разом із студентами перевіряли під час аналізу результатів роботи. Одне із запропонованих завдань полягало у тому, щоб виявити асоціації на слова “Україна”, “український”, “українець” та, відповідно, “Росія”, “російський”, “росіянин”. У першому випадку найчастіше виникали наступні асоціації: село, хата, сало, пісня, рушник, козак, гопак, Шевченко, тризуб, калина. У другому випадку – “Москва, Кремль, медведь, водка, царь, Пушкин, самовар, снег, береза, матрешка, баня”.

Наявність відмінностей різних мовних систем можна було також побачити через прислів'я та приказки обох народів. Ми помітили як специфіку мовного оформлення національних традицій, так і спільність народної мудрості. Українські варіанти були такі: “не лізь поперед батька в пекло”, “моя хата з краю – нічого не знаю”, “все не з'їсть, хоч понадкусує”, “сам собі пан”, “не кажи гоп поки не прескочиш”, “без верби і калини нема України”, “не знав, не знав, та й забув”, “шануймося, бо ми того варті”, “козацькому роду нема переводу” та інші.. А тепер наведемо російські варіанти: “умом Россию не понять”, “а Ванька слушает да ест”, “не все коту масленица”, “не имей сто рублей, а имей сто друзей”, “пришла беда – открывай ворота”, “щи да каша – пища наша”, “гром не грянет – мужик не перекрестится”, “всяк кулик свое болото хвалит” тощо.

Погодімося з висновками мовознавців про те, що пояснити всі мовні факти і закономірності лише ментальністю тієї або іншої нації неможливо [2, с.45], але як засоби висвітлення психології народів вони є унікальними. Якщо така самостійна робота спонукала студента до рефлексії над собою і рідною мовою, ми своє завдання виконали. До уваги тих, кого зацікавила ця проблема, слід запропонувати книжку відомого вченого, автора наукової концепції сучасного українознавства П.П.Кононенка “Свою Україну любить”, що вдало поєднує науковість та художність завдяки оригінальності стилю науковця. [4.]

Хотілося б закінчити свої міркування щодо проблеми “Україна-мова” такою думкою: “Знання слів, це ще не знання мови. Мова відроджується через відродження життєвих контекстів.” [5, с.110] Не раз ставилася під сумнів доцільність існування української мови, проте не “на зло ворогам”, а на добро народові, вона не перервала родоводу свого слова від духовних первнів до актуальних неологізмів.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Печерна Г. Мова – генетичний код (замітки з історії української мови)// Українська мова і література в школі. 1993. №2. С.28-33.
- 2.Кононенко І.В. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов)// Мовознавство. 1996. №6. С.39-46.
- 3.Єрмоленко С.С., Харитонов Т.А., Ткаченко О.Б. та ін. ова в культурі народу// Мовознавство. 1998. №4-5. С.3-17.
- 4.Кононенко П. “Свою Україну любить.”- 1996. 224с.
- 5.Мовчан П. Мова – явище космічне. - К. 1999. 167с.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2008.

Світлана Кучеренко

Об феномене языка

Аннотация: В статье рассматривается проблема “Украина – язык”.

Основной акцент концентрируется на щепетильной теме и понятиях “родной язык”, “государственный язык”.

Ключевые слова: Украинский язык, государственный язык, родной язык, украиноведение.

Svitlana Kucherenko

Phenomenon of the language

Annotation: In this article we can see problem Ukraine – language. The basic accent is theme “national language”, “official language”.

Key words: Ukrainian language, official language, native language.

УДК 82. 09

Катерина Петриченко

“Талант трагічної долі” Кліма Поліщука

Анотація: У статті розглянуто основні етапи життєвого шляху та особливості творчого доробку одного із видатних поетів і письменників епохи «Розстріляного Відродження» – Кліма Поліщука. Зокрема, велику увагу приділено еміграційному періоду його становлення.

Ключові слова: Поезія, еміграція, жанр, проза, творчий доробок.

На сьогодні ім'я Кліма Лавріновича Поліщука залишається маловідомим, а його творчість – практично не є дослідженою. З великого письменницького спадку до цього часу перевидано лише роман «Гуляйпільський батько», виданий 1991 р. у Львові. До цього можна додати ще кілька розвідок про творчість К. Поліщука житомирських дослідників В. Врублевського і А. Шевчука та полтавчанина П. Ротача.

Важливо відзначити, що життя письменника складалося так, що йому доводилось за власним бажанням, а частіше – вимушено, що було пов'язано із засланнями, змінювати місце проживання. Зокрема, К.Поліщук перебував то на території Росії (Петербург, Курськ, Псков), то на території сучасної Латвії, то в Галичині, що на той час належала Польщі. Останній період, найбільш трагічний у долі автора, йому довелося провести далеко від рідної домівки – спочатку у Пермщині, потім у Казахстані, а закінчив життя він на Соловках. І безумовно важливим, що відзначилося на творчості письменника є те, що де б він не був, скрізь К.Поліщук продовжував писати, використовуючи для цього будь-яку можливість.

Різні місця перебування письменника мали на його творчість значний вплив, тому, вивчення його доробку, на нашу думку, потребує не одного дослідника. Особливо труднощі полягають у тому, що чимало праць майстра було втрачено або знищено, що також ускладнює працю науковців.

Літературознавці характеризують Кліма Поліщука як одного із неординарних представників української літератури перших двох десятиліть ХХ ст., продовжувача жанру «новели факту», проникливого сатирика і психолога, «короля» готичної прози, гуманіста із екзистенціальним світоглядом [2, с. 31].

Так ким же він був, який творчий шлях пройшов, як скінчив своє непросте, сповнене трагізму життя? Ці та інші питання будуть розкриті у даному дослідженні.

Клим Лаврінович Поліщук народився 25 листопада 1891 р. у містечку Краснополі Житомирського повіту на Волині в бідній селянській родині. За версією В.Мовчанюка, батько майбутнього письменника був дяком [4]. Після смерті батька йому, як старшому, довелося піти на заробітки. Освіту здобував самотужки (після батькової смерті через бідність школи не мав змоги відвідувати). Читав літературу, яку брав у місцевого священика – науково-популярну, російських письменників, М.В. Гоголя. З дитинства захоплювався творчістю Т. Г. Шевченка, під впливом його почав писати і малювати. У 1906 р. у газеті «Волинь» з'явився його перший вірш «Дивлячись на Божий мир», однак початком свого літературного шляху він сам вважав 1909 р., коли у львівському журналі «Дзвони» було надруковано його перше оповідання «Що співав соловейко?» [9, с. 218]

Поезії Кліма, що публікувалися в полтавському журналі «Рідний край» та київському часописі «Громадська думка», звернули на себе увагу таких видатних письменників, як Б.Грінченка та І.Нечуя-Левицького. До речі, видавництвом цього часопису займалася Олена Пчілка. Крім того автор збирав казки та народні пісні волинського краю, багато з яких він записав від матері.

Улітку 1909 р. на запрошення Іллі Дубинського К. Поліщук відвідав могилу П. Куліша і познайомився з його дружиною – Ганною Барвінок. З тих пір він постійно підтримував з нею зв'язки, листувався (отримав до 32 листів), а згодом вважав її своєю «літературною бабусею» [2, с. 68].

У тому ж році він почав постійно друкуватися в українських часописах «Рада», «Рідний край», «Світова зірниця», «Дніпрові хвилі», «Сніп», «Діло», «Ілюстрована Україна», «Громадський голос» та ін. За допомогою поета Якова Савченка заклав у Житомирі видавництво «Стерні», яке мало видати ряд книжок молодих письменників. У цьому ж видавництві вийшла у світ перша його книга нарисів і оповідань «Далекі зорі» (1914) [4]

У 1909 р. за сприянням вчителя О. Масюкевича К. Поліщук поїхав до Петербурга, де вступив до «Художественно-рисовального училища при Академії Художеств». Також він слухав лекції у психоневрологічному інституті та на кооперативних курсах. Однак, через матеріальну скруту йому у 1912 р. довелося повернутися до Житомира. Там він працював у Волинському губернському земстві, а також займався культурно-просвітницькою діяльністю, записував легенди, пісні, перекази. [5, с.86; 9, с. 217], а ще займався фотографією, що було на той час рідкісним фахом.

У 1915 р. його було звинувачено як «мазепинця» та «сепаратиста» і вислано спочатку до Кременчука, а потім – до Росії. У той час він працював на залізниці керівником канцелярії завідувача кондукторських бригад станції Курськ. Невдовзі він знову потрапив до Петербурга, де став завідувати українською книгарнею, перетворивши її згодом на видавництво «Друкар» [9, с.217].

Але й у Петербурзі він довго не затримався: зважаючи на неблагонадійність та «сепаратистські настрої», у травні – червні 1916 р. його було мобілізовано і відправлено на фронт. Спочатку К. Поліщук перебував у Каммерні (Курляндія), потім воював на північному фронті. Після лютневої революції у травні 1917 р. з берегів Двіни він повернувся до Житомира. Пробув там недовго, бо вже в червні опинився у Ризі, звідки поїхав у Валку (Ліфляндія), де видав збірку своїх віршів під назвою «Співи в полях» [6, с.8]

Творчість Поліщука з 1917 р. по 1925 р. активно пов'язана з подіями української національної революції. У той час була написана його поетична книга «Український голос» (1917). Про ті часи письменник згадував у своїй автобіографії: «Весною 1917 р. я взявся за українізацію корпусу, а також був організатором корпусної ради і автором її статуту. По постанові Виконкому Ради XII-ї армії роблюся одним із редакторів «Українського голосу», який згодом перетворився в орган фронтової організації в м. Пскові і проіснував до днів більшовизму» [4].

Жовтневий переворот 1917 р. застав К. Поліщука у Пскові, звідки він повернувся до Києва, де працював як співробітник Всеукраїнської Ради Військових Депутатів, брав участь у її друкованому органі «Наш голос».

У 1918 р. за участю К. Поліщука, а також П. Тичини, О. Слісаренка, Л.Курбаса та інших була створена символістська «Біла студія», яка на початку 1919 р. реформувалася у «Музагет» [3, с. 75]. Пізніше він належав до групи «Мистецького цеху профспілки митців слова Києва». Відомо також про співпрацю його із журналом «Мистецтво», 6 номерів якого вийшло у 1919 р.

В Україні К. Поліщук включився у справу відродження української культури: друкувався в житомирській газеті «Громадянин», працював як редактор «Українського голосу», «Народної волі», входив до редколегії «Народної справи» та ін. У ті часи з'явилися такі його праці, як: «Серед могил і руїн» (1918), «Тіні минулого. Волинські легенди», «Поезії» (1919).

Навесні 1920 р. разом із військом УНР письменник залишив Київ і з тих пір майже до кінця 1925 р. проживав у Галичині (Перемишль, Бережани, Львів) [4]. Він вважав себе «попутником революції», а еміграцію в Галичину пояснював тим, що «хотів бути самим собою» [7, с. 69].

1920-1921 рр. К. Поліщук перебував у складі інтернованої Армії УНР. Його ім'я як шефа культурно-просвітницького відділу I-ї кулеметної дивізії згадувалося у зверненні до „військових культурників”, надрукованому редакцією „Нашої зорі” у Ланцеті (Польща). Він також входив до Тимчасового комітету Спілки культурно-просвітніх робітників Армії УНР [10, 350].

Його публікації з'являлися на сторінках таборової періодики – особливо часто їх можна було зустріти у літературному місячнику «Веселка». Крім того, в Галичині були надруковані його нариси «Співець селянської неволі» (про В. Стефаніка) і «З виру революції» (фрагменти спогадів про літературний Київ 1919 р.), новела «Уява (із записника вигнанця)» та ін.

У загально таборовій газеті «Український сурмач» представлений нарис К. Поліщука «Зустріч (з емігрантських митарств)» із позначенням «Львів», а в журналі «Наша зоря» опубліковано вірш «Генії Волі», де вказано: «Ланцет, 1921 р., 6 березня» [10, с.351].

Перебуваючи в Галичині, письменник влаштовує своє особисте життя. На Львівщині Поліщук познайомився з молодою актрисою Галиною Іванівною Мневською (літературний псевдонім – Орлівна) і у 1921 р. одружився із нею. Подружжя мешкало в Перемишлі, Бережанах (1922 р. у цьому місті в них народилася донька Олександра – Леся).

Період перебування К. Поліщука в еміграції з 1920 р. по 1925 р. став найпотужнішим у його творчості. У Галичині він редагував тижневик «Український емігрант» та започаткував місячник «Мамай», активно працював як поет (Збірка «Звуколірність», 1921), драматург («Гад звіринечий», 1925), прозаїк, автор нарисів, оповідань: «Червоне марево: нариси й оповідання», 1921; «Манівцями», 1922; «Воєнком», 1921; «Веселе в сумному», 1922.

К.Поліщук пробував свої сили також у романі – новому для нього жанрі. Перший із них – «Отаман Зелений» було написано у 1921 – 1923 рр., другий – «Гуляйпільський батько» було опубліковано у 1925 р. Відомо, що вже до 1919 р. було закінчено роман «Кривавий шум» про часи Гайдамаччини, однак цей твір не зберігся. Продовжуючи цикл фольклорно – фантастичних та готичних оповідань, К. Поліщук розробив новий художній напрямок, пов'язаний з осмисленням подій революції та громадянської війни в Україні, сучасником яких був. Характерним для митця є документальність оповіді, увага до історичних фактів, прагнення здійснити правдивий репортаж про події. Він розвивав жанр «новели факту» популярний у ті часи і намагався поширити його на свої твори. Як слушно зазначає дослідник М.Ковальчук, що незважаючи на те, що «наведені письменником факти далеко не завжди відповідають історичній дійсності, але сам дух епохи, психологія того часу відтворені ним вірно» [2, с. 34].

Восени 1925 р. письменник отримав дозвіл повернутися в Україну. Спочатку родина Поліщуків проживала у Краснополі, потім в Лубнах, а згодом переїхала до Харкова, де й залишилась. Там письменник працював у Державному видавництві України, друкувався в журналах «Життя й революція», «Глобус», «Зоря», «Селянка України», «Всесвіт», «Службовець».

У Харкові К. Поліщука спіткала й особиста драма – у 1928 р. він розлучився з дружиною. А невдовзі за сфабрикованим звинуваченням у приналежності до Спілки визволення України (СВУ) 4 листопада 1929 р. його арештували та 21 січня 1930 р. оголосили вирок: 10 років таборів за межами України. Відомо, що до літа 1931 р. він перебував у «пермських нетрях», потім 4 роки провів у Казахстані (с. Долінське поблизу Караганди) [7, 69], 27 червня 1935 р. його було вивезено на Соловки [6, с.10].

У таборах К. Поліщук продовжував писати, використовуючи для цього будь-яку можливість. У перші роки він пересилав написане на ім'я доньки, інші рукописи возив із собою. Як видно з листів, у письменника зберігався рукопис збірки оповідань «Казки лісів далеких», розпочатий ще 1930 р., а також спогади про минуле та зустрічі з письменниками.

Відомо, що з місць заслання письменник листувався із донькою Лесею та Галиною Орлівною (колишньою дружиною). Дослідником П.П. Ротачем було зібрано 70 листів К.Поліщука, останній із яких із архіву Г. Орлівни був датований 18 березня 1937 р. [7, с. 70].

Одним із епізодів тих подій стало засідання окремої трійки УНКВД Ленінградської області, що відбулось 9 жовтня 1937 року й провело “чистку” Соловецької тюрми. Головував на цьому засіданні Л. Заковський, членами були В.Гарін й Б.Позерн та секретарем – Єгоров. [1]

Важко сказати, як в дійсності пройшло те засідання, якщо на ньому було розглянуто кілька групових справ, за якими розстріляно кілька сот в'язнів. Для історії України найбільше значення має справа № 103010-37 р. "на 134 особи українських буржуазних націоналістів". Вони були засуджені на різні строки за контрреволюційну, націоналістичну, шпигунську та терористичну діяльність. Оперативна частина Соловецької тюрми звинуватила їх у тому, що, "залишаючись на попередніх к.-р. позиціях, продовжуючи к.-р. шпигунську, терористичну діяльність, [вони] створили к.-р. організацію “Всеукраїнський центральний блок”[1].

Серед відомих особистостей таких, як В. Підмогильний, О. Курбас, М. Зеров, був там під номером 100 і Клим Поліщук. Найбільшу, першу групу з 1111 в'язнів (протоколи від 9, 10 та 14 жовтня 1937) було розстріляно між 27 жовтня й 4 листопада в Корелії поблизу Онезького озера під Медвеж'єгорськом (виконавці - капітан М.Матвеев та помічник коменданта УНКВД Ленінградської обл. Алафер) [1]. Дослідник П. Ротач подає інформацію, що вирок було здійснено 3 листопада 1937 р. [7, с.78]. У 1996 р. за архівами, а в 1997 р. в розкопках було виявлене місце їхнього поховання.

«Талантом трагічної долі» назвав письменника М.Г.Жулинський. Але незважаючи на тернистий шлях свого життя, він був ідеалістом: «Я завжди був ідеалістом, – пише митець в одному з листів, – любив, страждав, боровся і досягав. Ні царська в'язниця, ні німецькі арешти під час гетьманщини не зробили з мене жорстокосердного егоїста. Таким я є і тепер...» [7, с.68].

Багатогранна творчість К. Поліщука ще чекає свого серйозного дослідника, бо охопити всі напрямки його таланту непросто. Він був досить своєрідним поетом: його можна зарахувати і до символістів, і до традиціоналістів, і до неокласиків.

Прозова творчість його також заслуговує на увагу. Саме на еміграції К. Поліщук почав розробляти новий художній напрямок, пов'язаний із осмисленням подій національно-визвольних змагань, очевидцем яких він був. Як вже було сказано, письменник розвинув і продовжив популярний у ті часи жанр «новели факту», який він поширив на свої твори.

Щодо оцінки його прозової творчості, то її якнайкраще дав Осип Турянський, який писав про нього так: «Мова Поліщука дуже гарна. Про неї можна сказати те саме, що й про Коцюбинського, при читанні якого придніпрянець каже, що це чиста мова Великої України, а галичанин має враження, що так і в Галичині говорять... Оце секрет єдиної літературної мови... Ось яке літературне обличчя Кліма Поліщука: оригінальний психолог, могутній маляр тайних стремлінь людської душі, поет боротьби й віри в сонце. Ця віра в сонце відрізняє його від московських письменників-нігілістів і робить його близьким і рідним українському серцю» [8, с.4].

Список використаних джерел та літератури:

1. [http:// memorial.org.ua/rozvid/4.htm#begin](http://memorial.org.ua/rozvid/4.htm#begin)

2. Ковальчук М. Романи Кліма Поліщука в контексті художнього осмислення подій української революції 1917-1920 років // Вісник КНУ. – Літературознавство, мовознавство, фольклористика. – 2003. – Вип. 14.
3. Літературна Харківщина. Довідник. – За ред. Гетьманця М.Ф. – Харків, 1996.
4. Мовчанюк В. Із Соловків на крилах «Щедрика» // Мистецтво і література. – 1999 р. – 21 квітня.
5. Монастирський Л.С. Клім Поліщук – письменник щедрого таланту і трагічної долі // Роде наш красний...: Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк, 1996. – Т.І.
6. Проклятого віку струна. Поезія повернутих із забуття. // Упор. В.М. Врублевський. – Житомир КВО «Газета «Житомирський вісник», 1992.
7. Ротач П.П. Листи Кліма Поліщука із заслання // Слово і час. – 1992. – № 2.
8. Турянський О. Про автора // Поліщук К. Гуляйпільський батько: Роман у двох частинах. – Львів, 1991.
9. Українська журналістика в іменах / За ред. М.М. Романюка. – Львів, 1997. – Вип. 4.
10. Українська журналістика в іменах / За ред. М.М. Романюка. – Львів, 2001. – Вип. 8.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2008.

Екатерина Петриченко

“Талант трагической судьбы” Кліма Полищука

Аннотация. В статье рассмотрено основные этапы жизненного пути и особенности творческого наследия одного из выдающихся поэтов и писателей эпохи «Расстреляного Возрождения» – Кліма Полищука. В частности, большое внимание уделено эмиграционному периоду его становления.

Ключевые слова: Поэзия, эмиграция, жанр, проза, творческое наследие.

Kateryna Petrychenko

“Talant of tragical fate” of Klim Polishchuk

Annotation: The article is devoted to the main stages of life and peculiarities of creative heritage of Klim Polishchuk, who was one of the famous poets and writers of an epoch “Executed Revival”. In particular the big attention is given to the emigratory period of its becoming.

Key words: Poetry, emigration, genre, prose, creative heritage.

УДК 811. 161. 2

Ангеліна Пономаренко

Концепція “Мова як українознавство”: етапи становлення

Анотація: У статті зроблено спробу простежити динаміку становлення концепції «Мова як українознавство» від початку 90-х років ХХ ст. до кінця першого десятиліття ХХІ ст.

Ключові слова: Українознавство, концепція, концентр, історія мови, універсалізм, соціолінгвістика, українознавча мовна освіта.

Українознавство, за концепцією НДІ українознавства МОН України, – це система інтегративних знань про Україну і світове українство в усіх часо-просторових вимірах. Універсальна цілісність України й українства розкривається й досягається шляхом взаємопов’язаного синхронного й діахронного розгляду концентрів: Україна – етнос; Україна – природа, екологія; Україна – мова; Україна – нація, держава; Україна – культура (матеріальна, гуманітарно-духовна: релігія, філософія, мистецтво, освіта, наука; право; валеологія; військо); Україна в міжнародних відносинах; Україна – ментальність, доля; Україна – історична місія [10, с.19].

Обґрунтування концепції «Мова як українознавство» безпосередньо пов’язане з історією відділу мови НДІ українознавства. Цей відділ засновано в листопаді 1991 року. Ідея створення такого підрозділу в Інституті українознавства належить академіку Петру Петровичу Кононенку. Відділ мови очолила професор Світлана Яківна Єрмоленко. У наукового та освітянського загалу відразу стало виникати багато питань стосовно того, наскільки доцільний такий підрозділ у структурі Інституту українознавства, чим відрізнятимуться українознавчі дослідження мови від традиційної української лінгвістики, чи не будуть вони дублюватися або суперечити одне одному. Відповіддю на ці питання, а

також на соціальні потреби ідеології державотворення, освіти, повернення українців до рідномовних джерел стала концепція «Мова як українознавство». Українська мова як об'єкт пізнання вийшла за межі власне лінгвістичної наукової парадигми, у вивченні мови постали проблеми світоглядного характеру, розв'язати які під силу лише інтегративній системі знань.

Основу філософського осмислення мови П. Кононенко вбачає у розумінні її «як найуніверсальнішої форми і буття, і свідомості людини... Універсалізм української мови є виразником універсалізму природи, історії, людини, нації» [10, с. 179]. Яскравим доказом того є історія і філософія мови. Методологічні засади українознавчих досліджень концентру «Україна – мова» узагальнено у підручнику П.П. Кононенка «Українознавство» (1994, 1996, 2006), у монографії П.П. Кононенка, Т.П. Кононенка «Феномен української мови: генеза, проблеми, перспективи. Історична місія» [11] та численних наукових статтях цих авторів.

Я.С. Калакура визначає історизм провідним принципом українознавчих досліджень, що пронизує всі концентри і надає українознавству довершеності як науковій системі [8, с. 14]. Домінування історичної проблематики притаманне і першому етапу становлення концепції «Мова як українознавство». Питання історії мови було одним із ключових на першій конференції «Роль вищих навчальних закладів (інституцій) у розвитку українознавства» (1992), на якій вперше прозвучала доповідь Г. Півторака «Коли ж виникла українська мова?» про першопочатки української мови та її специфічні ознаки, ці думки потім були розвинуті в його монографії «Українці: звідки ми і наша мова?» (1993).

У відділі мови Інституту українознавства 1993 року розроблено навчально-виховну концепцію викладання української (державної) мови (автори: С.Я. Єрмоленко, Л.І. Мацько) [15, с. 12]. У концепції узагальнено досвід застосування комунікативного підходу до вивчення української мови й наголошено на специфіці мовної освіти у зв'язку з державним статусом української мови. Нові аспекти були засвідчені у проблемі викладання української мови як іноземної. У названому документі вперше обґрунтовано поняття мовної особистості як результату навчання і виховання на українознавчій основі. Викладання української мови має бути підпорядковане комплексним потребам виховання мовної особистості. За концепцією С. Єрмоленко та Л. Мацько, основою мовної освіти є пробудження індивідуальної мовотворчості, таке засвоєння мови, яке забезпечує вільне самовираження особистості у різних сферах людської діяльності. У мовній освіті мають гармонійно поєднуватися три складові: грамотність, лінгвістичне мислення і національно-мовна свідомість. Українознавство як інтегральна дисципліна виокремлює в мовній освіті світоглядний принцип, формування національно-мовної картини світу [12, с. 304]. Ефективність мовної освіти і її відповідність сучасним стандартам визначатиметься її спроможністю дати Українській державі громадян, які вільно володіють державною мовою, забезпечити їх високий інтелектуальний розвиток, виховання духовно-емоційної сфери, національно-патріотичне виховання засобами мови.

1994 року з'являється узагальнювальна українознавча праця С.Я. Єрмоленко «Українська мова в системі українознавства» [5], ця стаття (переосмислена, доопрацьована й доповнена) виходила друком під такою ж назвою 1999 року у монографії «Нариси з української словесності» [3] та під назвою «Мова – знакова система, суспільне явище, світоглядний феномен» 2007 року в монографії «Мова і українознавчий світогляд» [1]. Провідним у ній постає історичний аспект – синтетичний погляд на історію української мови як частину історії українського народу, його культури, освіти, науки, особливостей формування національно-мовної свідомості, що позначається й на самій науці про мову. Ретроспектива до українознавчих студій 20-х років XX століття виокремлює напрямні тогочасного осмислення мовних проблем: наукове обґрунтування окремішності, самостійності української мови серед інших слов'янських мов, розгляд історії мови у нерозривному зв'язку з історією народу та етномовними контактами з іншими етнічними утвореннями, рідномовна освіта. Чому саме 20-ті роки XX століття? Це був час, коли українознавство стало не лише ідеологією та філософією, а й практикою національно-духовних та державотворчих прагнень українського народу. У статті С.Я. Єрмоленко виразно простежується своєрідний перегук ідей з працями О. Потебні, Я. Головацького, М. Грушевського, І. Огієнка, наступність у визначенні сучасних завдань українознавчої науки: «...Одне з чільних завдань українознавства – показати історію української мови не як історію фонетичних змін, переходів звуків, зміну граматичних норм, а як долю мови, що віддзеркалює долю української культури, літератури, писемних пам'яток, долю рідномовної школи. Тобто теза «історія мови – це історія народу» має бути зреалізована у висвітленні таких тем: походження української мови, етномовні конфлікти протягом минулих десятиліть; становище української мови в різних державах; мова і цілісність національної культури» [5, с.186]. У процесі розвитку українознавчої

парадигми акценти змінюються. Для порівняння процитуємо цей фрагмент з видання 1999 року: «Одне з чільних завдань українознавства – показати історію української мови **в комплексі** (підкреслення наше – *А.П.*): як явище лінгвістичне (історія фонетичних змін, лексичних і граматичних норм), як явище суспільно-історичне (доля мови віддзеркалює долю української культури, літератури, писемних пам'яток, долю рідномовної школи). Тобто теза «історія мови – це історія народу» має бути зреалізована у висвітленні таких тем: походження української мови, етномовні **процеси на території України; характерні ознаки національної мови; статус і стан літературної мови** (підкреслення наше – *А.П.*); становище української мови в різних державах; мова і цілісність національної культури» [3, с.400]. Ми бачимо вже не протиставлення власне лінгвістичної парадигми українознавчій (спочатку це було зумовлено потребою визначення відмінностей у цих парадигмах), а спробу комплексного аналізу історії української мови. Системність, інтегративність, цілісність є провідними напрямними для українознавчої науки. У пізніших працях з проблем мови в системі українознавства чільне місце посяде ідея універсалізму мови. Тема етномовних конфліктів (1994) еволюціонує до теми етномовних процесів (1999) на території України, набуває ваги питання стану і статусу літературної мови.

Світлана Єрмоленко робить висновок, що українознавство охоплює не лише відомості про структурні ознаки української мови, її суспільні функції, а й сферу психолінгвістики, що вивчає зв'язок мови з психологією народу.

Оскільки у цей час у відділі мови Інституту українознавства тривала робота над проектом «Навчально-виховний зміст базової дисципліни «Українська (державна) мова», в аналізованій статті не могла не бути актуалізованою проблема мовної освіти: «Досі у вивченні мови переважає вузькофаховий, наукоподібний підхід, орієнтований на засвоєння суми знань про мову, а не засвоєння самої мови. Ідея українознавства й формування національно-мовної свідомості, виховання мовної стійкості вимагає створення нових підручників з української мови [...]. Українська мова і як об'єкт наукового дослідження, і як навчальна дисципліна потребує нового осмислення з погляду українознавства. До цього зобов'язує державний статус української мови» [5, с.192].

Українознавство кінця ХХ – початку ХХІ століття відрізнялося від українознавства 20-х років ХХ століття. Питання окремішності української мови у науковій літературі уже не стояло. Натомість актуалізувалося і питання зв'язку мови з історією народу. Оскільки не всі праці українознавців, істориків мови були в науковому обігу, одне із завдань полягало в популяризації їх. Співробітники відділу мови Інституту українознавства підготували хрестоматію «Історія української мови» (упорядники: С.Я.Єрмоленко, А.К. Мойсієнко). У передмові до цього видання Світлана Єрмоленко зазначає, що «для утвердження українознавства як філософії буття громадян незалежної держави висвітлення історії української мови в широкому контексті зв'язку із етногенезом українців, на тлі процесів розвитку національної культури, освіти має непересічне значення. ...Найбільш кваліфікований, фаховий аналіз власне мовного матеріалу (пізнання звукових і граматичних законів, аналіз писемних пам'яток і говіркових масивів) не повинен заступати основний кут бачення української проблеми — століттями утверджуване прагнення народу на свою національну окремішність, самотність. Тому питання походження української мови охоплює не лише перелік власне лінгвістичних фактів, історії їх виникнення, а й психічні чинники: сприймання свого буття й буття своєї мови серед інших мов світу» [7, с. 14].

Етапною в становленні концепції «Мова як українознавство» була праця С.Я. Єрмоленко «Мова й етнос», в якій визначено: «Мова й етнос – центральна проблема українознавства. ... Мова постає як універсальна ознака етносу, тобто можна говорити про українську мовну самосвідомість, що передбачає:

1) усвідомлення окремішності своєї мови як засобу етнічної самоідентифікації особистості; 2) бачення просторового і часового поля української мови як феномена єдності, цілісності українського етносу (нації); відбиття (віддзеркалення) мовної самосвідомості в самоназвах українців та їхньої мови [2, с. 56]. Ця тема проектується на осмислення ролі мови в етногенезі та утвердженні національної ідентичності українського народу, у формуванні його національних цінностей, вивчення мовної ситуації та мовної політики тих держав, до складу яких входили українські етнічні землі.

Не лишилася осторонь і методична наука. У праці Г.В. Онкович «Українознавство і лінгводидактика» (1997) розкрито сутність понять *українолінгвознавство* та *лінгвоукраїнознавство* як спеціальних технологій подання українознавчих знань історико-культурологічного (українолінгвознавство) й мовного (лінгвоукраїнознавство) планів на уроках українознавства чи української мови.

У монографії С.Я. Єрмоленко «Нариси з української словесності» (1999) бачимо філософське осмислення проблеми мовно-естетичних знаків національної культури, зокрема слова фольклору, мовного досвіду, закладеного у художніх текстах. У передмові «З того часу, як ми є мовою...» автор зазначає: «Різні форми людського пізнання оречевлюються в мові, існують завдяки мові. Мова розповідає нам про світ. [...] Тлумачення мовного досвіду, закладеного в художньому тексті, становить важливе завдання стилістики і водночас стосується питань філософії мови. Під час перекладу реалізуються потенційні можливості мови, відбувається пошук таких досконалих форм, які б набули в колективному сприйманні ваги мовно-естетичних знаків національної культури. [...] Мова народної пісні і високохудожнє літературне слово естетизуються у сприйманні читача, слухача і взагалі – мовця» [3, с.7-14]. Органічно вплітаються до змісту книги розділи «Мова й етнос», «Українська мова в системі українознавства».

Стаття С. Я. Єрмоленко «Українська мова кінця ХХ століття: парадокси оцінок» актуалізує думку М. Грушевського, що «мова вирішила долю українського відродження. Мові була зобов'язана Україна тим, що українознавство не обмежилось збиранням творів народної словесності, складанням граматик і словників, а перейшло у справжнє національне відродження» [16, с.290]. Адже інтелектуальне життя нації пов'язане з усвідомленням потреби єдиної мови як консолідуючої ознаки національної спільності. Не викликає сумнівів той факт, що мовне самовираження особистості залежить від сфери її діяльності, саме тому в аналізований період активізуються термінологічні дискусії в науковій сфері, поширюються нестандартні мовні джерела в художній літературі, а в розмовній сфері привертає увагу питання суржику. Мовні дискусії кінця ХХ ст., на думку автора статті, відображають не лише процеси демократизації суспільства, а й недостатність загальної українознавчої освіти громадян України. Шлях до відродження національної самосвідомості лежить через мовну свідомість українців, через пошану до важливої форми національної єдності – сучасної літературної мови.

У праці С.Я. Єрмоленко «Українська мова як концентр українознавства» (2002) вже чітко окреслено проблематику концентру «Україна – мова»: «Отже, концентр “українська мова” в системі українознавства передбачає висвітлення всіх питань, що стосуються універсального характеру мови: як державно-політичної проблеми, як феномена етнокультурного, суспільно-історичного, психологічного, комунікативно-прагматичного і под. Синтез цих складників забезпечує зв'язок феномена мови з іншими концентрами українознавства» [6, с.89].

Початок першого десятиліття ХХІ століття в українознавстві позначений увагою до мови як важливого чинника існування і збереження національної ідентичності. Адже масове усвідомлення належності до однієї мовно-культурної спільноти є запорукою політичної стабільності національної держави. Спектр тем, досліджуваних і обговорюваних на українознавчих наукових конференціях у цей час, має такий вигляд: державна мова в конституційному полі, мовна стабільність – чинник політичної стабільності держави, мова і реальний патріотизм, культура мови як критерій культури людини й суспільства, громадські організації і питання мови, проблема сім'ї і мови, мовні конфлікти і гармонізація суспільства, мова і права людини, мовна стійкість і мовні обов'язки громадянина, мовний простір Сходу і Заходу.

Підготовка до Міжнародного конгресу «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі» (2005) внесла до концепції «Мова як українознавство» потужну соціолінгвістичну складову. Соціологічні дослідження мовної ситуації в столиці України, проведені в 2000 – 2002 роках, проаналізовано в статті П.П. Кононенка «Мова і майбутнє України», яка започаткувала однойменну рубрику в журналі «Українознавство» (№1, 2003). Дискусії та дослідження з мовних питань на сторінках цього часопису і послужили одним із дуже вагомих аргументів на користь нагальної потреби розробки проекту «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі». Вивчення реального стану функціонування української мови у різних суспільних сферах було спрямоване на вирішення практичних завдань розширення соціальної бази української мови і повернення їй функціональної повноти. З цією метою науковці НДІУ застосували анкетування, яким було охоплено представників усіх регіонів України, а також української діаспори в Австралії, Аргентині, Великобританії, Вірменії, Грузії, Естонії, Ізраїлі, Казахстані, Канаді, Латвії, Литві, Молдові, Німеччині, Польщі, Росії, Словаччині, США, Франції, Румунії, Угорщині. Паралельно опитування відбувалися в Інтернеті на сайті Кримської філії НДІУ під назвою «Українська мова у моєму житті», де респонденти мали змогу засвідчити власну мовну позицію в одній із 12 анонімних анкет. Результати моніторингу було оприлюднено й обговорено на Міжнародному конгресі «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі», статистичні матеріали викладено у збірнику «Соціолінгвістичний моніторинг мовою статистики» (2006). Своєрідними концептуальними узагальненнями цих досліджень стали статті С.Я.

Єрмоленко «Соціальна престижність української мови» [4] та П.П. Кононенка «Мова і майбутнє народу» [9].

Монографія С.Я. Єрмоленко «Мова і українознавчий світогляд» (2007) підсумувала українознавчі дослідження майже двох десятиліть. У ній детально розглянуто місце української мови як суспільного та світоглядного феномену в системі українознавства, провідні напрями українознавчих студій. У післямові автор робить висновок: «Українознавство синтезує результати спеціальних досліджень мови, проєктуючи їх на мовно-національну свідомість, мовну картину світу українців, виявляючи характерні ознаки українського світогляду. Мова становить невичерпне джерело пізнання життя народу, його історичної долі й особливостей світосприймання. Бо ж спочатку було Слово» [1, с. 425].

Окремої уваги потребує напрям «Українознавчі орієнтири мовної освіти», адже саме на розробці цього кола питань зосереджено зусилля вчених-українознавців у кінці першого десятиліття XXI століття.

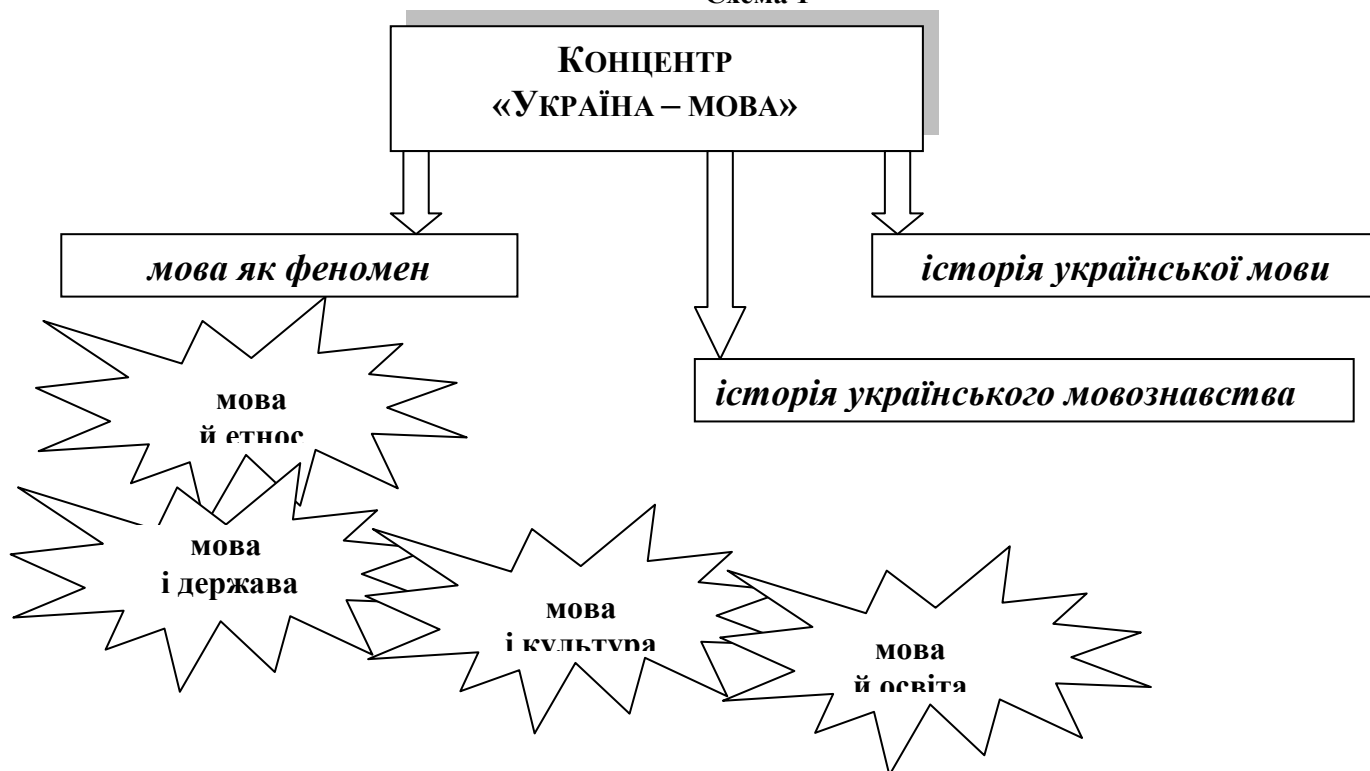
У підручниках з рідної мови, які нині використовуються в загальноосвітніх навчальних закладах, по-різному репрезентовано українознавчий зміст. Програма з рідної мови орієнтує на поєднання комунікативної, соціокультурної і власне лінгвістичної (мовної) ліній. Сучасні підручники пропонують різне співвідношення цих складників. Оптимальним видається проведення наскрізної українознавчої ідеї у змісті пропонованих вправ, завдань, у використанні художнього оформлення підручників, актуалізації ігрових моментів, необхідних для досягнення ефективного навчання.

Принцип системності набув характеру універсального правила для більшості наук, а для українознавства як інтегративної системи знань цей принцип – один з найголовніших. Концентри українознавства є своєрідними підсистемами, а всі разом вони синтезують цілісне уявлення про Україну й українство [8, 24]. Водночас кожний концентр має свою структуру. С.Я. Єрмоленко виділяє 3 субконцентри в концентрі «Україна – мова» (див. схему 1):

1) мова як феномен. Зміст цього субконцентру передбачає осмислення проблем «мова й етнос», «мова і держава», «мова і культура», «мова й освіта»;

2) історія української мови; 3) історія українського мовознавства.

Схема 1

Спроба простежити динаміку становлення концепції «Мова як українознавство» дає змогу зробити висновок, що спочатку в українознавчих студіях домінувала проблема історії мови, з часом одним з центральних постає питання «мова й етнос», закономірним розвитком якого було вивчення мовно-естетичних знаків національної культури, мовотворчості письменників. На початку 2000-х років особливої актуальності набувають проблеми «мова і держава», «мова і суспільство», що проєктується на осмислення мови як чинника національної ідентифікації та консолідації, у концепції постає виразна

соціолінгвістична складова. Кінець першого десятиліття ХХІ століття змістив акценти до українознавчої мовної освіти, сучасного підручникотворення.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Єрмоленко С.Я. Мова і українознавчий світогляд. – К.: НДІУ, 2007. – 444 с.
- 2.Єрмоленко С.Я. Мова й етнос // Українознавство в системі освіти. Міжнар. наук.-практ. конф. 28 – 30 березня 1996. – К.: Освіта, 1996. – С. 54 – 65.
- 3.Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: стилістика і культура мови. – К., 1999. – 431 с.
- 4.Єрмоленко С.Я. Соціальна престижність української мови в сучасному комунікативно-інформативному світі // Українознавство. – 2005. – Число 4. – С. 55-56.
- 5.Єрмоленко С.Я. Українська мова в системі українознавства // Вісн. Київ. ун-ту. Українознавство. Вип. 1. – 1994. – С. 182 – 192.
- 6.Єрмоленко С.Я. Українська мова як концентр українознавства // Наука самопізнання народу: Зб. матер. і наук. праць. На пошану 70-річчя Петра Кононенка. – К.: Веселка, 2002. – С. 85 – 90.
- 7.Історія української мови: Хрестоматія / Упоряд. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко. Авт. передмови С. Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 1996. – 288 с.
- 8.Калакура Я.С. Історичні засади українознавства. – К., 2007. – 381 с.
- 9.Кононенко П.П. Мова і майбутнє народу // Українознавство. – 2005. – Число 4. – С. 17-26.
- 10.Кононенко П.П. Українознавство: Підручник. – К.: НДІУ, 2006. – 870 с.
- 11.Кононенко П.П., Кононенко Т.П. Феномен української мови: Генеза, проблеми, перспективи. Історична місія. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 136 с.
- 12.Мацько Л., Єрмоленко С. Навчально-виховний зміст базової дисципліни «Українська (державна) мова» // Українознавство в розбудові держави: Матеріали щорічної Міжнар. науково-практ. конф. – К., 1994. – С. 299-307.
- 13.Науково-дослідний інститут українознавства: Довідник до 15-річчя діяльності / Упорядник О.Б. Ярошинський. – К.: НДІУ, 2007. – 216 с.
- 14.Онкович Г.В. Українознавство і лінгводидактика. – К.: Логос, 1997. – 105 с.
- 15.Єрмоленко С.Я., Мацько Л.І. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови. – К., 1993. – 16 с.
- 16.Єрмоленко С.Я. Українська мова кінця ХХ століття: парадокси оцінок // Україна, українці, українознавство у ХХ ст. в джерелах і документах: Зб. наук. праць. Ч. 1. – К.: Наша культура і наука, 1999. – С. 290-296.

Стаття надійшла до редакції 29.06.2008.

Ангеліна Пономаренко.

Концепция “Язык как украиноведение”: этапы становления”

Аннотация: В статье осуществлена попытка проследить динамику становления концепции «Язык как украиноведение» с начала 90-х гг. XX в. до конца первого десятилетия ХХІ в.

Ключевые слова: Украиноведение, концепция, концентр, история языка, универсализм, социолінгвістика, україноведческое языковое образование.

Angelina Ponomarenko

Stages of Development of “Language as Ukrainian study” Conception

Annotation. In the article an author made an attempt to research the dynamics of development «Language as Ukrainian Study» conception from the beginning of the 90s of the XX century till the end of the first decade of the XXI century.

Keywords: Ukrainian study, conception, concentr, history of language, universalism, sociolinguistics, Ukrainian study linguistic education.

УДК 811. 161. 2

Дмитро Скільський

Українська мова – духовна основа української нації

Анотація: У статті аналізується мовна та етно-національна своєрідність українського народу.

Наголошується, що етно-національність – це своєрідність кожного народу, зумовлена його історичним розвитком, географічними і природними умовами побутування народу.

Ключові слова: Українська мова, рідна мова, український народ, етно-національність, мова народу, мовні традиції.

Найважливішою рисою людини, що визначає її людську сутність, є етно-національна приналежність. Що таке етно-національність? Етнонаціональність – це своєрідність кожного народу, зумовлена його історичним розвитком, географічними і природними умовами побутування народу. Інакше кажучи, - це національна самобутність народу, його менталітет. Етнонаціональність пронизує все життя людей певної історичної спільноти і проявляється, насамперед, у їх мові, характері, поведінці, побуті, традиціях, звичаях, обрядах тощо.

Без етнонаціональних особливостей людина – ніби тіло без душі, тобто без цього основного етнічного “я” людина національно не існує. Вона асимілюється, зливається з людьми іншої національності, що зберегли свою самобутність, - і таким чином стає перевертнем.

Надзвичайно глибоко і міцно, - зазначає К.Д.Ушинський, - вкоренив всемогутній Творець елемент етно-національності в людському естві. Почуття етно-національності таке сильне і глибоке в кожній людині, що при загальній загибелі в ній всього найціннішого і найсвятішого, воно втрачається останнім.

Хабарник, що підточує як черв'як, основи своєї держави, гордиться її славою і співчуває її горю. У лиходія, в якого погасли всі найкращі людські почуття, можна ще дошукатись іскри любові до батьківщини. Примова, легенди й перекази дуже повільно втрачають незбагненну владу над серцями людськими[1,с.100].

Підтвердження цієї думки можна знайти в “Щоденнику” Т.Г.Шевченка, де в одному із записів він згадує про свого близького земляка Андрія Обереминка, “зазкової чесності і тверезого життя людини”. Якщо іноді і з'являлися радісно-хвилюючі моменти в Шевченковому довголітньому засланні, то тими солодкими хвилинами поет був зобов'язаний своєму щирому другові. Вперше почувши його чисту, неспотворену русифікацією рідну вимову, Шевченко від несподіваного здивування аж затремтів і полюбив Андрія насамперед за те, що він протягом двадцятирічного солдатського огидного життя не споганив і не зниважив своєї національної й людської гідності, цілком зберігши простонародний характер. Шевченко робить висновок, що “ така риса облагороджує навіть не благородну людину” і висловлює побажання, щоб Господь допоміг Андрієві “пройти ці безводні пкстелі, напиться солодкої дніпрової води і вдихнути змученими грудьми животворне повітря нашої прекрасної, нашої милої вітчизни”[2,с.128-130].

Людина - патріот, яка тривалий час перебуває чужорідному середовищі і не втратила почуття етно - національності, надзвичайно гостро відчуває потребу вдовольнити потяг до свого кровного, рідного, близького.

Найважливішою ознакою етно-національності, національним обличчям народу є рідна мова. Кожен народ створює свою мову і ніхто інший замість нього здійснити цього не в силах.

Український народ сам створив національну мову, початок якої губиться в глибині віків, як і початок його історії. Духовне багатство українського народу, надбане ним протягом віків, зберігається в його мові. М'яка і мелодійна українська мова акумуляує в собі високий народно-філософський геній, результати діяльності глибокого інтелекту й духовності, тонку спостережливість народу й найстрогішу логіку його мислі, незбагненну чутливість до найменших змін у природі, справжнє поетичне чуття, вражаючу правдивість висловів.

У надрах українського мовного скарбу сформувалася чудова національна народна творчість, з джерел якої черпають своє натхнення творці прекрасного – поет, музикант, художник.

У рідні мовні глибини поринають розвиненою науковою думкою філолог, філософ, педагог. Будучи органічним витвором народу, українська мова стала найповнішим і найдостовірнішим літописом всього багатовікового його духовного життя, відображаючи історію народу, природу рідної землі, зберігаючи результати діяльності кожного покоління людей як неоціненну спадщину для нащадків. Всі надбання свого духовного життя український народ дбайливо зберігає у рідній мові, в якій яскраво проявляється його етно-національність.

“Мова народу, - писав К.Я.Ушинський, - кращий, ніж ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. В мові удохотворюється весь народ і вся його батьківщина, в ній перетворюється творчою силою народного духу в думку, в картину і звук небо вітчизни, її повітря, фізичні явища, її клімат, її поля, її воля, гори й долини, її ліси й ріки, її бурі і грози – весь той глибокий, повний думками й почуття голос рідної природи, який говорить так гучно про любов до людини, до її іноді суворой батьківщини, який виявляється так виразно в рідній пісні, в рідних мелодіях, в устах народних поетів. Проте в світліх,

прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, але й уся історія духовного життя народу”[1,с.123].

Мова – це найважливіший, найбагатший, найміцніший засіб поєднання в одне велике історичне ціле минулі, сучасні і майбутні покоління народу, це яскрава ознака життєдіяльності етносу її його держави, вона об’єднує, консолідує націю. Якщо зникає національна мова, то зникає і народ, як окремий етнос. Живучість чи загибель народу залежить від становища його рідної мови. Доки живе національна мова в устах народу, доти існує й сам народ. Немає жадливішого насильства, ніж намір відібрати в народу його національну мову, неоціненну духовну спадщину, створену незліченними минулими поколіннями народу. Якщо відібрати в народу все, що надбав, то він ще може набутися всього знову, але, якщо відібрати в нього рідну мову, то він ніколи не створить нової. Навіть нову вітчизну може створити народ, але нової мови – ніколи. Вмерла рідна мова в устах народу – вмер і народ[1,с.123].

Ось чому іноземні поневолювачі (московські, польські, австрійські і т.д.) всякими способами забороняли насамперед національне духовне надбання українського народу, основну природну його ознаку – рідну мову, щоб нівелювати його національні риси, асимілювати з народами метрополій, знищити його як окремий етнос.

Рідна мова є найбільшим вчителем народу, який постійно формував у ньому етно-національні особливості і передавав духовні надбання прапоколінь з часу їх виникнення і до кінця його історії. Охоче, легко, природним шляхом, без надмірних труднощів засвоюючи рідну мову, кожне нове покоління людей засвоює думку і почуття багатьох попередніх поколінь. Все, що бачили, передумували, відчували, переживали, чого зазнавали незлічені покоління предків, невимушено, природним шляхом передається новим поколінням рідною мовою. Рідна мова розвиває в душі дитини особливу якість, яка формує в неї слово і розвиває дух, тобто засвоюючи природну мову, дитина набуває часточку тієї творчої сили, яка дала змогу українському народу створити свою мову. Звичайно, якщо українська дитина засвоює не рідну мову, а московську мову, то вона одночасно вбирає в себе акумульовані в ній всі духовні надбання московського народу і таким чином формується яничар “русскоязычный” перевертень, який люто ненавидить все національне українське, що було рідним і дорогим його ще дуже близьким предкам.

Могутній народний учитель – рідна мова – не лише навчає всьому багатству етно-національних цінностей, але й навчає надзвичайно легко й швидко, за якимось загадково полегшуючим і прискоррюючим методом. Засвоюючи природну українську мову, дитина засвоює не самі лише слова, їх видозміни та комбінації у фрази, але безліч понять, поглядів на світ, навколишні предмети, безліч думок, почуттів, художніх образів, її логіку й філософію, і засвоює легко і швидко за перших кілька років життя. Тому дуже важливо, щоб українські діти змалку засвоювали лише одну, свою природну рідну мову і разом з нею й етно-національні особливості українця.

Оскільки рідна мова – органічний вітвар народної думки і почуття, в якому проявляються результати духовного життя етносу, то вона є найкращою характеристикою народу. Тому засвоєння рідної мови, в якій виражається особливий характер народу, є найкращим і єдиною правильним засобом проникнення у його характер. Чим ґрунтовніше вивчена мова народу, тим глибше можна збагнути його характер. Звідси випливає потреба всебічного вивчення нашою молоддю рідної української мови з тим, щоб пройнятися народно-національним характером.

Для духовного розвитку дитини дуже важливо, якою мовою вона вчиться розмовляти в ранньому віці: природною чи чужорідною. На спрямування розвитку дитини, її душу, впливають, як відомо, природне, людське предметне оточення, і особливо – таке пройняте своєрідним народним характером явище, як рідна мова, ця тонка атмосфера, що охоплює її душу і крізь яку дитина все бачить, відчуває, розуміє[1,с.126].

Оскільки в рідній мові найповніше відображена вся вітчизна й духовне життя народу, то для дитини вона є першим і найкращим тлумачем оточуючої природи, життя народу, ставлення до людей. Але коли рідна мова замінюється чужою, що втлумачує дитині чужу природу й чуже народне життя, що не оточують її, то дитина важче, тупіше, менш глибоко входить у розкмінення тієї природи й того народного життя, тобто розвивається повільніше, кволіше. Отак завдають своїм дітям непоправної шкоди, сповільнюючи їх природний розвиток, ті, на жаль, ще численні українці східних теренів України, які в українських умовах навчають і виховують своє потомство російською мовою. Вони примушують розмовляти по-російське немовля, щоб природна українська мова не зіпсувала російської вимови. Разом з цією мовою сусіднього народу діти засвоюють, вбирають у себе і вдачу російського народу, назавжди зрікаючись природної української мови. Хоч пізніше вони – може статися – вивчатимуть українську мову, але це вже не зможе згладити у їхніх душах перших мовних вражень. Дух мови, яку дитина вперше засвоїла, дух народу, що створив її, пускає глибоке коріння в її душі,

всмоктується в плоть та кров, і українська мова, зустрічаючи вже зайнятий ґрунт, не може витіснити коріння російської мови, бо згідно із законом психології, всяке перше враження входить у людське єство глибше і викорінюється важче ніж наступні. Людина, вихована таким чином, стає чужло рідному народові і не в силах внести в його життя помітного корисного внеску. Все зроблене нею, має чужорідне тавро і не є справді українським, бо не може чуже перетворити на рідне. Так людина залишається малокорисним членом суспільства, стає жалюгідним перевертнем без вітчизни, хоч би яку машкару патріотизму не одягла вона на себе. Таким способом виховане російсько-мовне населення України, представлене у Верховній Раді своєю елітою в особі народних депутатів, які відверто ігнорують все національно українське і лицемірно заявляють, що вони великі патріоти, але своїми демагоїчними пустопорожніми розмовами на мові сусіднього народу, порушуючи тим самим Конституцію і закон України “Про українську мову”, - приносять не користь, а шкоду українському державотворенню.

Безглуздо чинять і ті українці, які офіційно розмовляють по-українськи, але користуються російською для спілкування у сім’ї, з собі подібними особами, для особистого листування тощо, задовольняючи примхи найчуждешацькішої і найдикішої моди, поширеної на східних теренах нашої держави, особливо в містах.

Здавна у школах колишньої російської частини України суворо заборонялася природна українська мова і насаджувалася російська. За вживання рідного слова на дітей накладали всякі покарання і штрафи, ніби за вживання непристойних слів чи якісь погані вчинки. Нерідко траплялись “учителі”, які за мовлене школярем українське слово вішали йому на шию таблицю з образливим принизливим написом “Дурной хохол”. Душа дитини мимовилі поривається виявитись у рідних співзвучних їй формах природної мови, в яких дитині так легко й зручно розвиватися, але вчитель рішуче забороняє і цим не тільки сповільнює, але й зупиняє її душевний розвиток, і ця зупинка, безперечно, має негативний вплив на все життя людини. Наслідком такого виховання є тупість розуму й почуттів, відсутність душевної теплоти і поетичності, панування фрази над думкою[1,с.127].

Забороняючи українську мову і насаджуючи чужорідну, іноземні поневолювачі сповільнювали і затримували духовно-інтелектуальний розвиток нації, перетворювали її в неповноцінне, меншовартісне населення.

Кожен народ оберігає свою природну мову – яскраву ознаку своєї етно-національної самобутності. Незважаючи на своє вимірюване віками підневільне становище, згубну політику русифікації, полонізації, онімечення тощо, український народ в основному зберіг свою рідну мову аж до створення сучасної незалежної держави. В умовах австро- угорського і польського засилля на західних землях України боротьбу за права населення користуватися природною мовою очолила інтелігенція в особі національно свідомого греко-католицького духовенства. Так, митрополит М.Левицький створює “товариство галицьких греко-католицьких священників для писемного поширення просвіти і культури серед вірних на основі християнської релігії”, в завдання якого входило видання книжок “мовою простою, уживаною по челах”, тобто народною, а не часом недоступною широкому загалу книжною церковнослов’янською мовою.

Справжнім осередком підготовки національно свідомих священників стала Львівська духовна семінарія, заснована в 1783 році, зі стін якої вийшли діячі славнозвісної “Руської трійці та чимало інших видатних сподвижників національної культури. Її ректор, професор теології В.Левицький у розпорядженні для семінарії зазначив:” Вихованням займатися читанням рідної історії, наукою руської мови, випрацюванням проповідній рідною мовою та виголошуванням їх до народу, перекладами пожиткових економічних книжок або таких, які потрібні для ужитку парафіяльних шкіл”[3,с.103]. Ось чому тепер на західних землях України, незважаючи на зусилля недавньої комуно-більшовицької русифікації ніхто з громадян-українців в містах і селах не користується ні польською чи німецькою, ні угорською, ні чеською чи російською мовою, ні іншими іноземними мовами, а тільки своєю природною українською мовою.

У значно важчих умовах знаходилась національна культура і рідна мова на східній (більшій) частині України. Русифікацію на її теренах започаткував своїми горезвісними указами жорстокий тиран Петро І, що, за словами аєликого Т.Г.Шевченка, “розпинав нашу Україну”. Гонінню на українську культуру і мову, здійсненню денационалізації активно сприяла православна церква московського патріархату, слухняна прислужниця царського уряду, яку безсмертний Кобзар гнівно іменував “волі нашої отрутою”, “церквою-домовиною” за її відверту ворожість українській національній ідеї. Церковники навіть вигадували, що служба Божа чи молитва, виконані українською мовою, будуть незрозумілі і не прийняті Господом. Викладання у школах здійснювалося українській дитині російською мовою, а рідна оголошувалася спотвореним полонізмами діалектом, другорядним наріччям, селянською говіркою. Антиукраїнську політику царизму і російського православ’я

продовжував комуно-більшовизм. Ось чому тепер на теренах Східної України так багато русифікованих яничарів, які люто ненавидять землю, на якій живуть, її культуру і мову. Серед них чимало депутатів Верховної Ради, керівників високих державних установ, Служби Безпеки України (СБУ), міліції, директорів комуністичних підприємств, вищих учбових закладів, підприємств, які вперто не визнають українську мову, порушують Конституцію України, зокрема її 10 статтю “Про українську мову”, навмисно і відверто розмовляють мовою гнобителів і окупантів України, російською мовою.

Згадаймо, якими самовідданими патріотами і охоронцями мови були Василь Симоненко, Валерій Марченко і якими запеклими її ненависниками і руйнівниками є сучасні перевертні – “народні обранці” керівники підрозділів СБУ, у слід на ними “симоненки”, “марченки”! Вони не гідні носини такі славні українські прізвища.

Тепер на шістнадцятому році незалежності України, її не зовсім українською владою, надано статус національних ряду освітнім закладам, театрам, кіностудіям, радіо, телебачення тощо. Але до слова “національний” треба ще поставити запитання “якої саме національності?” – і відповідь однозначною: не української культурно і мовної інфраструктури, а відверто агресивної щодо української мови, окупаційної, російської. Зайдіть у будь – який проголошений національним освітнім закладом державної столиці - Києва – і на вас дмухне неприємний аромат російської чужоземної мови, російськовного та російськокультурного містечкового духу, носіями якого є його люди: керівники, професорсько-викладацький склад, інші представники, інша чисельна частина студентства. Такі самі російськомовні манкурти в державних, наукових установах, СБУ, міліції тощо, мова яких є суржик, а то й відверта російська лайка російського гнобителя та окупанта. Фактично в Києві у вузах та школах вчителі тільки фомально на уроках із-за “примусу приписів” короткочано викладають неприродно “псевдо-українською мовою”, де після закінчення уроку усі дружно разом з учнями переходять на російську мову. Все це столиця України, місто Київ, яка би повинна бути взірцем мовної політи держави – Україна, однак дивлячись на мєра Черновецького, цього не скажеш.

Це ж стосується, насамперед, провідного за статусом “національного” Київського університету імені Т.Г.Шевченка, який має й військовий факультет. Автору дослідження доводилося недавно бачити навчання цього факультету, і враження залишилося настільки гнітюче, що здалося, що ректор Скопенко, “герой України”, умисно займається русифікацією цього найвизначнішо “українського” вищого навчального і наукового закладу. В науковців західного регіону склалося враження, що університет ім Т.Г.Шевченка, це ширма для вкорінення російськовного суржику, та російськомовного спілкування. Без упередження наголосимо, що шістнадцятий рік незалежності України цей заклад має більше рис російського національного закладу ніж українського. В міжособних спілкуваннях студентів, переважає 70%- російська і тільки 30% українська, розмовна мова. Відвідаши цей “елітний” за статусом заклад, ви в його стінах рідко почуєте природню українську мову. Кругом присутня суцільна російська говірка, прикрашена соковитими кількопаверховими нецензурно-лайливими словесами. Лихоліття, яке має має широке розповсюдження, на жаль, і серед юної інтелігенції, яка вже народилась в незалежній Україні. Все це велике соціальне зло, з яким треба щоденно вести нещадну боротьбу, викорінюючи всякими оспособами у нашому громадянстві російськомовні звичаї, і в першу чергу в українському війську.

Всі російські мовні бур’яни не властиві м’якій, мелодійній українській мові, перенесене з російської мови тими, хто перебував у російськомовному середовищі, передусім у радянському війську. Слід наголосити, що російське, упродовж 300 літнього панування, насильно вкорінювалося в середовище українського населення, засобами заборони всього українського, передусім української мови, що видно з офіційних царських указів, російськомовних засобів масової інформації та навчально-освітніх закладів російськомовної комуністичної імперії СРСР. Відбився російський мовний вплив і на національне радіо та телебачення.

Національне радіо та телебачення України, мова якого повинна бути бездоганно чистою, літературною нормою, часто допускає чималі відхилення від неї. Радіомовлення та телебачення, якщо вони дійсно національні, повинно володіти могутнім, мовним, виховним потенціалом, здатністю сприяти формуванню національно свідомих патріотів України. На жаль, нерідко бувають випадки, коли диктори радіо і телебачення використовують доволі низькопробні російські та російськомовні мовні традиційні мовні штампи. Це недопустимо сьогодні, коли вже підготовлені виспрофесійні фахівці, філологи, які здатні забезпечити прекрасне теле та радіомовлення в етері.

У висновок наголошу, що українська мова, це не лише засіб спілкування, а й засіб, який збуджує в народі історичну пам’ять, підносить національний дух, розвиває національне почуття, мобілізує українську волю, рішучість, самовідданість, хоробрість та генетичну пам’ять, тому як наголошував великий Т.Г.Шевченко:

“Мова рідна, слово рідне,
Хто Вас зневажає,
Той у грудях замість серця
Важкий камінь має.”

Список використаних джерел та літератури:

1. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори в 2-х томах. – К. 1988.
2. Шевченко Т. Щоденник. – К. 1988.
3. Щурат В. На досітку нової дріби. – Львів, 1919.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2008.

Дмитрий Скильский

Украинский язык – духовная основа украинской нации

Аннотация: В статье анализируется язык и этно-национальная особенность украинского народа.

Акцентируется, что этно-национальность это особенность каждого народа, которая возникла вследствие его исторического, географического и природного развитием быта народа.

Ключевые слова: Украинский язык, родная речь, украинский народ, этно-национальность, язык народа, языковые традиции.

Dimitr Skyl'sky

Ukrainian language is spiritual basis Ukrainian nation

Annotation: In this article we can see problem of language and ethnic peculiarity of Ukrainian nation. The ethnic is peculiarity every nation, which was born thanks to historical and geographical development.

Key words: Ukrainian language, native speech, Ukrainian nation, language of nation, tradition of languages

Рецензії

УДК 2: 049. 32

Віктор Ідзьо

Рецензія на навчальний посібник “Релігієзнавство”, написаний доцентами Андрушком В.Т. та Огірком О.В.

Рецензований навчальний посібник “Релігієзнавство”, який напрацьований доцентами Андрушком В.Т. та Огірком О. В. допомагатиме студентам зрозуміти процеси зародження та становлення релігії і зокрема християнства.

В усі часи релігія виступала важливим чинником національного об'єднання та державотворення, піднесення національної самосвідомості, чинила опір спробам нищення і поневолення народу. Християнська релігія, ось уже більше тисячі років - чинник нашої національної історії і як релігія любові, є релігією українського народу, яка формує духовну культуру українців.

Навчальний посібник покликаний допомогти студентам правильно зрозуміти походження, суть феномену релігії, важливість її функцій і ролі в житті людини та суспільства, багатство її форм і обрядів, правд віри, відмінність у релігіях, тісний зв'язок з культурою, а також нездорові тенденції у релігійних доктринах і релігійному житті сучасного суспільства.

Слід зауважити, що автори фахово підійшли до написання навчального посібника. В даному посібнику у простій, доступній формі викладаються основні поняття релігієзнавства, наголошується на пізнанні молоддю цінностей християнської релігії.

Велика увага акцентується на універсальному моральному законі людства - Десятьох Заповідях Божих. Пропонується глибоко усвідомити історичні та філософські аспекти релігійного вчення. Позитивним аспектом запропонованого посібника є те, що він враховує здобутки української духовної

традиції, і тим самим сприяє вихованню не абстрактної релігійності, а також українських духовних цінностей, що має глибоке національне підґрунтя.

Порушені проблеми навчального посібника закликають виховувати молодь у вірності Богові, Україні, народові.

Посібник написаний на екуменічному рівні, не ображаючи почуття вірних різних християнських конфесій і сприятиме толерантному відношенню між християнами і представниками різних релігій світу.

Вважаю, що заповнений навчальний посібник "Релігієзнавство" підготовлений доцентами Андрушком В.Т. та Огірком О.В. заслуговує бути опублікованим.

УДК 82: 049. 32

Людмила Касян

Рецензія на книгу професора кафедри української літератури Прикарпатського університету Слоньовської Ольги Володимирівни «Слід невловимого Протея (Міф України в літературі української діаспори 20-30-х років ХХ століття)».
– Івано-Франківськ: Плай – Коломия: Вік, 2006. – 688.

У пошуках українського Протея

Слоньовська О.В. Слід невловимого Протея (Міф України в літературі української діаспори 20-30-х років ХХ століття). – Івано-Франківськ: Плай – Коломия: Вік, 2006. – 688.

Ім'я Ольги Володимирівни Слоньовської широко відоме в Україні і за її межами: професор кафедри української літератури Прикарпатського університету, автор більше ніж сотні наукових статей у фахових виданнях, двадцяти восьми книг, серед яких шкільні підручники з української літератури, науково-методичні посібники з методики викладання літератури. Ольга Слоньовська – член Спілки письменників України, автор поетичних збірок: «Гілочка глоду», «Гердани», «Соната для коханого», «Джоконда».

Все, що з'являється з-під пера Ольги Володимирівни стає значною подією у культурному континуумі України. Не є винятком і нова праця дослідниці «Слід невловимого Протея», присвячена дослідженню проблеми позитивістського консолідуючого міфу України, витвореного у ХХ столітті. Сутнісною ознакою роботи є ґрунтовність і широта фактологічного матеріалу. Монографія складається зі вступу, чотирьох розділів («Поезія – Медея, що вбиває своїх дітей», «Україна в параметрах міфу», «Домен держави майбутнього», «Духовне і плотське в національному розумінні») і висновків.

У вступі авторка зауважує, що міфологічний світогляд людини розумної не стільки свідчить про її дикунське походження, скільки однозначно підтверджує її приналежність до цивілізації загалом і приналежність до свого рідного етносу зокрема. Міф є складовою частиною нашого підсвідомого і, цілком імовірно, навіть закодований у генах, він допомагає як окремим людям, так і цілим націям гідно й адекватно пристосуватися до свого оточення в світі, саме тому питанню міфології як підґрунтя релігії й філософії, функціонування міфу через художні тексти присвячено безліч досліджень. О.В. Слоньовська детально аналізує погляди зарубіжних та вітчизняних філософів, психологів, етнологів, антропологів, фольклористів, літературознавців на природу і функціонування міфу, окремо зупиняється на нових наукових дослідженнях української літератури у руслі міфу. Цінними є зауваження дослідниці про співвідношення понять міф – візія, які активно використовуються у літературознавчих працях останніх років. За О. Слоньовською візія - спонтанне, недовготривале, переважно одноразове візуальне осяяння пересічної людини чи Божого обранця, вже не стільки зорове, скільки квантоподібне, згорнуте, послане "небесним архівом" повідомлення, яке підсвідомістю письменника розгортається в процесі натхнення, продукуючи рядки, строфи, образи, картини, художні події й колізії, але є дуже нетривким в часі й неможливим для "повторного перегляду", незаписана митцем фраза, рядок, вірші переважно вже ніколи не отримують своєї реалізації як власне цей, а не інший складник тексту чи й цілий художній текст. Візія може стати складовою частиною міфу, але міф аж ніяк не може поміститися у візії – її параметри та обсяг цього не дозволяють. Дослідниця стверджує, що міф безперервно постачає літературу міфологічними парадигмами, міфологемами й міфемами, а література трансформує старі міфи в нові, але міф у художньому тексті має свої особливості, зокрема здатність мімікризувати, майже розпадатися, розчинятися, набувати дифузних форм.

Вказуючи на особливості міфологізму (архетипної критики) як літературознавчої методології,

О. Слоньовська зазначає, що художні тексти потрібно розглядати в широкому контексті творчості того чи іншого автора, а інструментарію архетипної критики "підвладні несподівані "перехресні" проєкції літературних творів, у світлі яких вони по-новому відкривають свою

оригінальність та комунікативну силу". Авторка підкреслює, що в одних художніх творах міфічний аспект несе особливе навантаження, без його камертонів твір чуттєво втрачає своє підтекстове звучання, а в інших – лише прохідне, таке, що не в силах особливо вплинути на зовнішньо зримий і усім зрозумілий ідею чи проблематику, а тому далеко не кожен художній текст виявляється багатоглибким і серйозним дослідженням на рівні міфу. У науковій розвідці скрупульозно і багатоаспектно проаналізовано твори І.Багряного, Т.Осьмачки, В.Барки, Є.Маланюка, О.Ольжича, О.Теліги, У.Самчука. Пропонуючи свою інтерпретацію творів письменників діаспори, О.Слоньовська зауважує, що кожен високохудожній твір нашої діаспорної літератури для належного розуміння своєї міфотворчої сутності теж вимагає широкого контексту як всередині творчого доробку окремого автора, так і зіставлення та порівняння зі спорідненими текстами не тільки всієї української діаспорної, а й материкової української літератури різних періодів. Ця вимога тим більш актуальна, що йдеться про одну й ту ж саму національну літературу, яку з об'єктивних причин було розірвано на кілька ланок єдиного ланцюга. Вище зазначені підходи зумовили особливості викладу матеріалу у монографії, наприклад, досить аргументованим є перехід від загального питання міфології творчості митців до конкретного аналізу підсвідомих мандрів душі Т. Осьмачки і як вияскравлююча паралель до цього подано підрозділ про подібні, але більш виразно зримі через художні тексти, мандри душі І.Франка. У ілюстративному матеріалі для підрозділу "Ефект дзеркала: *natura naturans* і *natura naturata*", який перспективно прояснює міфологічну інтерпретацію художніх текстів у наступних розділах, задіяно тексти материкової і зарубіжної літератури, в яких цей ефект виявляється дуже виразно. У підрозділі "Астральна і реальна Україна в парадигмі кольористики міфу художнього тексту", що розкриває підсвідомі візії раю, пережиті письменниками, використано усталену парадигму "чорного Стефаника". Для розділу "Духовне і плотське в національному розумінні" використовуються відповідно підібрані тексти, зразки гендерного міфологічного ракурсу, як діаспорних, так і материкових письменників, у тому числі сучасних.

Ключовими у розвідці є питання міфічного розв'язання проблеми Фауста й Мефістофеля, бича Божого, захисту й збереження національних доменів нації, мови, моралі, мистецтва, історії, науки, сім'ї, осмислення міфопоетичної парадигми феномена переваги окупованої нації над окупантом, гендерних стосунків у параметрах національного міфу. Авторка аналізує також ознаки занепадницького міфу проявлені у творах П. Куліша, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Стефаника, розглядає кінцеві міфологеми занепаду, неминучості катастрофи.

О.Слоньовська намагається всебічно дослідити як макро-, так і мікроструктуру спільно витвореного митцями української діаспори позитивістського консолідуючого міфу й визначити його основні метафізичні параметри. Разом з тим дослідниця наголошує на тому, що окремі його складники творило материкове письменство, найчастіше й найоптимальніше М. Стельмах, О. Довженко, П. Загребельний, Л. Костенко, Вал. Шевчук, В. Дрозд, і як наслідок у сьогоdnішній українській літературі виникають цікаві міфопоетичні парадигми у творах Ю. Андруховича, О. Забужко, В. Герасим'юка, І. Римарука, І. Малковича, М. Матіос і знаходять підсвідомий вплив на читачів нової генерації. Важко не погодитися із думкою О.Слоньовської про те, що «Народжений уявою і творчим генієм українських письменників ХХ століття позитивістський національний міф України став продовженням міфу незнищенності українського народу й здобуття ним державності та входження в когорту найпотужніших духовно народів світу. Тяглість і дивовижна смислова ідентичність багатьох міфопоетичних парадигм, міфологем і міфем однозначно доводять просторово-часову єдність і спадкоємно передавану з покоління в покоління національну ідею в усій новій українській літературі, від Шевченка до теперішнього часу».

Дослідження О.В. Слоньовської «Слід невловимого Протея» є значущим явищем в освітньо-науковій сфері, оскільки пропонує наукову інтерпретацію позитивістського національного міфу, виявленого в художніх текстах літератури української діаспори, здійснену за допомогою міфологічного методу аналізу художнього тексту, що відкриває нові горизонти для досліджень, ламає табу закритих тем у багатьох напрямках.

УДК 101: 049.32

Микола Недюха

Рецензія на працю М.Пришляка. Історія філософії. – Т.1. – Львів: Ліґа-прес, 2007. - 248 с.

Рецензоване видання дає підстави за низкою ознак розглядати як уособлення, утвердження й розвиток, унаочнення та модернізацію вітчизняних класичних освітянських традицій, які сягають своїм корінням Великокняжої України – Русі з такими її принципами як гуманізм, відкритість до світу, європейська гуманітарна спрямованість, відданість християнським цінностям – Вірі, Надії,

Любові, Добру, Справедливості тощо. Оригінальний підручник Михайла Пришляка - доктора філософських і політичних наук, професора, священника-селезіянина є добрим знаменням процесу реформування національного освітнього простору на етапі трансформації українського суспільства, зокрема вузівського навчально-виховного процесу, оскільки органічно поєднує релігійне осягнення дійсності зі світським, теологічне з науковим. Головним питанням релігійної філософії є, як відомо, відношення Бога до створеного ним світу, в тому числі й людини як його (Бога) творіння та ставлення людини до Божества. Відповідно, теологія постає як наука об'явлених істин, висновки у якій виводять з абсолютних істин (с.14).

Проблема співвідношення філософії „як безмежного пізнання з боку розуму тільки власним силами” (с.14) й теології виникла ще в перші століття існування християнства і не втратила своєї значущості дотепер. Окрім часового та проблемно-наукового виміру, зазначена проблематика актуалізується завданнями пошуку відповідей на виклики сучасного стану освіти, шляхів її реформування. Адже в теологічному середовищі прийнято вважати, що класична філософська традиція неспроможна досягнути, скажімо, істини одкровення як основи пізнання, що викладені в системі релігійних догматів. Відповідно завдання класичної філософії в навчальному процесі полягає в тому, щоб допомогти його суб'єктам (учням, студентам, викладачам, адміністративному персоналу) наблизитися до одкровення як елементу і засобу зміцнення віри. Не можна нехтувати при цьому й особливостями релігійного осмислення дійсності, зокрема, можливостями, які надають такі методи як ілюзія позатілесності та містичного прозріння. Сутність першого з них полягає в тому, щоб уможливити вийти із свого індивідуального тіла, звільнитися від тілесності, побачити навколишній світ нібито збоку, чим відчути свою причетність до Всесвіту, його буття, його сенсу; тоді як другий метод теологічного пізнання - містичного прозріння орієнтує людину на заглиблення у власне „Я”, його осягнення, подолання межі між індивідуальним і глобальним, всесвітнім, злитися з потоком самосвідомості останнього.

Сучасній релігійній філософії, як обґрунтовує автор, притаманні низка тенденцій, орієнтацій її розвитку, в основі якого постають: а) визнання важливості збереження гуманістичної орієнтації культури, як матеріальної, так і духовної; б) увага до проблем процесу соціальних змін, глобалістики, сталого розвитку; в) екуменістичне зближення релігій як засобу, принаймні, пом'якшення трагічних колізій сучасного світу; г) визнання абсолютної цінності людини, її вічності й незнищенності; д) модернізація традиційних релігійних ідей як засіб соціального позиціонування та конструювання дійсності, подолання одвічного протистояння матеріалізму й ідеалізму, сциєнтизму й антисциєнтизму (див. с. 7 – 23, 226 – 235).

З іншого боку, М.Пришляк як автор оригінального підручника у своєму дискурсі переконує читача, що було б помилково розглядати релігію як „зібрання інтелектуальних та моральних завдань, які поєднують людину з Богом, існування та присутність Якого є прийнятною ... без раціонального та наукового пізнання, себто доказу” (с.14), у тому числі й історію філософії католицизму як цілком самодостатній засіб формування життєвої позиції молодої людини, її цінностей. Суб'єкту навчання – учню, студенту чи аспіранту мають бути доступні всі засоби, прийоми і методи осягнення сутності світу, тенденцій його розвитку, викликів, ризиків, загроз і небезпек, що постали перед ним. Плюралізм теоретико-методологічних підходів і методів дослідження, міждисциплінарний синтез постають, як відомо, надійною альтернативою будь-яким формам моністичного, жорстко детермінованого, одноманітного бачення світу, наперед визначеного місця і ролі людини в ньому.

Підручник, будучи єдністю 13 окремих розділів як за логікою обґрунтування, так і композицією тексту, що підпорядковані єдиній меті – системному, хронологічно послідовному викладу основних положень філософії найвизначніших мислителів свого часу в спосіб, що ґрунтується на християнському світогляді, постає як цілісне, оригінальне дослідження і навчальне видання, корисність якого для широкого загалу не викликає сумніву.

Наші автори:

Андрушко Володимир - кандидат істор. наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи Львівської національної академії ветеринарної медицини імені С.З. Гжицького

Баран Ярослав – доктор філологічних наук, професор Івано-Франківського національного університету Нафти і газу (Івано-Франківськ)

Губський Сергій - науковий співробітник відділу історичних та теоретико- методологічних проблем українознавства Науково-дослідного Інституту українознавства МОН України (Київ).

Захарченко Андрій - викладач української мови та літератури, вчений секретар кафедри українознавства Університету “Львівський Ставропігійон” (Львів).

Зінко о. Василь – науковий співробітник відділу українознавства Українського Університету (Москва).

Ідзьо Віктор - доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідного Інституту українознавства МОН України, академік Міжнародної Академії Наук Євразії, академік Академії Наук Вищої Школи України (АНВШ), професор Університету “Львівський Ставропігійон”, головний редактор журналу “Українознавець”(Львів).

Касян Людмила - науковий співробітник відділу “Мова як українознавство” Науково-дослідного Інституту українознавства МОН України (Київ).

Кононенко Тарас - кандидат філософських наук, доцент, завідувач відділу філософсько-психологічних проблем українознавства, заступник директора Науково-дослідного Інституту українознавства МОН України (Київ).

Кучеренко Світлана - старший викладач кафедри “Українознавства” Одеської державної академії будівництва та архітектури(Одеса).

Лазарєва Валентина - молодший науковий співробітник, пошукувач відділу історичних та теоретико-методологічних проблем українознавства Науково-дослідного Інституту українознавства МОН України (Київ).

Недюха Мимкола - доктор філософських наук, професор, академік АНВШ України(Київ).

Огірко Олег- доктор філософії, ад’юнкт-професор Львівської національної академії ветеринарної медицини імені С.З. Гжицького (Львів)

Скільський Дмитро – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкового навчання Прикарпатського національного університету (Івано-Франківськ).

Сніжко Валерій - кандидат біологічних наук, завідувач відділу. Науково-дослідного Інституту українознавства МОН України (Київ).

Петритченко Катерина - науковий співробітник відділу координації вітчизняних і зарубіжних центрів Науково-дослідного Інституту українознавства МОН України (Київ).

Пономаренко Ангеліна – кандидат філологічних наук, завідувач відділу “Мова як українознавство” Науково-дослідного Інституту українознавства МОН України (Київ).

Пришляк Михайло – доктор філософських наук, професор кафедри українознавства факультету прикладної лінгвістики університету “Львівський Ставропігійон” (Рим)

Токар Леонід - кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу історичних та теоретико-методологічних проблем українознавства Науково-дослідного Інституту українознавства МОН України (Київ).

Наукове видання
Українознавець
Connoisseur of Ukraine

Випуск VII

Комп'ютерний набір під керівництвом
кандидата технічних наук, доцента Василя Смичка
Художнє оформлення Юрій Ісакасян
Комп'ютерна верстка Василь Смичок

Наукова редакція:

доктор історичних наук, професор Калакура Я.С.
кандидат філологічних наук, доцент Конюхова Л.І.

Літературна редакція:

доктор філологічних наук, професор Мосенкіс Ю.Л.
викладач кафедри українознавства, вчений секретар Захарченко А.В.

Переклад англійською мовою:

кандидат філологічних наук, викладач англійської мови Пасічник Г.П.
викладач кафедри українознавства, вчений секретар Захарченко А.В.

За редакцією

Академіка відділення українознавства
Академії Наук Вищої Школи України, Ідзьо В.С.

Підписано до друку 17. 04. 2008. Формат 60х84/а
Друк резограф. Папір офсетний Гарнітура pragmatika.
Ум. Друк. Арк. 32, 81. Обкл.- видд. Арк 23, 48.
Наклад 300 прим. Зам № 123-863.

Адреса редакції: “Українознавець”

Україна, 79008, м. Львів, вул. Кривоноса 10,
тел:(0322) 52-82-22, (8 - 097) 49-62-240, факс:(0322) 97-10-38,

E-mail: ukrainoznavezz@ukr.net